

Ως ορθόδοξοι
χριστιανοί ας
κωφεύσουμε στις
σύγχρονες Σειρήνες της
νεωτερικότητας που
εστιάζονται
σε ένα ανθρωποκεντρικό
ναρκισσισμό και μάς
απομακρύνουν από
τη φύση και την όλη
δημιουργία
καθιστώντας την
απλώς ως υλικά,
υποτιμώντας την
ως μέσα και
υποβιβάζοντάς την
ως εργαλείο της
ανθρώπινης χρήσης.
Αποϊερωμένη από τη
δημιουργία και τον
Δημιουργό της,
αποφλοιωμένη από
τον σκοπό και τον
προορισμό της και
αποξενωμένη
από τη λατρεία
της εκκλησίας μας.

Είναι ουσιαστικό ο άνθρωπος να
απεγκλωβιστεί από το περικλειστο
σύμπαν του εγώ του, να αγγίξει τ' αστέρια,
να πιάσει το άπειρο, να ενωθεί μαζί Του. Να επιδιώξει
όχι την υλιστική αναδημιουργία του κόσμου γύρω του
αλλά να κατορθώσει την πνευματική αναδημιουργία
του κόσμου μέσα του. Μια αναδημιουργία που θα
του επιτρέψει να ακούσει τη φωνή Του, που θα
του επιτρέψει να Τον δει, που θα του επιτρέψει
να Τον αγγίξει. Εκείνον, τον Τριαδικό Θεό της
αγάπης, που αγκαλιάζει το σύμπαν, που αγκαλιάζει
κάθε μικρό ή μεγάλο πλάσμα στον κόσμο και μέσα
στην άπειρη αγάπη Του, αυτό ζωογονεί. Ως εικόνα
δική Του, ως ένα αιώνιο πρόσωπο, ας πορευτούμε
μέσα στον κόσμο του Θεού απελευθερωμένοι από
την εγωκεντρική αλαζονεία μας και τη βιολογική
φιλοζωία μας και ας ξανοιχτούμε στο άχρονο, στο
άπειρο, στο αιώνιο.

ISBN 978-9963-9275-5-5

ΑΝΔΡΕΑΣ ΧΑΤΖΗΧΑΜΠΗΣ

ΒΙΟΗΘΙΚΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Η ορθόδοξη
προσέγγιση
της κτίσης

ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ
ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΑΝΔΡΕΑΣ ΧΑΤΖΗΧΑΜΠΗΣ

ΒΙΟΗΘΙΚΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Η ορθόδοξη προσέγγιση της κτίσης

Ο ορθόδοξος
χριστιανός που
αγαπά τη φύση είναι
ευεργετικός,
δραστήριος και ωφέλιμος για
το περιβάλλον. Χαίρεται
όταν βρίσκεται μέσα
στη φύση, χαίρεται
όταν βλέπει να
προστατεύεται το
φυσικό περιβάλλον
και η Δημιουργία του
Θεού. Λυπάται όταν
καταστρέφεται το
περιβάλλον, λυπάται
όταν αφαιρείται η ζωή από
κάθε ον λογικό ή άλογο.
Λυπάται όταν
προκαλείται πόνος
στον κόσμο της
δημιουργίας...
αρκείται στα ελάχιστα,
αρκείται
στα απαραίτητα.
Πιστεύει στο
μεγαλείο του
Δημιουργού. Ελπίζει
στην αιφορία της
Γης.
(Απόσπασμα από τον
Ύμνο της αγάπης
του χριστιανού για
το περιβάλλον)

ΒΙΟΗΘΙΚΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Η ορθόδοξη προσέγγιση της κτίσης

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

ΠΟΙΗΤΙΚΕΣ ΣΥΛΛΟΓΕΣ

Όνειρα Αμνηνιά, Εκδόσεις Γαβριηλίδης, Αθήνα, 2014

Στην ακτή των ποιητών, Βιβλικοδοτική, Λεμεσός, 2008

Απ' τ' αλωνάκι της σιγής, Λεμεσός, 2002

ΑΛΛΑ ΒΙΒΛΙΑ

Χερσόνησος Ακρωτηρίου: περιβαλλοντική περιήγηση,
Α. Χατζηχαμπής, Δ. Παρασκευά-Χατζηχαμπή, Χ. Ιωάννου
και Γ. Γεωργίου, Κυπριακό Κέντρο Περιβαλλοντικής Έρευνας
και Εκπαίδευσης, Λεμεσός, 2011

Οικολογία απειλούμενων παράκτιων οικοσυστημάτων της Κύπρου,
Α. Χατζηχαμπής & Α. Δελλά,
Ινστιτούτο Γεωργικών Ερευνών – Ίδρυμα Προώθησης Έρευνας,
Λευκωσία, 2007

Οι πεταλούδες της Κύπρου αποκαλύπτονται,
Α. Χατζηχαμπής & Δ. Παρασκευά-Χατζηχαμπή,
Κυπριακό Κέντρο Περιβαλλοντικής Έρευνας
και Εκπαίδευσης, Λεμεσός, 2006

Βιολογία διατήρησης απειλούμενων παράκτιων οικοτόπων της Κύπρου,
Α. Χατζηχαμπής, Διδακτορική Διατριβή, ΕΚΠΑ, Αθήνα, 2005

ΑΝΔΡΕΑΣ ΧΑΤΖΗΧΑΜΠΗΣ

ΒΙΟΗΘΙΚΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Η ορθόδοξη προσέγγιση της κτίσης

ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ
ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

© 2015

Ανδρέας Χατζηχαμπής

Γεωργίου Αναστασίου 8, 3070, Λεμεσός, Κύπρος

Τηλ.: 00357 25332783, 99477309

Τηλεομοιότυπο: 25335682

e-mail: a.chadjihambi@cytanet.com.cy

Κεντρική Διάθεση

Για Κύπρο:

Βιβλιοπωλείο Ιεράς Μητροπόλεως Λεμεσού: Οδός Αγίου Ανδρέου 304,

Τ.Θ. 56091, 3304 Λεμεσός. Τηλ.: 00357-25366844, 25864333.

Τηλεομοιότυπο: 25346509.

Για Ελλάδα:

Εκκλησιαστικό Βιβλιοπωλείο ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΔΙΑΚΟΝΙΑ ΤΗΣ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ: Δραγατσανίου 2 - πλ. Κλαυθμώνος

Τηλ.: 0030 210 3310977,

Τηλεομοιότυπο: 210 3228637

E-mail: sellsbooks@apostoliki-diakonia.gr

Χορηγός της έκδοσης είναι το Συνεργατικό Ταμειτήριο Λεμεσού.

Συνδεδεμένο με τη Συνεργατική Κεντρική Τράπεζα Λτδ
(Κεντρικό Φορέο)

ISBN: 978-9963-9275-5-5

Αφιερώνεται

*στον Πανιερώτατο Μητροπολίτη Λεμεσού κ.κ. Αθανάσιο
και στον Θεοφιλέστατο Επίσκοπο Αμαθούντος κ. Νικόλαο
καθώς και σε όσους
αγωνίζονται ανιδιοτελώς για τη διαφύλαξη του περιβάλλοντος μας*

Τα όρια της σύγχρονης βιοηθικής δεν περιορίζονται μόνο στις εφαρμογές της βιοτεχνολογίας και της βιοϊατρικής στον άνθρωπο. Επεκτείνονται και στις επιπτώσεις των εφαρμογών της σύγχρονης τεχνολογίας, στο περιβάλλον, πράγμα που σημαίνει ότι η βιοηθική περιλαμβάνει στα όριά της και την οικολογική ηθική.

*“Einführung in das Project Bioethik”,
Lexikon der Bioethik, τόμ. 1, Gutersloh 1998, σ. 7.*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίδα
1. Πρόλογος από τον Πανιερώτατο Μητροπολίτη Λεμεσού κ.κ. Αθανάσιο.	1
2. Κόσμος και Μικρόκοσμος: Το αποτύπωμα ενός ταπεινού ιερέως της φύσεως.	3
3. Η σχέση ανθρώπου και φύσης: Η πνευματική διάσταση του οικολογικού προβλήματος.	15
4. Απώλεια της βιοποικιλότητας και Ορθοδοξία.	29
5. Η δημιουργία των φυτών, ο σκοπός-προορισμός τους και η παρουσία τους στη λατρεία της Ορθόδοξης εκκλησίας.	37
6. Η σχέση του ανθρώπου με τα φυτά στην Ορθοδοξία	53
7. Η θέση των ζώων και η προστασία τους στην Ορθοδοξία.	69
8. Ο Ορθόδοξος χριστιανός και το φυσικό περιβάλλον.	87
9. Περιβαλλοντική εκπαίδευση για την αειφορία της γης.	113
10. Η Ορθόδοξη προσέγγιση στις σύγχρονες εφαρμογές της Βιοτεχνολογίας και της Γενετικής Μηχανικής στα φυτά και στα ζώα.	127

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΛΕΜΕΣΟΥ

**Πρόλογος Πανιερωτάτου Μητροπολίτου Λεμεσού
κ.κ. Αθανασίου**

Μέ αισθήματα εὐχαριστίας πρὸς τὸν Κύριον καὶ Δημιουργὸν πάσης τῆς κτίσεως, γράφω αὐτές τίς λίγες γραμμές ὡς πρόλογο, στό ὑπέροχο αὐτό σύγγραμμα τοῦ ἀγαπητοῦ τέκνου τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας μας, Δρος Ἀνδρέα Χατζηχαμπῆ, ἐκλεκτοῦ συνεργάτη μας, ιδιαίτερα στά περιβαλλοντικά θέματα πού πάντοτε βρίσκονται στό ἐπίκεντρο τῆς προσοχῆς καί τοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς Μητρόπολῆς μας.

Μέσα ἀπ' αὐτή τήν φροντίδα καί ἔγνοια τῆς Ἐκκλησίας μας γιά τήν ἔρευνα καί τήν ἐκπαίδευση σέ περιβαλλοντικά θέματα ἡ Ἱερά Μητρόπολη Λεμεσοῦ ἴδρυσε καί συντηρεῖ τό «Κυπριακό Κέντρο Περιβαλλοντικῆς Ἔρευνας καί Ἐκπαίδευσης» στό Ἀκρωτήριο τῶν γάτων, στό ἀγρόκτημα τῆς Μητρόπολης, μέσα στό ὁποῖο βρίσκεται ἕνα ἀπό τά πιό σημαντικά παράκτια οἰκοσυστήματα τῆς Κύπρου.

Ἡ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία μας ἀπό τήν ἐμπειρία τῶν Ἁγίων μας θεωρεῖ τήν κτίσιν ὡς τόπο φανέρωσης τῆς δόξας τοῦ Θεοῦ καί τρόπο κατανόησης καί γεύσης τῆς ἀγάπης Του πρὸς τὸν ἄνθρωπο. Ὁ ἄνθρωπος καλεῖται νά γίνῃ ἱερέας τῆς

κτίσης και νά τήν προσφέρη εὐχαριστιακά και δοξολογικά πρὸς τὸν κτίστη Θεὸ και νά τήν ξαναδεχθῆ πίσω ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Θεοῦ γιὰ τήν ἀναγκαία χρῆση και ὄχι πρὸς κατάχρηση και καταστροφή.

Ἡ κτίση κηρύττει τὸν κτίστη Θεὸ και ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ και πρέπει μελετώντας τὰ θαυμάσια τῆς κτίσης νά ἀνακαλύπτει διὰ μέσου αὐτῆς τήν ἀπειρη σοφία τοῦ Θεοῦ και τήν παναγάπη του γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Σκοπὸς τῆς κτίσης εἶναι ἡ γνώση τοῦ Κτίστου και ἡ θέωση τοῦ ἀνθρώπου. Γι' αὐτὸ και ἡ Ἐκκλησία τιμᾷ και σέβεται και ἐργάζεται και φυλάττει τήν κτίση, δέν τήν θεοποιεῖ ὅμως, ἀλλὰ λατρεύει ὡς Θεὸν ἀληθινὸν τὸν Κτίστην αὐτῆς Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν.

Συγχαίρω θερμὰ τὸν ἀγαπητὸν Δρα Ἀνδρέα Χατζηχαμπῆ γιὰ τὸ περισπούδαστο αὐτὸ πόνημά του και εὐχομαι πλούσια τήν εὐλογία τοῦ Θεοῦ και Δημιουργοῦ πάσης τῆς κτίσεως σέ ὅλους ὅσους ἀγαποῦν και προστατεύουν τὸ περιβάλλον και ἀπονέμουν λογικὴ λατρεία στὸν Δημιουργὸ και Θεὸ μας.

Μετ' εὐχῶν

† Ο Λεμεσοῦ Ἀθανάσιος

† Ο Λεμεσοῦ Ἀθανάσιος

Κόσμος και Μικρόκοσμος: το αποτύπωμα ενός ταπεινού ιερέως της φύσεως

Κινούμενοι οι άνθρωποι με τις μεγάλες ταχύτητες της καθημερινότητας και των μεριμνών πολλές φορές αγνοούμε, παραθεωρούμε ή δεν διακρίνουμε αυτή την απαράμιλλη ομορφιά που μας περιβάλλει και βυθιζόμαστε μέσα στη δυσμορφία των μεριμνών, στην ακρασία των αναγκών και στα βασανιστήρια των ανησυχιών και των αγωνιών μας. Χάνουμε το Φώς του κόσμου και βυθιζόμαστε στο σκοτάδι πολλές φορές των παθών και των αδυναμιών μας. Μερικές φορές το μόνο που χρειάζεται είναι να κοιτάξουμε έξω απ' το παράθυρο για να διακρίνουμε τη χαρά της ζωής, τη μελωδία του κόσμου. Άλλες φορές το μόνο που χρειάζεται είναι απλώς να σταματήσουμε να τρέχουμε και θα μπορέσουμε να

αντιληφθούμε πώς το φως γίνεται ζωή. Θα μπορέσουμε να αντιληφθούμε την αγάπη του Θεού για τον άνθρωπο που ετοίμασε πρώτα το «*ανάκτορο*» του βασιλέα της κτίσεως και ύστερα εδημιούργησε τον βασιλέα (Ι. Χρυσόστομου). Την αγάπη του Θεού που δημιούργησε τον λαμπρό βιότοπο του ανθρωπίνου είδους, ο οποίος «*έποίησεν ὡς ἀγαθὸς τὸ χρήσιμον, ὡς σοφὸς τὸ κάλλιστον, ὡς δυνατὸς τὸ μέγιστον*» κατά τον Μ. Βασίλειο.¹ Ποιο ψάρι, αλήθεια, θα μπορούσε να ζήσει άνευ θαλάσσης;

Κι όμως αυτή η ομορφιά, αυτός ο κόσμος, όλη η δημιουργία σήμερα βεβηλώνεται, καταστρέφεται, λεηλατείται. Στη θέση της υψώνονται πύργοι ολάκεροι για να σπιτώσουν την απληστία μας, δρόμοι αχανείς που μας οδηγούν στην πλεονεξία μας, τεράστια ξενοδοχεία που φιλοξενούν τη φιλαργυρία μας. Ο σημερινός άνθρωπος ρίχνει τεράστια δίχτυα στις θάλασσες και στους ωκεανούς για να αλιεύσει την άμετρη φιλοκέρδεια του. Κινηγά αλόγιστα, εξορύσσει άσπυα, ρυπαίνει άκρυα. Ο χειροτονημένος, από τον Θεό, βασιλέας αφήνει βαθύ και δυσβάστακτο το οικολογικό αποτύπωμα του στη δημιουργία. Βαδίζει στη Γη πολύ βαριά για να καλύψει τις όλο και περισσότερες υλικές ανάγκες του.

*Κοιτάει τη θάλασσα που λαμπυρίζει
και σκέφτεται την αλμύρα της,
κοιτάει το διάφανο φως που ρέει
και μετράει την ισχύ του,
κοιτάει το πέταγμα του αετού
και υπολογίζει τη σάρκα του,
μετράει τον χρόνο με σπασμένο ρολόι
και γεμίζει το κενό της ψυχής του
με συσσωρευμένο τίποτα.*

*Βουτηγμένος σε πελάγη μοναξιάς
αναλύει τις ανάγκες
μιας απέραντης γκρίζας επιφάνειας
κι ονειρεύεται να 'ταν
οι στερήσεις όνειρα και
τα όνειρα φλουριά.*

*(Ο άνθρωπος της απληστίας,
Ποιητική Συλλογή «Όνειρα Αμενηνά»)²*

Αυτός ο άνθρωπος τραυματίζει, παραμορφώνει, βεβηλώνει τον κόσμο. Καταστρέφει την ομορφιά τη δική του και την ομορφιά του κόσμου που τον περιβάλλει. Ανάμεσα σε όλα τα κτίσματα του Θεού είναι ο μόνος που μπορεί να ρίξει τον κόσμο στην παρακμή, στη φθορά,

στον θάνατο. Με την αμαρτία του μπορεί να μεταφέρει τη δυσμορφία, το σιοτάδι και το θάνατο του γεννήτορά της, όπως αναφέρει ο Μέγας Βασίλειος.³ Καταγράφεται δηλαδή μια αλαζονεία του σύγχρονου ανθρώπου απέναντι στον κόσμο, μια αλαζονεία που οδηγεί αφενός στην καταστροφή και αφετέρου στην επανάσταση της φύσης, αφού βλέπει τον βασιλέα της κτίσεως να απομακρύνεται από τον προορισμό του.

Από την άλλη ένας άλλος άνθρωπος, ο άνθρωπος του Θεού, ο «ιερέας» της φύσεως μεταβαίνει από την επιφάνεια στο βάθος, από το κενό και το τίποτα στο άπαν, από τον χρόνο στο άπειρο, από τον κόσμο στον μικρόκοσμο και βλέπει τη φύση ως κτίση, βλέπει τον κόσμο ως δημιουργία και μεταβαίνει διά της δημιουργίας στον Δημιουργό αντιλαμβανόμενος τη φύση ως ένα απέραντο βιβλίο Θεογνωσίας, κατά τον Άγιο Εφραίμ τον Σύρο. Βλέπει τη μοναδικότητα και ιδιαιτερότητα του κόσμου, βλέπει σε κάθε δημιούργημα τον «πανταχοῦ» παρόντα Δημιουργό. Ενδύεται το ένδυμα της ταπείνωσης, τη στολή της Θεότητος⁴ και βλέπει τις ανάγκες του από άλλη οπτική γωνία. Ο ιερέας της φύσεως ακολουθεί έναν διαφορετικό τρόπο ζωής, ακολουθεί έναν ορθόδοξο οικολογικό ασκητισμό ο οποίος είναι ικανός να οδηγήσει

στην αειφορία της Γης ή ακόμα και στην «*εὐφορία τῶν καρπῶν τῆς Γῆς*» ὅπως αιτείται η εκκλησία. Ο Οικουμενικός Πατριάρχης κ.κ. Βαρθολομαῖος διερωτάται «Πόσοι από εμάς εξετάζουμε τις τροφές που καταναλώνουμε, τα αγαθά τα οποία αγοράζουμε, την ενέργεια την οποία σπαταλούμε; Πόσο συχνά αφιερώνουμε χρόνο για να εξετάσουμε τις καθημερινές επιλογές μας είτε ως άτομα, είτε ως θεσμοί, είτε ως ενορίες, κοινότητες, κοινωνίες, έθνη;» (Μήνυμα Οικ. Πατρ., 2010). Ο άνθρωπος του Θεού, ο ιερέας της φύσεως αντιλαμβάνεται την κλήση του, σύμφωνα με τον Άγιο Μάξιμο τον Ομολογητή⁵ ως μικρόκοσμος, που θα μεσιτεύει και θα μεσολαβεί μεταξύ ουρανού και γης, Θεού και κόσμου. Αποστρέφει το βλέμμα του από την επιφάνεια, από «*πᾶν κάλλος ἔξωθεν αὐτοῦ*»⁶ και το βυθίζει στο εσωτερικό του, βλέπει τη ψυχή του, βλέπει τον δικό του αγώνα. Είναι μεγαλειώδεις οι στιγμές, σύμφωνα με τον π. Αστέριο Χατζηνικολάου, όταν συμπονεῖ, όταν θυσιάζεται, όταν συγχωρεῖ. Όταν ταπεινώνεται και παραδέχεται ένα λάθος. Όταν αναγνωρίζει το δίκαιο του άλλου και υποχωρεῖ. Όταν κλαίει και ζητεῖ συγχώρεση. Όταν απλώνει τα χέρια του να πιάσει τον ἥλιο. Όταν σιύβει στη γη και φυλάει το χῶμα της. Όταν σέβεται την πείρα του μεγάλου και υποκλίνεται στην αθωότητα του

μικρού. Όταν τιμά αξίες περισσότερο και από τη ζωή του. Όταν αγαπά τον σύμπαντα κόσμο, όταν προσφέρει και προσφέρεται, όταν ζει με χαρά και πεθαίνει με ελπίδα.⁷

Θαύμα μεγάλο, πορεία υπερφυσική, πνευματική ζωή ακολουθεί ο ιερέας της φύσεως, πάνω από τα κύματα των πειρασμών, με κίνηση αντίθετη προς το ορμητικό ρεύμα των ανθρώπων του κόσμου, δεν καταποντίζεται από την τρικυμισμένη θάλασσα, έχει άλλο φρόνημα, άλλο πνεύμα, άλλη τράπεζα, άλλο το φαγητό, άλλη η αμφίεση, άλλο το λεξιλόγιο, η συμπεριφορά, η κοινωνία και οι απολαύσεις του σύμφωνα με τον Άγιο Μακάριο τον Αιγύπτιο.⁸ Ο ιερέας του κόσμου είναι άνθρωπος άλλης πνοής, δυνάμεως και ακτινοβολίας, είναι καλλιτέχνημα της θείας χάριτος του Πνεύματος, ουράνιος στον κόσμο της γης, λάμπει, απαστράπτει αλλοιωμένος⁹ διανύει πορείες σε δρόμους φωτός, όπως και ο Θεός ζει μέσα στο φως (Ιωάν. Α', 7). Ο ιερέας της φύσεως θαυμάζει και αγαπά το κάλλος της δημιουργίας αλλά γνωρίζει ότι οι μεγαλύτεροι θησαυροί του κόσμου κρύβονται επιμελώς στα αθέατα από τα μάτια μας βάθη των φιλόθεων ψυχών.¹⁰ Ο ιερέας της φύσεως, γίνεται δούλος όλων, τίθεται «*υποκάτω πάσης τής κτίσεως*».¹¹ Πόσοι άγιοι γέροντες δεν βίωσαν μιαν πέρα από τους φυσικούς νόμους σχέση με τη φύση, όπως ο Άγιος

Σεραφείμ του Σάρωφ με την αρκούδα, ο γέροντας Παΐσιος με τα άγρια πουλιά, ο γέροντας Χατζηγεώργης με τον αγριόχοιρο, ο όσιος Παύλος της Ομπνόρας και ο γέροντας Θεοφύλακτος της σκήτης του Αγίου Βασιλείου με την παραδεισία σχέση τους με το φυσικό περιβάλλον αλλά και τόσοι άλλοι άγιοι πατέρες. Η φύση μέσα από τη δική μας αγιότητα, ανακαινίζεται, εξαγιαάζεται. Η νηστεία κατά τον Άγιο Σεραφείμ του Σάρωφ, με το να κάνει το σώμα διαφανές και ανάλαφρο, το μεταθέτει στην αρχέγονη κατάσταση του Αδάμ και τα θηρία οσφραίνονται πάνω στον ασκητή την ευωδία του Αδάμ.¹² Ο ιερέας της φύσεως, μεσολαβεί για να διηγηθούν δόξαν Θεού και να λατρέψουν τον Θεό, οι ουρανοί, τα άστρα, τα νερά, η βροχή. Ο Άγιος Λεόντιος Νεαπόλεως Κύπρου αναφέρει «...έγω δι' ούρανου και γης και θαλάσσης και ξύλων και λίθων και λειψάνων και ναών και σταυρου και δι' αγγέλων και ανθρώπων και δια πάσης κτίσεως όρατης τὲ και άοράτου, τῶν πάντων Δημιουργὸ και Δεσπότη και Ποιητὴ μόνο τὴν προσκύνησιν και τὸ σέβας προσάγω. Οὐ γὰρ δι' έαυτῆς άμέσως ἡ κτίσις τῷ ποιητῇ προσκυνεῖ, αλλά δι' έμοῦ οἱ ούρανοι διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, δι' έμοῦ προσκυνεῖ Θεὸν ἡ σελήνη, δι' έμοῦ δοξάζει Θεὸν τὰ άστρα».¹³

Για να μπορέσουμε και εμείς να δούμε τη μοναδικότητα και την ιδιαιτερότητα του κόσμου, για να μπορέσουμε να δούμε με διαφάνεια τον κόσμο και να διακρίνουμε την ιερότητα και τον Δημιουργικόν Λόγον σε κάθε δημιούργημα, σε κάθε κτίσμα, θα πρέπει και εμείς να ενδυθούμε το ένδυμα της δικής μας εν δυνάμει θεότητας, το ένδυμα της ταπείνωσης, το ένδυμα της αγάπης, το ένδυμα της θείας χάριτος και να αποδεχθούμε το ρόλο μας, ως ιερείς της φύσεως, που μας προσέδωσε ο Θεός, σύμφωνα με τον Επίσκοπο Κάλλιστο Wear. Ο ιερέας της φύσεως είναι ο άνθρωπος, που ελεύθερα και απόλυτα συνειδητά, παίρνει τον κόσμο στα χέρια του, τον κόσμο που ο Θεός δωρίζει σε εμάς και αντιπροσφέρει το δώρο στον Δωρητή, επικαλούμενος έτσι την ευλογία Του σε ολόκληρη τη φυσική τάξη. Μέσα από αυτή την πράξη της ιερατικής προσφοράς η Δημιουργία επικοινωνεί με τον Θεό και έτσι σώζεται, εκπληρώνει τον προορισμό της και μεταμορφώνεται.¹⁴

Μόνο αν σηκώσουμε τον Σταυρό μας, αν αρνηθούμε τον εαυτό μας και μαζί μ' αυτόν τις επιθυμίες και τις ολοένα και αυξανόμενες ανάγκες μας, θα μπορέσουμε να ανακαλύψουμε την αξία και την ομορφιά του κόσμου. Δεν υπάρχει γνήσια αγάπη χωρίς την ταπείνωση, χωρίς την

αυταπάρνηση. Χρειαζόμαστε εγκράτεια, αυτοσυγκράτηση, εκούσιο αυτοπεριορισμό των αναγκών μας.¹⁵ Με ταπεινοφροσύνη ο ιερέας της φύσεως θεωρεί υπεύθυνο τον εαυτό του για όλη την κακία του κόσμου. Γνωρίζει ότι η αμαρτία γίνεται αιτία να υποσταλεί η Χάρης, η οποία ζωοποιεί, στηρίζει, συγκρατεί και κινεί όλη την κτίση, άλογη και λογική. Η ψυχή του ιερέα της φύσεως δεν αντέχει να βλέπει καμία βλάβη σε κανένα ον, λογικό ή άλογο, μέσα στην κτίση. Υποφέρει η ίδια, είναι *καῶσις καρδίας ὑπὲρ πάσης τῆς κτίσεως*.¹⁶ Και όταν η φύση βλέπει κάθε άνθρωπο, ντυμένο με τη θεία ταπεινοφροσύνη, το ένδυμα της Θεότητας, τον προσκυνεί προς τιμή του Δεσπότη της, τον οποίο τον είδε ντυμένο με αυτήν όπως μας λέει ο Άγιος Ισαάκ ο Σύρος.¹⁷ Το αποτύπωμα του ιερέα της φύσεως, πάνω στη γη είναι δυσδιάκριτο, ανεπαίσθητο, ανάλαφρο.

Ο ύμνος της αγάπης του Χριστιανού για το περιβάλλον

Ο συνειδητός ορθόδοξος χριστιανός, ως ιερέας της φύσεως, όπου και αν βρεθεί, στο σπίτι του, στην εργασία του, στο σχολείο του, στην ενορία του, στους συλλόγους που ανήκει, στα έργα του, στις επιλογές του, στις σκέψεις του, στις προσευχές του έχει, και δείχνει ότι πραγματικά έχει, μια ιδιαίτερη σχέση με το φυσικό περιβάλλον και την

όλη δημιουργία. Ο ορθόδοξος χριστιανός που αγαπά το περιβάλλον, δεν αδημονεί για το κέρδος, δεν θυσιάζει το περιβάλλον για να γίνει πλούσιος, δεν αγοράζει όλο και πιο εξελιγμένα, πιο σύγχρονα προϊόντα απορρίπτοντας τα παλιά στον κάλαθο των αχρήστων. Δεν γίνεται υπεριαταναλωτής. Ο ορθόδοξος χριστιανός ο οποίος αγαπά τη φύση είναι ευεργετικός, δραστήριος και ωφέλιμος για το περιβάλλον. Χαίρεται όταν βρίσκεται μέσα στη φύση, χαίρεται όταν βλέπει να προστατεύεται το φυσικό περιβάλλον και η Δημιουργία του Θεού. Λυπάται όταν καταστρέφεται το περιβάλλον, λυπάται όταν αφαιρείται η ζωή από κάθε ον λογικό ή άλογο. Λυπάται όταν προκαλείται πόνος στον κόσμο της δημιουργίας. Μια ματιά στον έναστρο ουρανό, το πέταγμα μιας πεταλούδας, το κελάδημα ενός πουλιού, ένα μικρό λουλούδι με τα χρώματα και τα αρώματά του είναι ικανά για να του προκαλέσουν κύματα χαράς στο εσωτερικό του και να δοξάσει τον Δημιουργό. Ο ορθόδοξος χριστιανός που αγαπά το περιβάλλον αρκείται στα ελάχιστα, αρκείται στα απαραίτητα. Πιστεύει στο μεγαλείο του Δημιουργού. Ελπίζει στην αιφορία της Γης, ελπίζει στην ευφορίαν των καρπών της γης, ελπίζει να δει «Γῆ Καινὴν καὶ Καινὸν Οὐρανὸν» (Αποκ. ΚΑ', 1-5). Πάντων δε υπέρτερο και ανώτερο η αγάπη προς τον Θεό Δημιουργό.

Πηγές:

- ¹ Μ. Βασιλείου, *Εις Εξαήμερον* 1,7 ΒΕΠΕΣ 51, 91.
- ² Χατζηχαμπής, Α. (2014). *Ποιητική Συλλογή Όνειρα Αμνηνά*. Αθήνα: Εκδ. Γαβριηλίδης, Ποίημα Ο άνθρωπος της απληστίας, σελ. 44.
- ³ Μ. Βασιλείου, *Εις την Εξαήμερον*, Ομιλ. Στ', ΕΠΕ 4, 214.
- ⁴ Πετρουλέας, Β. (2008). *Περιοδικό «Η Δράσις μας», Απρίλιος Τευχ. 458*, σελ. 152-153.
- ⁵ Κάλλιστος Wear (2008). *Οικολογική Κρίση και Ελπίδα*. Αθήνα: Εκδ. Ακρίτας, σελ. 98.
- ⁶ Ισαάκ του Σύρου (1977). *Τα ευρεθέντα Ασκητικά*. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Β'. Ρηγοπούλου, Λογ. ΜΓ', σελ. 178.
- ⁷ Αρχιμ. Χατζηνικολάου, Α. (2007). *Η οδός του Κυρίου, στενή και ευρύχωρος και παράδοξος*. Αθήνα: Εκδ. Αδελφότης Θεολόγων Ο Σωτήρ, σελ. 182.
- ⁸ Μακαρίου Αιγυπτίου (1984). *Ομιλία Πνευματικά*. Βόλος: Εκδ. Σωτ. Σχοινά, Ομιλ. Ε', σελ. 42.
- ⁹ *Κανών Πεντηκοστής*, Τροπάριον Θ' Ωδής.
- ¹⁰ ό. π. Αρχιμ. Χατζηνικολάου, Α. (2007), σελ. 179.
- ¹¹ Αββά Σισόη (1999). *Εις Το Μέγα Γεροντικόν*. Πανόρραμα Θεσσαλονίκης: Εκδ. Ιερού Ησυχαστηρίου «Το Γενέσιον της Θεοτόκου», Τομ. Δ', σελ. 116.
- ¹² Νικολαΐδη Α. (1990). *Η Κοσμολογία της Άσκησης και της Παραίτησης*. Κατερίνη: Εκδ. Τέριος.
- ¹³ Λεόντιος Νεαπόλεος, PG93, 1604 AB.
- ¹⁴ ό. π. Κάλλιστος Wear (2008), σελ. 81.
- ¹⁵ ό. π. Κάλλιστος Wear (2008), σελ. 81.
- ¹⁶ Ισαάκ του Σύρου, *Λόγοι άσκητικοί*, ΠΑ' 7, ΕΠΕ Φιλοκαλία 8Γ, 174.
- ¹⁷ Ισαάκ του Σύρου, Λόγος Κ', Νεοελληνική απόδοση από το βιβλίο «*Η Ταπεινός κατά την Αγίαν Γραφή και τους πατέρες της εκκλησίας*».

***Εικ. 1:** Ο ορθόδοξος χριστιανός ο οποίος αγαπά τη φύση είναι ευεργετικός, δραστήριος και ωφέλιμος για το περιβάλλον. Η Δεσποτική Λίμνη είναι ένας σημαντικός υγροβιότοπος διεθνούς σημασίας.*

Η σχέση ανθρώπου και φύσης: η πνευματική διάσταση του οικολογικού προβλήματος

*«Ἡ γῆ ἀγλώσσωσ βοᾷ στενάζουσα. Τί με κακοῖς
μυαίνεται πολλοῖς πάντες ἄνθρωποι.»* (Γροπάριον Θ', Ωδῆς
του σεισμοῦ της κς' Οκτωβρίου).

*«...καὶ ἐγένετο τὸ τρίτον τῶν ὑδάτων εἰς ἄψινθον, καὶ
πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἀπέθανον ἐκ τῶν ὑδάτων, ὅτι
ἐπικράνθησαν»* (Αποκ. Η', 10-11).

*«ἠσχύνθησαν οἱ γεωργοί, ἐπεκάλυψαν τὰς κεφαλὰς
αὐτῶν. καὶ ἔλαροι ἐν ἀργῷ ἔτεκον καὶ ἐγκατέλιπον, ὅτι οὐκ ἦν
βοτάνη»* (Ιερεμ. ΙΔ', 5).

*«ἔθετο ποταμοὺς εἰς ἔρημον καὶ διεξόδους ὑδάτων εἰς
δίψαν, γῆν καρποφόρον εἰς ἄλμην ἀπὸ κακίας τῶν
κατοικούντων ἐν αὐτῇ»* (Ψαλμ. 106, 33-34).

«πᾶς ὁ χόρτος τοῦ ἀγροῦ ξηρανθήσεται ἀπὸ κακίας τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ; ἠφρανίσθησαν κτήνη καὶ πετεινά, ... ἀφρανισμῶ ἠφρανίσθη πᾶσα ἡ γῆ» (Ιερεμ. ΙΒ', 4, 11).

«Ἡ ἀμαρτία ἡ περὶ τὸν ἄνθρωπον κεκάκωκε» και αυτά τα ζώα. *«Τοῦ γὰρ ἀνθρώπου παραβάντος»* την εντολή του Θεοῦ *«καὶ αὐτὰ συμπαρέβη»* χωρίς βεβαίως τούτο να σημαίνει ότι τα ζώα ἔχουν ενοχή.¹

Τα πιο πάνω είναι μόνο μερικά χωρία, που περικαλλῶς μπορούν να αποδώσουν αυτά που και σήμερα βιώνει η ανθρωπότητα και που είναι γνωστά ως οικολογικό πρόβλημα. Η οικολογική κρίση μπορεί να χαρακτηριστεί ως μετάσταση της ηθικής και της κοινωνικής κρίσεως στη φύση από τον άνθρωπο, που έβαλε ως σκοπό του αντί τη σωτηρία του την υλική σύναξη.

Διότι η φύση δεν είναι ουδέτερη, ανεξάρτητη από την ιστορία και τις ενέργειες του ανθρώπου. *«Ἡ φύσις...διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ ...τὴν φύσιν»* (Μάρκ. Β', 27).

Η δημιουργία του κόσμου πριν από τη δημιουργία του ανθρώπου έχει την έννοια, ότι ο Θεός ετοίμασε πρώτα το λαμπρό *«ἀνάκτορο»* του βασιλέα της κτίσεως και ύστερα εδημιούργησε τον ίδιο τον βασιλέα του ανακτόρου (Ι.

Χρυσόστ.). Εδημιούργησε τον λαμπρό βιότοπο του ανθρωπίνου είδους. Όπως το ψάρι χρειάζεται τη θάλασσα για να επιβιώσει, όπως το φυτό χρειάζεται το εδαφικό υπόστρωμα για να φυτρώσει και να αναπτυχθεί έτσι ο άνθρωπος απαιτεί γη και αέρα και ύδωρ καθώς και παν κτίσμα που «έν σοφία» εποίησεν ο Κύριος, συνεργαζόμενα και εν αρμονία να υπάρχουν και να παρέχουν στον άνθρωπο «βρώσιν και πόσιν». Και κατέστησεν ο Θεός τον άνθρωπο, τον «κατ' εικόνα» Θεού πλασθέντα (Γεν Α', 28) «έκ γῆς χοϊκόν» (Α' Κορ. ΙΕ', 47), «ἄρχοντα ὄλων τῶν βλεπομένων; ἄρχοντα χειροτονητόν ὄλων τῶν ἀλόγων καί τῶν ἀψύχων» (Ι. Χρυσόστ. Εἰς Γεν. Ομ. 21, 2 PG 53,177 - Μ. Βασιλείου Εἰς Εξάημ. 6,1 PG29,117C).

Εἰς τον προπρωτικόν παράδεισον οἱ πρωτόπλαστοι ἀπελάμβαναν τὴν παρουσίαν τοῦ ἡμετέρου Δεσπότη τοῦ πλουσιοδώρου Πλάστου τῶν, ἐκείνην τὴν ἀνεκλάλητον τρυφήν, ἐκεῖνα τὰ ἄρρητα κάλλη καὶ τὰς εὐμορφίας ὅπου εἶχαν τὰ ἀνθη τοῦ Παραδείσου, τὴν ἀφρόντιστον καὶ ἀιοπίαστον ζωὴν, τὴν συναναστροφήν τῶν ἀγγέλων². Δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὸν φυτικόν κόσμον (οὔτε καὶ εἰς τὰ ζῶα βεβαίως) τίποτε τὸ ἀποτυχημένον εἴτε ἀπὸ ἀπειρίαν τῶν γεωργῶν, εἴτε ἀπὸ ἀσχημον καιρῶν, εἴτε ἀπὸ καμιάν ἄλλη αἰτίαν, ἀπὸ αὐτῆς ποῦ καταστρέφουν τὰ γεννήματα.

Επίσης, δεν υπήρχε ακόμη ως εμπόδιο εις την ευφορίαν της γης η καταδίκη των πρωτοπλάστων. Όλα αυτά είναι αρχαιότερα της αμαρτίας, ένεκα της οποίας καταδικασθήκαμεν να τρώγωμεν το ψωμί μας *«έν ιδρώτι τοῦ προσώπου»* μας (Γεν. Γ', 19).³

Όμως ήρθε η πτώση. Ο άνθρωπος υποκύπτοντας στον πειρασμό αυτονόμησε την ύλη και τον κόσμο, λάτρεψε *«τῆ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα»* (Ρωμ. Α', 25) και δουλώθηκε στην αμαρτία. Και ο κόσμος υποφέρει μαζί του. *«Τῆ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἐκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα»* (Ρωμ. Η', 20).

Και η κτίσις *«συστενάζει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν»* (Ρωμ. Η', 22). Ο άνθρωπος διετάραξε τις φιλικές και αρμονικές σχέσεις με το περιβάλλον του. Η αποστασία και η πτώση του ανθρώπου αποσυνθέτει και όλο τον φυσικό κόσμο. Επικρατεῖ πλέον και εις τη φύση η αταξία και η δυσαρμονία. *«Ἦλιος ἀκτῖνας ἔκρυσεν, ἡ σελήνη σὺν τοῖς ἀστροῖς εἰς αἷμα μετετέραπη· ὄρη ἔφριξαν, βουνοὶ ἐτρόμαξαν, ὅτε Παράδεισος ἐκλείσθη...»* (Τριώδιο Κατανυκτικὸ, Κυριακὴ της Τυρινῆς, Εἰς τη Λιτὴν).⁴ Η γη από ευλογία έγινε κατάρρα. Από το χῶμα φυτρῶνουν αγιᾶθια και αγριόχορτα (Γεν. Γ', 17-18).

Ο φυσικός κόσμος στην ενσάρκωση του Υιού του Θεού προγεύεται την αποικατάσταση του στην αρχέγονη κανονική λειτουργία του και αγάλλεται (Ματθ. Β', 2 - Λουκ. Β', 13-14). Ο Ιησούς ενεργεί κυριαρχικά πάνω στα στοιχεία της φύσεως- αέρα, νερό, δένδρα, χώμα-και τα απελευθερώνει από την κατάσταση της δουλείας και της φθοράς αποικαθιστώντας τα σε όργανα της βασιλείας του. Ο Θεός Λόγος με την ενσάρκωση, την ανάσταση και την ανάληψή του κατήργησε το θάνατο της ανθρώπινης φύσης και ανύψωσε τον άνθρωπο και την υλική κτίση στην αιώνια κοινωνία και ζωή της παναγίας και ζωοποιού Τριάδος. Ο Θεός λόγος με την πρόσληψη της υλικοπνευματικής ύπαρξης του ανθρώπου προσέλαβε ολόκληρη τη κτιστή ύπαρξη.⁵

Ο άνθρωπος, ο «κατ' εικόνα» Θεού πλασθείς (Γεν Α', 28) «έκ γης χοϊκός» (Α' Κορ. ΙΕ', 47) είναι μεθόριος ανάμεσα στον υλικό και τον πνευματικό κόσμο. Είναι ο συνδυετικός κριός της ύλης και του πνεύματος. Τοποθετήθηκε στον υλικό, άλογο και άψυχο κόσμο ως μικρόθεος, ως «αντιπρόσωπός Του» για να συμμετέχει σε μια συνεχή δημιουργία⁶ και να κατευθύνει τη κτίση στην τελειότητα. Καλείται ο άνθρωπος να συντηρήσει, να προστατέψει από τον κίνδυνο καταστροφής, να καλλιεργήσει τον πλανήτη

που του εμπιστεύθηκε ο Θεός. Ο άνθρωπος «είναι κατά μίμηση Θεού δημιουργός». ⁷ Η αναφαιρέτη δημιουργική δραστηριότητα του όμως, που είναι η πηγαία έκφραση των ικανοτήτων του, δεν πρέπει να αντικρούεται με τη φυλακτική δραστηριότητα για την οποία ετάχθη. «*Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει*» (Α' Κορ. Στ', 12). Η φύση ανήκει κατά κυριότητα αποκλειστικά στον Θεό. Εκείνος τα ἔδωσε κοινά σε όλους τους ανθρώπους, παρέχοντας τους μόνο το δικαίωμα της χρήσεως και διαχειρίσεως. ⁸ Δεν είναι προορισμένος ο άνθρωπος να κατεξουσιάζει της κτίσεως, ως εάν ἦτο ο ιδιοκτῆτης της δημιουργίας, ἀλλά να ενεργεί οιονεί ως ιερεὺς της δημιουργίας και ως οικονόμος της, καλλιεργῶν αὐτὴν ἐν ἀγάπῃ και ἀναφέρων αὐτὴν ἐν ευχαριστία μετὰ δέους και σεβασμοῦ εἰς τὸν Δημιουργόν. ⁹

Σήμερα, εἶναι αὐτὸ ακριβῶς τὸ πνεῦμα ἀγάπης που ἔχασε ὁ ἄνθρωπος και βλέπομεν ὅλην τὴν ἀναίσθητον φύσιν υποκείμενην εἰς τὴν φθορὰν. Ὁ ἄνθρωπος ἔπαυσε νὰ ἀντιμετωπίζει τὴ φύση με τὸ πνεῦμα τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Πνεῦμα ἀγάπης πρὸς τὸ σύνολο τῆς δημιουργίας. ¹⁰ Ὁ διακείμενος μετὰ πνεύματος και ὕλης ἄνθρωπος μετέφερε και τὰ δύο τοῦ σιέλη πρὸς τὴν ὕλη. Τὴ λάτρευσε, τὴ θεοποίησε. Ἡ ἐγωπάθεια, ἀπληστία, φιλαργυρία,

κενοδοξία δημιουργούν αντιμαχόμενα άτομα που καθένα εκμεταλλεύόμενο ή αδιαφορώντας για τους «πλησίον» εκμεταλλεύεται ή καταστρέφει τη φύση.¹¹ Η φύση κακοποιείται, κατακρεουργείται. Αυτή η αλλοτρίωση της φύσης από τον άνθρωπο εξασθενεί τη σχέση της φύσης με το Θεό. Παύει πλέον η φύση να θεωρείται ως Θεϊκή Δημιουργία.¹² Και αφού δεν αισθάνεται τη συγγένεια που έχει με αυτήν έπαψε να την αγαπά. Η προσπάθεια αλλοίωσης και φθοράς του φυσικού χώρου της δημιουργίας, που αποκαλύπτεται συνεχώς ο Θεός, δεν είναι τίποτε άλλο από μια προσπάθεια αμφισβήτησης της κυριότητας της από τον Θεό.¹³

Η κτίση, ως ομοούσια με το ανθρώπινο σώμα, υποστηρίζει το ναό του Αγίου πνεύματος δίνοντάς του τροφή και αέρα. Ο άνθρωπος έχει φυσιολογική ανάγκη τη διαβίωση στο φυσικό βιότοπό του, που είναι δημιουργημένος «καλός λίαν» από τον κτίστη του παντός. Σήμερα βλέπουμε πόσο απάνθρωπη είναι η διαβίωση στα πλήρως ανθρωπογενή περιβάλλοντα, μακριά από τη φύση, μακριά από τη δημιουργία. Ο άνθρωπος μακριά από τη Δημιουργία δεν αναπνέει, ασφυκτιά, πνίγεται.

Αντί του ευχαριστιακού και ασκητικού πνεύματος, με το οποίο εγαλούχησεν η Ορθόδοξος Εκκλησία τα τέκνα της επί αιώνας, παρατηρείται σήμερα ένας βιασμός της φύσεως προς ικανοποίησιν όχι βασικών του ανθρώπου αναγκών, αλλά μίας ατελευτήτου και διαρκώς αυξανόμενης σειράς ορέξεων και επιθυμιών, τας οποίας ενθαρρύνει η επικρατούσα φιλοσοφία της καταναλωτικής κοινωνίας.¹⁴

Ποια είναι η Ορθόδοξη Στάση;

Ο άνθρωπος πρέπει να επιδιώκει ένα πιο απλό τρόπο ζωής, ένα ανανεωμένο ασκητισμό που απευθύνεται σε κληρικούς και λαϊκούς για χάρη της δημιουργίας.

Ο Άγιος Συμεών ο Νέος Θεολόγος, δέκα αιώνες πριν, επισημαίνει τη σύνδεση των περιβαλλοντικών προβλημάτων με το κοινωνικό και οικονομικό πρόβλημα και αναφέρει ότι η σωστή στάση απέναντι στη φύση και τα αγαθά της είναι η έλλογη χρήση τους. Οι πατέρες μιλούνε στα κείμενά τους για ασκητική και αντικαταναλωτική χρήση του κόσμου. Υπογράμμισαν ότι η πλεονεξία, η απληστία και η καταναλωτική ζωή, που αποτελούν βασική αιτία της κοινωνικής αδικίας, δεν έχουν θέση στη ζωή του

Χριστιανού, αφού εκφράζουν το πνεύμα του κόσμου τούτου¹⁵. Ο Ιερός Χρυσόστομος ερμηνεύοντας το χωρίο Α' Τιμ. 6, 6 παρατηρεί «πορισμός μέγας ή ευσέβεια μετά αὐταρκείας...». Και ο Μ. Βασίλειος αναφέρει «Μὴ φανῶμεν οἱ λογικοὶ τῶν ἀλόγων ὠμότεροι. Ἐκεῖνα γὰρ τοῖς ἐκ τῆς γῆς φρομένοις παρὰ τῆς φύσεως ὡς κοινῇ κέχρηται. ... ἡμεῖς δὲ, ἐγκολπιζόμεθα τὰ κοινὰ, τὰ τῶν πολλῶν μόνον ἔχομεν». (Ομιλ. Εν λιμῷ και αυχμῷ 5, PG 31, 325 Α).¹⁶

Πρέπει να δούμε τη φύση κάτι σαν το ποιμνιό μας και το μοναδικό πρότυπό μας δεν μπορεί να είναι άλλο από τον Ένα «τὸν Ποιμένα τὸν καλὸν» και Κύριον ημῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ὅπως ο Ἅγιος Σιλουανός ο Αθωνίτης ἔλεγε «το πνεύμα του Θεοῦ διδάσκει τη συμπόνια για ὅλη τη κτίση, ὥστε να μην κόβουμε οὔτε τα φύλλα των δένδρων χωρίς ἀνάγκη». Μέσα από ἓνα οικολογικό ασκητισμό θα ανακαλύψουμε τη συγγένεια και τη συναδέλφωση με την υπόλοιπη φύση, ὥστε να τη μεταβάλουμε, να την ανακαινίσουμε. Υπάρχει ἀπὸ τη ζωὴ ἁγίων ἀσκητῶν πληθώρα παραδειγμάτων, που μέσα ἀπὸ μια τέτοια συμφιλίωση με τη φύση, ἐβίωσαν ἓνα προχωρημένο στάδιο μεταμόρφωσης της φύσης. Ο Ἅγιος Μάμας, για παράδειγμα, τρεφόταν ἀπὸ γάλα ἀγριῶν ζώων που τον ἐπισκέπτονταν ομαδικὰ και καθημερινὰ και με πολλή

αγάπη και οικειότητα του πρόσφεραν το γάλα τους. Όσο δε γάλα του περίσσευε το έκανε τυρί και το μοίραζε στους φτωχούς.¹⁷

Η φύση μέσα από τη δική μας αγιότητα, ανακαινίζεται, εξαγιαζεται. Ο Άγιος Σεραφείμ του Σάρωφ τονίζει ότι με τη νηστεία επιτυγχάνεται η ανακαίνιση της ύλης του σώματός μας, επέρχεται δηλαδή μια θεία αλλοίωσης στο σώμα του ανθρώπου, κάνοντάς το διαφανές και ανάλαφρο. Έτσι το ανθρώπινο σώμα μετατίθεται στην αρχέγονη κατάσταση του Αδάμ και τα θηρία οσφραίνονται αυτή την ευωδία του Αδάμ.¹⁸

Η φύση βρίσκεται σε συνεχή σχέση με τον Δημιουργό και ο άνθρωπος είναι ο σύνδεσμος, ο ιερέας που θα διατηρήσει τη σχέση του κόσμου με τον Θεό και θα πρωτοστατήσει στον αγιασμό του. Η Θεία Ευχαριστία αποτελεί τη σύνοψη της σχέσεως Θεού-Ανθρώπου-Φύσης. *«Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν Σοὶ προσφέρομεν κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα»*. Προσφέρομεν τον άρτον και τον οίνον εις δόξαν του Δημιουργού και αγιασμένα αντιπροσφέρονται για εξαγνισμό από τη φθορά. Ο άνθρωπος δεν προσφέρει τον σίτον και τη σταφυλή ακατέργαστα ως θεία δωρεά και ευλογία, αλλά «τη ενεργεία» του ως άρτον και οίνον

καταδεικνύοντας ακόμα μια φορά ότι με την ανθρώπινη δράση η φύση θα καινωθεί και θα εξαγιαστεί, ακολουθώντας την πορεία του επίγειου βασιλέως της.

Κατά την κρίσιν επειδή η κτίση «έπαλαιώθη και κατεμολύνθη από τας αμαρτίας μας, θέλει διαλυθή από τόν δημιουργόν Θεόν μέ φωτίαν, ήγουν θέλει ξαναχωνευθή, και θέλει γένη καινούργια, και λαμπρότερα ασυγκρίτως από αυτήν όπου φαίνεται τώρα» (Συμεών του Νέου Θεολόγου μέρος Α' Λογ. 45, 4 Άπαντα, σελ. 212).¹⁹

Και όταν ο άνθρωπος γίνει άφθαρτος, αθάνατος και πνευματικός τότε και «...ή κτίσις άφοῦ ανακαινισθή και γένη ὄλη πνευματική, θέλει γένη κατοικητήριον ἄυλον, ἄφθαρτον, ἄτρεπτον, παντοτεινόν και νοερόν. Και ὁ οὐρανός θέλει εἶναι ασυγκρίτως λαμπρότερος και φωτεινότερος από αὐτόν που φαίνεται τώρα, ὡσάν ἄλλος καινούργιος. Και ἡ γῆ θέλει λάβη μίαν εὐμορφίαν ανεκλάλητον και καινούργιαν και ἕνα εἶδος γλῶσς ἀμάραντον, ήγουν στολισμένη μέ ἄνθη φωτεινά και πολυποίκιλα και πνευματικά, εἰς τά ὅποια, καθώς λέγει ὁ θεῖος λόγος, κατοικεῖ δικαιοσύνη. Και ὁ ἥλιος θέλει λάμψει ἑπταπλασίως περισσότερον (...). Και ὅλος ὁ κόσμος οὗτος θέλει εἶναι ἀνώτερος από κάθε λόγον, ὡσάν ὅπου ὑπερβαίνει κάθε

διάνοιαν» (Συμεών του Νέου Θεολόγου μέρος Α' Λογ. 45, 5 Άπαντα, σσ. 214-215).²⁰

«Κέντρο του θανάτου τόσο του ανθρώπου όσο και της φύσης είναι η αμαρτία» (Α' Κορ. ΙΕ', 56). Θάνατος του ανθρώπου σημαίνει θάνατος της φύσης και αντίστροφα. Ο άνθρωπος με συνοδοιπόρο τη φύση θα πρέπει να ανεβαίνει ολοένα και ψηλότερα στην κλίμακα της αγιότητας. Μέσα από μία σωστή χρήση και οικονομία της δημιουργίας πρέπει να ανιπαρέλθει την εωσφορική καταδυνάστευσή της από το καταναλωτικό πνεύμα του κόσμου τούτου και να υμνεί και να δοξολογεί τον κτίσαντα, μέχρι να δούμε «*οὐρανὸν καινὸν καὶ γῆν καινὴν*» (Αποκ. ΚΑ', 1-5).

Πηγές:

¹ Θεοφίλου Αντιοχείας, *Προς Αυτόληκον* Β'17 ΒΕΠΕΣ 5,33/36-37.

² Βασιλειάδη, Ν. (1996). *Το Μυστήριο του Θανάτου*. Αθήνα: Εκδ. «ο Σωτήρ».

³ Μ. Βασιλείου, *Εις Εξάημερον* 5, 5 PG29, 105C

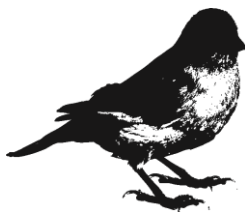
⁴ ό. π. Βασιλειάδη, Ν. (1996).

⁵ Στύλιος, Ε. Επισκόπου Αχελώου (1989). *Άνθρωπος και περιβάλλον*. Αθήνα: Εκδ. Εκκλησίας της Ελλάδος.

⁶ Στύλιος, Ε. Επισκόπου Αχελώου (1987). *Άνθρωπος και περιβάλλον: η χριστιανική άποψη για το οικολογικό πρόβλημα*. Αθήνα: Εκδ. Εκκλησίας της Ελλάδος.

⁷ Οικονόμου, Η. (1989). Ορθοδοξία και Οικολογία. *ΕΚΚΛΗΣΙΑ*, 15/3/1989, αρ. 5.

- ⁸ Κεσελόπουλος Α. (1991). Θεολογικές επισημάνσεις για την οικολογική κρίση. *Έξοδος, Άνοιξη-Καλοκαίρι*, αρ. 5.
- ⁹ Δημητρίου Α' Οικουμενικού Πατριάρχη (1989). *Μήνυμα επί τη ημέρα προστασίας του περιβάλλοντος*, 1^η Σεπτεμβρίου 1989.
- ¹⁰ Κασκαντάμη, Β. (1990). Το οικολογικό πρόβλημα και η Ορθόδοξος Χριστιανική διδασκαλία. *Ακτίνες*, 6/1990, αρ. 512.
- ¹¹ ό. π. Κασκαντάμη, Β. (1990).
- ¹² ό. π. Κεσελόπουλος, Α. (1991).
- ¹³ ό. π. Κεσελόπουλος, Α. (1991).
- ¹⁴ ό. π. Δημητρίου Α' Οικουμενικού Πατριάρχη (1989).
- ¹⁵ ό. π. Κεσελόπουλος, Α. (1991).
- ¹⁶ Νικολαΐδη Α. (1990). *Η Κοσμολογία της Άσκησης και της Παραίτησης*. Κατερίνη: Εκδ. Τέριπος.
- ¹⁷ Χριστοδουλίδη Χ. (1999). *Οι Άγιοι και τα Ζώα*. Λεμεσός: Εκδ. Α. Φιλή Λτδ.
- ¹⁸ ό. π. Νικολαΐδη, Α. (1990).
- ¹⁹ ό. π. Βασιλειάδη, Ν. (1996), σελ. 535.
- ²⁰ ό. π. Βασιλειάδη, Ν. (1996), σελ. 536.

***Εικ. 2:** Η φύση βρίσκεται σε συνεχή σχέση με τον Δημιουργό και ο άνθρωπος είναι ο σύνδεσμος, ο ιερέας που θα διατηρήσει τη σχέση του κόσμου με τον Θεό και θα πρωτοστατήσει στον αγιασμό του (Δεσποτική Λίμνη-ΚΥΚΠΕΕ).*

Απώλεια της βιοποικιλότητας και Ορθοδοξία

Μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις που αντιμετωπίζει σήμερα ο κόσμος είναι η αντιμετώπιση της απώλειας της βιολογικής ποικιλότητας ή βιοποικιλότητας, και η διατήρηση και αειφορική χρήση της προς όφελος του ανθρώπου. Στην έννοια της βιοποικιλότητας περιλαμβάνεται η ποικιλότητα ανάμεσα στους ζωντανούς οργανισμούς από οποιαδήποτε πηγή και αν προέρχονται, όπως χερσαία, θαλάσσια και άλλα υδάτινα οικοσυστήματα, καθώς και τις οικολογικές ενότητες στις οποίες είναι μέρος. Περιλαμβάνει την ποικιλότητα μέσα στο είδος, μεταξύ των ειδών και την ποικιλότητα των οικοσυστημάτων και των τοπίων.¹

Η βιοποικιλότητα στις μέρες μας απειλείται. Σήμερα 64 ενδημικά φυτά έχουν εξαφανιστεί από την ευρωπαϊκή φύση, ενώ 24% των φυτικών ειδών και υποειδών,² 42% των ιθαγενών θηλαστικών, 15% των πτηνών, 45% των πεταλούδων, 30% των αμφιβίων, 45% των ερπετών και 52% των ψαριών γλυκού νερού της Ευρώπης χαρακτηρίστηκαν ήδη ως κινδυνεύοντα με εξαφάνιση.³

Στην ιδιαίτερή μας πατρίδα, όπου μας έταξεν ο Θεός, δεν είναι καλύτερη η κατάσταση. Πανύψηλα δέντρα, πυκνή βλάστηση και πλούσια φυτική κάλυψη χαρακτήριζαν το κυπριακό τοπίο παλαιότερα. Σήμερα, αρκετά είδη εξαφανίστηκαν, ενώ άλλα χαρακτηρίζονται ως κινδυνεύοντα με εξαφάνιση. Αδιαμφισβήτητοι μάρτυρες της πλούσιας εκείνης κυπριακής χλωρίδας και πανίδας παραμένουν τα σκόρπια απομεινάρια αιωνόβιων δέντρων που αντιστάθηκαν στον χρόνο και στη φθορά, καθώς και στη μανιασμένη δράση του ανθρώπου ν' αφήσει το αποτύπωμά του σε κάθε γωνιά του τόπου μας, σε κάθε γωνιά της γης μας, κόβοντας τα δέντρα, αποφιλώνοντας όλη τη βλάστηση, αλλά και αφήνοντας χωρίς σπίτι και ενδιαίτημα πουλιά, έντομα και άλλες ομάδες οργανισμών. Πέρα από την καταστροφή των φυσικών ενδιαιτημάτων πολλές άλλες αιτίες προκαλούν τη μείωση της βιολογικής

ποικιλότητας του πλανήτη μας όπως η κλιματική αλλαγή, η υπερεκμετάλλευση των βιολογικών πόρων, οι σύγχρονες γεωργικές πρακτικές με τις μονοκαλλιέργειες, η εισαγωγή χωροκατακτητικών ξενικών ειδών, κωνικοοικονομικές αλλαγές, καθώς και φυσικές καταστροφές. Επιπλέον, η σύγχρονη βιοτεχνολογία απειλεί να ασελήσει στη φύση και τους νόμους της και να αντικαταστήσει σταδιακά τον «καλόν λία» κόσμο του Θεού εις τον οποίο «*δίχα τῆς γνώσεως καί τοῦ κελεύματός Του, οὔτε φύλλα πίπτει τῶν δέντρων ἐπὶ τῆς γῆς, οὔτε πτηνῶν καταφέρετα*» και που «*πᾶσα φύσις καί κτίσις ἑναρμονίως Αὐτόν ἀνευφημεῖ*» (Προσευχή της Γ' ώρας), με ένα «διορθωμένο» από τον άνθρωπο κόσμο. Οι συνέπειες απρόσμενες και αιφνιδιαστικές, συσσωρευτικές και πολλαπλασιαστικές, μόνιμες και κληρονομήσιμες.

Οι βιολόγοι υποστηρίζουμε ακόμα ότι τα παραπάνω ασφαλώς έχουν αρνητικές επιπτώσεις και στις ανθρώπινες κοινωνίες λόγω των οικονομικών, ιατρικών, αισθητικών, ψυχαγωγικών, επιστημονικών, οικολογικών και άλλων αξιών που διαθέτουν όλα τα είδη στον πλανήτη μας.

Κάποιοι προχωρούν ακόμη βαθύτερα και εξηγούν ότι το κάθε είδος ως μονάδα, λόγω της πορείας εκατομμυρίων

χρόνων που έχει διανύσει, έχει αναπόσπαστο δικαίωμα να παίζει τον δικό του ρόλο στη συνέχιση της ζωής στον πλανήτη, χωρίς να επιδέχεται την ανθρώπινη παρέμβαση. Και όταν λέμε έχουν δικαίωμα δεν εννοούμε ασφαλώς επίπλαστα δικαιώματα ανθρώπινης επινόησης, ανάλογα με τα ανθρώπινα δικαιώματα, αλλά δικαιώματα που απορρέουν από τη Θεία Τάξη της δημιουργίας. Έχουμε ηθική υποχρέωση να προστατεύσουμε τα είδη από την πρόωγη εξαφάνιση που προκαλείται από τις ανθρώπινες δραστηριότητες. «Οὐδὲν περιττὸν οὐδὲ ἐλλείπον ἐν τοῖς κτισθεῖσι δυνατὸν εὑρεθῆναι» (Εἰς τὴν Εξαήμερον, Κεφ. 9^ο).

Τὴν τελευταία δεκαετία διεφάνη ὅτι προβλήματα αὐτοῦ τοῦ εἶδους δεν μπορεῖ νὰ αντιμετωπιστοῦν μόνο με κατασταλτικὰ καὶ διοικητικὰ μέτρα, ἀλλὰ χρειάζεται ταυτόχρονα καὶ ἀλλαγὴ τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς.⁴ Ποια εἶναι ὁμως ἡ βαθύτερη αἰτία τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς που οδήγησε σε αὐτὴ τὴν ἀκρατὴ καὶ εωσφορικὴ, υλιστικὴ καὶ ληστρικὴ κατάχρηση τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντός μας;

«Ἀπὸ κακίας τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ; ἠφανίσθησαν κτήνη καὶ πετεινά ... ἀφανισμῷ ἠφανίσθη πᾶσα ἡ γῆ» (Ιερ. IB', 4,11). Πάμπολλες εἶναι οἱ ἀναφορὲς στὴν Παλαιὰ Διαθήκη

περιστατικών όπου έχουμε εξαφανίσεις ειδών και καταστροφικά περιβαλλοντικά φαινόμενα, όπως ανομβρίες, σεισμούς και πυρκαγιές, λόγω της αμαρτίας των ανθρώπων. «*Έλαφοι ἐν ἀγρῶ ἔτεκον καὶ ἐγκατέλιπον ὅτι οὐκ ἦν βοτάνη ὄνοι ἄγριοι ἔστησαν ἐπὶ νάπας εἴλκυσαν ἄνεμον ἐξέλιπον οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ὅτι οὐκ ἦν χόρτος ἀπὸ λαοῦ ἀδικίας*» (Ιερεμ. ΙΔ', 5,6). Βέβαια θα ήταν τόλμημα να πει κανείς ότι η κακία και η αμαρτία των ανθρώπων σήμερα έχει πλεονάσει τόσο, ώστε να επανερχόμαστε σε καταστάσεις όπως στην Παλαιά Διαθήκη. Αξιόλογο είναι και το εξής χωρίον «*ποιμένες πολλοὶ διέφθειραν τὸν ἀμπελῶνά μου, ἐμόλυναν τὴν μερίδα μου, ἔδωκαν τὴν μερίδα τὴν ἐπιθυμητὴν μου εἰς ἔρημον ἄβατον. Ἐτέθη εἰς ἀφανισμόν ἀπωλείας, δι' ἐμὲ ἀφανισμῶ ἠφανίσθη πᾶσα ἡ γῆ, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνὴρ τιθέμενος ἐν καρδίᾳ*». (Ιερεμ. ΙΒ', 7,10).

Και όμως ο άνθρωπος έχει χριστιανικό καθήκον από την αρχή του κόσμου, σύμφωνα με την εντολή του Θεού «*ἐργάζεσθαι καὶ φυλάσσειν*» (Γεν. Β', 15) το περιβάλλον και όλα τα είδη του σύμπαντος κόσμου.

Ο σεβασμός προς όλα τα είδη του πλανήτη μας είναι ο οφειλόμενος σεβασμός προς τον πάνσοφο Δημιουργό Θεό της αγάπης. Η «*ἐνδοξάζεσθαι ἐν τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ*»

(Σοφ. Σειρ. ΛΗ', 6) επιστήμη αποτελεί την οδό διερεύνησης αυτών των μυστικών και γνώσης της σοφίας Του.⁵ Τα *«ἀόρατα Αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἢ τε ἀίδιος Αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης»* (Ρωμ. Α', 20). Διαβάζοντας δε το Βιβλίο της Φύσης (το δεύτερο βιβλίο που μας έδωσε ο Θεός κατά τον Άγιο Εφραίμ τον Σύρο) πρέπει όχι μόνο να αναγνωρίζουμε δια του κτιστού, το Άκτιστο *«φῶς τὸ ἀληθινόν»*, αλλά να αναλαμβάνουμε ενεργό περιβαλλοντική δράση. Η παράδοση της εκκλησίας μάς θυμίζει ότι στον τόπο μας, στη χερσόνησο Ακρωτηρίου, πριν 1300 περίπου χρόνια η Αγία Ελένη είχε αναλάβει μια μεγάλη περιβαλλοντική δράση, μια δράση περιβαλλοντικής διαχείρισης, εισάγοντας γάτους με σκοπό να αποκατασταθεί η διαταραγμένη βιολογική ισορροπία. Αυτή την ενεργό περιβαλλοντική δράση οφείλουμε να τη συνεχίσουμε. Γι' αυτό τον σκοπό ιδρύθηκε από την Ιερά Μητρόπολη Λεμεσού και λειτουργεί επίσημα από το 2004 το Κυπριακό Κέντρο Περιβαλλοντικής Έρευνας και Εκπαίδευσης (ΚΥ.Κ.Π.Ε.Ε.).

Οι ορθόδοξοι χριστιανοί, ως πρόσωπα όμως, είμαστε σε θέση να διεισδύσουμε από την επιφάνεια στην αυθεντικότητα και να προσεγγίσουμε τη φύση και τη

βιοποικιλότητά μας με λιτότητα και ευγένεια, με εγκράτεια και ασκητικότητα, με πνεύμα ευχαριστηριακό και αγαπητικό, ώστε να ελαφρύνουμε τα αποτυπώματά μας στο φυσικό περιβάλλον; Είμαστε σε θέση να ταχθούμε με της φύσης «τὸ ἀσύγκριτον κάλλος» και να αρχίσουμε από την αρχή, όπως στον εσπερινό με τον προοιμιακό ψαλμό (103) με μια δοξολογία της δημιουργίας; Ο ρυθμός εξαφάνισης των ειδών, που όπως υπολογίστηκε από μερικούς επιστήμονες φτάνει τα 140,000 είδη ανά έτος,⁶ μας προειδοποιεί ότι «*χρόνος οὐκ ἔστι*» (Αποκ. Γ', 6). Μερικοί ειδικοί υποστηρίζουν ότι μέχρι το 2100 έως και τα μισά των υπαρχόντων ειδών μπορεί να εξαφανιστούν.⁷ Γι' αυτό η παγκόσμια κοινότητα έχει θέση ως στόχο της τη σημαντική μείωση της απώλειας της βιοποικιλότητας.

Ας αγωνιστούμε να εφαρμόσουμε και αυτό το χριστιανικό καθήκον μας για να μπορούμε να βλέπουμε κατάματα μια μαργαρίτα π' άνθισε χωρίς ενοχές, να μετουσιώνουμε τον ήλιο στο περιβόλι των χρωμάτων, των αρωμάτων, των κελαηδισμών, με την κριτική ικανότητά μας να «*επικονιάζουμε, ως οι μέλισσες, τους ανθήρες στον ύπερο, για τη σπορά της άνοιξης, για των πουλιών την ατάραχη μετανάστευση*».⁸ Μπορούμε;

Αινείτε τον Κύριον, τον Δημιουργό.

Πηγές:

- ¹ *Convention on Biological Diversity* (1992). Article 2, Use of terms.
- ² European Environment Agency (1999). *Environment in the European Union at the Turn of the Century*, Environmental Assessment Report No. 2. Luxembourg: Official Publications of the European Communities.
- ³ European Environment Agency (2005). *The European Environment – State and outlook 2005*. Copenhagen: Official Publications of the European Communities.
- ⁴ Sytnik, K.M. (1985). *Living in the environment: a sourcebook for environmental education*. U.N.E.S.C.O.: Naukova Dumka Publishers.
- ⁵ Αρχιμ. Χατζηγικολάου, Ν. (2002). *Ελεύθεροι από το γονίδιομα*. Αθήνα: Κέντρο Βιοϊατρικής Ηθικής και Δεοντολογίας, σελ. 385.
- ⁶ Pimm S.L., Russell G.J., Gittleman J.L. and Brooks T.M. (1995). The Future of Biodiversity. *Science* 269, 347-350.
- ⁷ Wilson, E.O. (2002). *The Future of Life*. New York: Vintage Books. See also: Leakey, Richard. *The Sixth Extinction: Patterns of Life and the Future of Humankind*.
- ⁸ Χατζηχαμπής, Α. (2002). *Ποιητική Συλλογή Απ' τ' αλωνάκι της σιγής* Λεμεσός, Κύπρος: Αυτοέκδοση, Ποίημα «Η άρνηση ενός νέου», σελ. 24.

Η δημιουργία των φυτών, ο σκοπός-προορισμός τους και η παρουσία τους στη λατρεία της Ορθόδοξης εκκλησίας

«Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιῶν καρπὸν κατὰ γένος, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος ἐπὶ τῆς γῆς»
(Γεν. Α', 11).

Με αυτούς του θείους λόγους ο Δημιουργός Θεός, την τρίτη ημέρα της Δημιουργίας, μετά τη συγκέντρωση των υδάτων, τον σχηματισμό των θαλασσών και την εμφάνιση της ξηράς, δημιούργησε τα φυτά και εν γένει το φυτικό βασίλειο. Και αμέσως οι κορυφές των ορέων γέμισαν από δέντρα, τα λιβάδια φιλοτεχνήθηκαν με πάμπολλα

χρωματιστά άνθη και πρόβαλαν «κήποι χρωματιστοί, μυριστικοί ροδώνες»¹, οι όχθες των ποταμών καλλωπίστηκαν με αναρίθμητα γένη και είδη φυτών, μικρών μετά μεγάλων. Αυτή η τάξη, η ομορφιά και η ευκοσμία της κτίσεως, η συμπάθεια και η σύμπνοια των δημιουργημάτων του Θεού είναι η μουσική της δοξολογικής γιορτής του σύμπαντος.² Αυτής της ουράνιας μουσικής συμφωνίας, αυτής της κοινής χοροστασίας της κτίσεως, συνθέτης και χοροστάτης είναι ο Δημιουργός.³ Όποιος μπορεί να ακούει τον ύμνο της κτίσεως προς τον Τριαδικό Θεό δεν βρίσκεται μόνο τοποθετημένος σωστά στα πλαίσια της φυσικής αποκαλύψεως, αλλά έχει πραγματοποιήσει και προόδους στα πνευματικά στάδια της τελειώσεως.⁴

Ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος στην τρίτη του ομιλία στην Γένεση μάς εξηγεί ότι «Το φως που φώτιζε τα πρώτα φυτά που δημιουργήθηκαν ήταν διάχυτο. Μόνο αργότερα, όταν τα σύννεφα αραιώσαν ακόμη περισσότερο, φάνηκαν στον ουρανό οι φωστήρες, που φέγγουν τα βήματά μας και μάς κάνουν να ξεχωρίζουμε μέρα και νύχτα και σημεία και καιρούς και τις μέρες και τα χρόνια» (Γεν. Α', 20).⁵ Το φως εκείνο, μάς αναφέρει ο Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος, το έκαμε «*οὐκ οργανικόν, οὐδὲ ἡλιακόν, ἀλλ'*

ἀσώματων και ἀνήλιον». ⁶ Επιπλέον, ο Άγιος Αμβρόσιος, Επίσκοπος Μεδιολάνων, μάς εξηγεί ότι η αναφορά αυτή γίνεται για να μη θεωρούν οι άνθρωποι ότι ο ήλιος είναι ο δημιουργός αυτών που γεννώνται. Του Θεού η αγαθότητα αναπαύει τη γη, του Θεού η εύνοια κάνει να εμφανίζονται οι καρποί. ⁷

Αλήθεια όμως, πόσα είδη φυτών υπάρχουν σήμερα στον πλανήτη μας; Το 1758 ο Κάρολος Λινναίος, στο έργο του *Systema Naturae*, είχε καταγράψει και κατατάξει γύρω στα 12,000 είδη φυτών και ζώων, από τα οποία τα 7,000 περίπου ήταν φυτά. Η γνώση που έχουμε ακόμα και σήμερα για τον αριθμό των ειδών είναι ατελής. Αυτό συμβαίνει, γιατί υπάρχουν είδη τα οποία είναι λιγότερο εντυπωσιακά, είδη που είναι λιγότερο ευδιάκριτα, αλλά και περιοχές του πλανήτη που ακόμα δεν έχουν εξερευνηθεί ικανοποιητικά. Μέχρι τώρα έχουν περιγραφεί 1.5 εκατομμύρια είδη στον πλανήτη μας και από αυτά οι 248,500 ανήκουν στο βασίλειο των φυτών. ⁸ Ποιο σύγχρονες έρευνες ανεβάζουν τον αριθμό τους σε περίπου 250,000 ⁹ άλλες μεταξύ 300,000–320,000 ¹⁰ ή ακόμα και πάνω από 400,000 ¹¹ ¹². Οι επιστήμονες της παγκόσμιας βιοποικιλότητας υποστηρίζουν ότι τουλάχιστον άλλες 50,000 περίπου φυτά, που υπάρχουν στον πλανήτη μας,

αιόμα δεν έχουν ανακαλυφθεί. Ποιος είναι όμως ο σκοπός και ο προορισμός των φυτών;

Σκοπός και προορισμός των φυτών

Σύμφωνα με τον Μέγα Βασίλειο «Τίποτε δεν υπάρχει χωρίς αιτία: τίποτε το τυχαίον όλα έχουν κάποια σοφία μυστική και ανέκφραστη.¹³ Τα φυτά, έχουν ασφαλώς την οικολογική σημασία τους, ως οι παραγωγοί των οικοσυστημάτων, εκείνοι δηλαδή οι ζωντανοί οργανισμοί οι οποίοι έχουν τη μοναδική ικανότητα να μετασχηματίζουν το νερό και το διοξείδιο του άνθρακα, με τη βοήθεια του φωτός και της χλωροφύλλης, σε οργανικές ουσίες. Είναι η βάση όλων σχεδόν των τροφικών σχέσεων στα οικοσυστήματα και φυσικά και των τροφικών σχέσεων του ανθρώπου. Παρέχουν επίσης καταφύγιο και ενδιαίτημα για χιλιάδες άλλους ζωντανούς οργανισμούς. Ο Άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός αναφέρει ότι τα φυτά χρησιμεύουν για τροφή, για τέρψη και για θεραπεία ασθενειών.¹⁴ Ο Μέγας Βασίλειος αναφέρει ότι μερικά φυτά που σε εμάς τους ανθρώπους είναι άχρηστα, χρησιμεύουν άλλα ως τροφή για τα ζώα και άλλα που είναι «φαρμακιερά» για την παραγωγή των φαρμάκων.¹⁵ Σε πόσους άλλους τομείς δεν έχουμε χρήσεις των φυτών:

στην ιατρική, στη βαφική, στην υφαντική, στην
καλαθοπλεκτική και τόσους άλλους.

Πέραν όμως από την οικολογική σημασία τους, τα φυτά,
μαζί με όλη την υλική δημιουργία, είναι «*ψυχῶν λογικῶν
διδασκαλεῖον καὶ θεογνωσίας ἐστὶ παιδευτήριον*», που
χειραγωγεί τον νου και τον οδηγεί από τα ορατά και τα
αισθητά στη θεωρία των αοράτων, όπως λέγει ο Μέγας
Βασίλειος.¹⁶ Ο Θεός δεν περιφρονεί τα δημιουργήματά
Του. Τιμά και το πιο μικρό στοιχείο του κόσμου.¹⁷
Αλήθεια, πώς θα ήταν η κοινωνία και ο πολιτισμός των
ανθρώπων, αν δεν υπήρχαν οι έννοιες σπέρματα, σπορά,
φύτρωση, καρποφορία και θερισμός; Ο Άγιος Αμβρόσιος,
Επίσκοπος Μεδιολάνων, μάς προτρέπει πως αυτής της
χλόης πρέπει να είμαστε μιμητές στην καρποφορία.¹⁸ Τα
φυτά ανταποκρίνονται στην εντολή του Θεού και
καρποφορούν και διασπείρουν με πάρα πολλούς τρόπους
τα σπέρματά τους κατά το γένος τους. Η γη εκείνο το
οποίο εδέχθη, το αποδίδει μέχρι και σήμερα τοις μέτροις
και πολλαπλάσιο. Αυτό καλούμαστε κι εμείς οι άνθρωποι
να μιμηθούμε. Να φυτέψουμε μέσα στη ψυχή μας τον
λόγο του Θεού, να καρποφορήσουμε έργα αγάπης, έργα
του Θεού και να διασπείρουμε ως άλλοι καλοί σπορείς
τον Θείον Λόγο και την αγάπη Του. *Ὁ σπείρων τὸν λόγον*

σπείρει. (Μαρκ. Δ', 14). Χωρίς καρπούς κινδυνεύουμε να πάθουμε όπως την άκαρπη συκή που *«έξηράνθη παραχρημα»* (Ματθ. ΚΑ', 19).

Ποια είναι αυτή η αγαπητική σχέση που έχει ο Κύριός μας με τα φυτά, όταν ο ίδιος παρομοιάζει τον εαυτό του με την άμπελο και τους ανθρώπους, τους κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν Αυτού πλασθέντες ως τα κλήματα; *«Εγώ είμι ή άμπελος ή άληθινή, και ό πατήρ μου ό γεωργός έστίν»* (Ιωαν. ΙΕ', 1). *«Εγώ είμι ή άμπελος, ύμεις τὰ κλήματα»* (Ιωαν. ΙΕ', 5). Θα παρομοιάζε ποτέ ο Θεός τον εαυτό του με κάτι το οποίο είναι υποτιμητικό, με κάτι κατώτερο, με κάτι άνευ αξίας; Για τον Θεό τα φυτά και κάθε δημιουργήμα φέρουν σύμφυτα και αδιάρρηκτα τον Δημιουργικόν Λόγον. Όπως μας τονίζει ο Μέγας Αθανάσιος, ο Λόγος του Θεού φωτίζει τα ορατά και τα άορατα, τα συγκρατεί σφικτά και δεν αφήνει τίποτε έξω από τη δύναμή Του, αλλά όλα και δι' όλων, και το καθένα ξεχωριστά και όλα μαζί, τα ζωοποιεί και τα διαφυλάττει.¹⁹ Επιπλέον, η Υπεραγία Θεοτόκος προσλαμβάνει πάρα πολύ συχνά επίθετα που σχετίζονται με φυτά όπως Δένδρον αγλαόκαρπον..., ξύλον ευσιόφυλλον..., το άνθος της αφθαρσίας..., το στέφος της εγκρατείας..., το κλήμα βλαστού αμαράντου..., η φύουσα τον φυτουργόν

της ζωής ημών. Η φλεγόμενη και μη καιομένη βάτος, που έφερε μέσα της το πυρ της Θεότητας, τον Χριστό, χωρίς να καεί. Το ρόδον το αμάραντον..., το μήλον το εύοσμον..., το ηδύπνοον κρίνον..., *Ράβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαὶ, Καὶ ἄνθος ἐξ αὐτῆς Χριστέ, Ἐκ τῆς Παρθένου ἀνεβλάστησας...* και τόσα άλλα πανέμορφα χωρία.

Ο Μέγας Βασίλειος μάς εξηγεί ότι ο άνθρωπος οποιοδήποτε είδος ή γένος φυτού και αν εξετάσει, πρέπει να ενθυμείται Εκείνον. Εκείνον που τα δημιούργησε. Επιπλέον δε, όταν δούμε ένα φυτό και ένα άνθος να φέρνουμε εις το μυαλό μας την ανθρωπινή φύση.²⁰ *«Πᾶσα σάρξ ὡς χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου»* (Μ', 6), όπως ο προφήτης Ησαΐας αναφέρει. Δηλαδή, κάθε σάρκα είναι όπως το χόρτο και κάθε ανθρωπινή δόξα ως ένα άνθος του φυτού, καλλίμορφο και ευχάριστο μεν, όμως ολιγόχρονο και πρόσκαιρο.

Στην Αποκάλυψη γίνεται αναφορά στο δέντρο της ζωής από τους καρπούς του οποίου θα τρέφονται οι πιστοί καθώς και οι άνθρωποι των εθνών που έζησαν σύμφωνα με τον νόμο της συνειδήσεώς τους (Αποκ. ΚΒ', 2). Οι μεν πρώτοι από τους καρπούς του, οι δεύτεροι δε από τα φύλλα του. Όταν τα ιερά κείμενα ομιλούν για καινούργια

γη και καινούργιο ουρανό, εννοούν την ένδοξη μεταμόρφωση ολόκληρου του κτιστού κόσμου. Όταν στο ιερό εκείνο όρος Θαβώρ, κατά τη μεταμόρφωση του Κυρίου, προβλήθηκε κατ' ελάχιστον η καλλονή του μέλλοντος αιώνας, κατά τον Γρηγόριο Παλαμά, λαμπρύνθηκε και το σώμα και τα ενδύματα του Ιησού. Υποδεικνύοντας ότι όλη η κτίση προορίζεται να μετάσχει στην άκτιστη παραδεισένια δόξα του Χριστού. Ολόκληρη η υλική δημιουργία θα μεταμορφωθεί και μαζί με αυτή φυσικά και τα φυτά, χωρίς όμως να γνωρίζουμε ποιες θα είναι οι ιδιότητες, οι μορφές και οι φύσεις που θα εκλάβουν τα φυτά και η ύλη τους. *«Λόγισαι τῆς κτίσεως ἀπάσης τὸ μετασχηματισμὸν ...»*²¹ μάς προτρέπει ο Ιερός Χρυσόστομος. Η υλική κτίση στην παρούσα κατάσταση βρίσκεται υπό το κράτος της φθοράς. Τότε θα απαλλαγεί από τη φθορά και από όσα εξ αιτίας της υποφέρει, και *«ἄφθαρτον ἡμῖν ἐπιδείξεται τὴν εὐπρέπειαν»*. Θα παρουσιασθεί με ἀφθαρτη ομορφιά και μεγαλοπρέπεια. Δεν θα είναι φθαρτή, όπως είναι τώρα, *«ἀλλὰ θα ακιολουθήσει τὴν τοῦ σώματος ευμορφία τοῦ ἀνθρώπου»*.²² Ο κόσμος, μαζί και τα φυτά, θα γίνει ἀφθαρτος, ἀθάνατος, πανένδοξος, λαμπρός, καθὼς θα ἀνταναικλά τὴν αἰώνια δόξα τοῦ Θεοῦ στὴν πανευφρόσυνη βασιλεία του.²³

Τα φυτά στη λατρεία της Ορθόδοξης εκκλησίας

Τα φυτά αποτελούν πολύ σημαντικό στοιχείο στη λατρεία της ορθόδοξης εκκλησίας. Κατά τη θεία ευχαριστία χρησιμοποιείται ο άρτος και ο οίνος, προϊόντα του σίτου και της αμπέλου αντίστοιχα, τα οποία καθαγιαζόμενα μετατρέπονται στο πανάχραντο σώμα, «τὸ ὑπὲρ ὕμῶν κλώμενον» και το πανάγιον αἷμα, «τὸ ὑπὲρ ὕμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον, εἰς ἄφρασιν ἁμαρτιῶν». Επιπλέον, κατά την αρτοκλασία ευλογείται ο σίτος, ο οίνος και το ἔλαιον. Καθαγιαζόνται επίσης, στη λατρευτική μας πρακτική, τα σταφύλια και τα σύκα, στις εορτές της Αγίας Μαρίνας (17 Ιουλίου), του Προφήτη Ηλία (20 Ιουλίου) και της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος (6 Αυγούστου), αναλόγως της εποχής ωριμάνσεώς τους σε κάθε τόπο. Πολλές σχετικές Ευχές υπάρχουν στα εν χρήσει Ευχολόγια της Εκκλησίας μας (*Εὐχή εἰς φύτευμα ἀμπελῶνος, Εὐχή ἐπὶ τρυγῆς ἀμπέλου, Εὐχή εἰς τὸ εὐλογῆσαι τὰ βαῖτα, Εὐχή ἐπὶ τῶν προσφερόντων ἀπαρχὰς ὀπώρας*)²⁴. Πολλά φυτά συνήθως αρωματικά και με συμβολική αξία, ὅπως ο βασιλικός, η δάφνη και η μυρτιά, στολίζουν τις πόρτες και τις εικόνες των ναῶν που πανηγυρίζουν, τον επιτάφιο, τις εικόνες των Αγίων ἢ μοιράζονται την Κυριακή των Βαΐων και το πρωὶ του Μεγάλου Σαββάτου. Αυτά τα φυτά θεωρούνται ευλογημένα και αναδιανέμονται στους πιστούς, για να

κρατηθούν στα εικονοστάσια των σπιτιών τους. Από αυτά τα «σταυρώματα» ή «σταυρολούλουδα» ή «βάγια» ή «μύρα» θα κάψουν ως θυμίαμα για να «καπνιστούν» σε περιπτώσεις ασθενειών ή σε κρίσιμες στιγμές που απειλούν τους ανθρώπους του σπιτιού, αλλά και την οικιακή σοδιά.²⁵ Ο βασιλικός χρησιμοποιείται και στον αγιασμό του ύδατος και στην περίπτωση αυτή γίνεται σύμβολο χαριτωμένης ευλογίας του άνω κόσμου, η οποία με τη δύναμη του Σταυρού συντηρεί και καθαγιάζει το ύδωρ.

Η Αγία Εβδομάδα έχει μια ιδιαίτερη σχέση με τα φυτά. Κατά το Σάββατο του Λαζάρου τα παιδιά συνηθίζουν να μαζεύουν τους Λαζάρους δηλαδή κίτρινες μαργαρίτες του είδους *Chrysanthemum coronarium*. Την Κυριακή των Βαΐων οι εκκλησίες στολίζονται με βάγια, δηλαδή κλάδους Φοινικιάς και κατά την περιφορά γύρω από τον ελάχιστοτε ιερό ναό οι πιστοί πετάνε φύλλα ελιάς. Η σύλληψη του Χριστού έγινε στον «Κήπο της Γεθσημανή» ή αλλιώς στο «Όρος των Ελαιών». Όταν ο Ιούδας πρόδωσε τον Χριστό, συνειδητοποίησε το μεγάλο αμάρτημα που διέπραξε και έθεσε τέρμα στη ζωή του. Λέγεται πως κρεμάστηκε από ένα δέντρο το οποίο ονομάζεται Κουτσουπιά (*Cercis siliquastrum*). Πολλοί στις μέρες μας ονομάζουν αυτό το δέντρο «δέντρο του Ιούδα». Οι Ρωμαίοι στρατιώτες

φόρεσαν στον Χριστό ένα ακάνθινο στεφάνι που λέγεται πως προερχόταν από το φυτό Παλιούρι (*Paliurus spinachristi*). Τη Μεγάλη Πέμπτη το βράδυ γίνεται ο στολισμός του Επιταφίου με πολλά λουλούδια, όσο το δυνατόν πιο αρωματικά. Το Σάββατο το πρωί, κατά τη «μικρή» ανάσταση, ο ιερέας περιφερόμενος μέσα στον ναό, πετάει φύλλα δάφνης ψάλλοντας «*Ανάστα, ό Θεός, κρῖνον τήν γῆν, ὅτι σὸ κατακληρονομῆσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι*». Τέλος, σύμφωνα με την παράδοση, λέγεται πως η Παναγία, καταβεβλημένη από την Σταύρωση του Υιού της, ξάπλωσε κάτω από ένα δέντρο που δεν άνθιζε ποτέ! Αυτό για να την σκεπάσει, τίναξε τα φύλλα του επάνω της και όταν η Παναγία ξύπνησε και το είδε, το ευλόγησε και άνθισε για πρώτη φορά και έτσι πήρε το όνομα Πασχαλιά ή Σύριγγα (*Syringa vulgaris*) ένα είδος που ανθίζει την περίοδο του Πάσχα.²⁶

Πενήντα επτά (57) φυτά χρησιμοποιούνται για την παρασκευή του Αγίου Μύρου που αποτελεί γεγονός ιδιαίτερης σημασίας στην Ορθόδοξη Εκκλησία, και πραγματοποιείται κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Εβδομάδας στο Οικουμενικό Πατριαρχείο.²⁷ Το Άγιο Μύρο παρασκευάζεται κάθε δέκα χρόνια περίπου, στο Φανάρι και χρησιμοποιείται στο μυστήριο του

βαπτίσματος για Χρίσμα και την μετάδοση των δωρεών του Αγίου Πνεύματος στους νεοφώτιστους Ορθοδόξους. Για την παρασκευή του ψάλλεται ειδική ακολουθία και χρησιμοποιούνται αρωματικά φυτά, δρόγες και αιθέρια έλαια, από τα οποία το σημαντικότερο είναι το Ροδέλαιο το οποίο αποστέλλεται από την Ορθόδοξη Εκκλησία της Βουλγαρίας. Ενδεικτικά αναφέρονται το έλαιο, ο οίνος, το κιννάμωμο, η ίριδα η φλωρεντιανή, η μαστίχη η καθαρά, η αγγελική, ο σάμψυχος ή μαντζουράνα, η σμύρνα η καθαρά, το μυροβάλανο το καθαρό, η ζιγγίβερη η λευκή, η νάρδος η κελτική και τα φύλλα ινδικού.²⁸ Αυτός ο εκκλησιασμός και καθαγιασμός των φυτών και όλου του υλικού κόσμου, η έντονη συμβολική-πραγματική χρήση τους, που υπάρχει στην Ορθοδοξία, μπορεί να οδηγήσει σε ένα βαθύ σεβασμό της φύσεως.²⁹ Γενικά τα φυτά μάς συνοδεύουν στις χαρούμενες στιγμές μας μέσα στην εκκλησία (γάμοι, βαπτίσεις) αλλά και στις δυσάρεστες (κηδείες, κοιμητήρια).

Εν κατακλείδι, τα φυτά, στην ορθόδοξη εκκλησία δεν έχουν μια θέση παραμερισμένη, υποτιμητική και επικουρική. Αλλά αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της όλης δημιουργίας τα οποία δημιουργήθηκαν από τον Θεό καλά λίαν και θα μας συνοδεύουν, για όσους το αξιωθούν,

και στην ουράνια βασιλεία μετασχηματισμένα έτσι ώστε να αντανakλούν τη θεία δόξα και την ανεικλάλητη και απεριόριστη αγάπη του Θεού. Ως ορθόδοξοι χριστιανοί ας κωφεύσουμε στις σύγχρονες Σειρήνες της νεοτερικότητας που εστιάζονται σε ένα ανθρωποκεντρικό ναρκισσισμό και μάς απομακρύνουν από τα φυτά και την όλη δημιουργία καθιστώντας τα απλώς ως υλικά, υποτιμώντας τα ως μέσα και υποβιβάζοντάς τα ως εργαλεία της ανθρώπινης χρήσης. Αποϊερωμένα από τη δημιουργία και τον Δημιουργό τους, αποφλοιωμένα από τον σκοπό και τον προορισμό τους και αποξενωμένα από τη λατρεία της εκκλησίας μας. Μέσα στη γνησιότητα της ορθόδοξης πίστης μας, ας επανεύρουμε την οντολογική ενότητά μας με τα φυτά, την εσχατολογική και σωτηριολογική μας συνοδοιπορία μαζί τους και ας τα προσεγγίσουμε με ένα αληθινά ορθόδοξο τρόπο.

Πηγές:

¹ Χατζηχαμπής, Α. (2014). *Όνειρα Αμενηνά*. Αθήνα: Εκδ. Γαβριηλίδης, Ποίημα: Δήμος Ονείρων, σελ. 15.

² Κεσελόπουλου, Α. (1989). *Άνθρωπος και φυσικό περιβάλλον*. Αθήνα: Εκδ. Δόμος, σελ. 34.

³ Ιερομόναχου Γρηγορίου (1985). Ο κόσμος τόπος λειτουργικός. *Σύναξη, τεύχος 14*, σελ. 22.

- ⁴ Μαστούκας Ν. (1980). *Κόσμος, άνθρωπος, κοινωνία κατά τον Μάξιμο Όμολογητή*. Αθήνα: Εκδ. Γρηγόρη, σελ. 99.
- ⁵ Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, *Ομιλία εις την Γένεση* P.G. 53, 33-34 ή ΑΑΠ 41, 128.
- ⁶ Γρ. Θεολόγου, *Λόγος ΜΔ΄, Εις την Καινήν Κυριακήν*, 3, 4, ΕΠΕ5, 220.
- ⁷ Αγίου Αμβροσίου Επισκόπου Μεδιολάνων (1998). *Εξαήμερον*. Αθήνα: Εκδ. Νεκτάριος Παναγόπουλος, σελ.94.
- ⁸ Wilson E. O. 1992. *The diversity of life*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts. 424 pp
- ⁹ Mabberley, D. J. (1997). *The Plant-Book: A Portable Dictionary of the Vascular Plants*, ed. 2. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- ¹⁰ Prance, G. T., Beentje, H., Dransfield, H. & Johns, R. (2000). The tropical flora remains undercollected. *Ann. Missouri Bot. Gard.* 87, 67–71.
- ¹¹ Govaerts, R. (2003). How many species of seed plants are there? — a response. *Taxon* 52, 583–584.
- ¹² Bramwell, D. (2002). How many plant species are there? *Plant Talk* 28: 32–34.
- ¹³ Μ. Βασιλείου, *Εις την Εξαήμερον, Ομιλ. Ε΄*, ΕΠΕ 4, 107.
- ¹⁴ *Έκδοσις Ακριβής της Ορθοδόξου Πίστεως*, Π, Γ' [ΚΔ΄], PG 94-908 C-D.
- ¹⁵ Μ. Βασιλείου, *Εις την Εξαήμερον, Ομιλ. Ε΄*, ΕΠΕ 4/ PG 29, 101 Β.
- ¹⁶ Μ. Βασιλείου, *Εις την Εξαήμερον, Ομιλ. Α΄*, ΕΠΕ 4, 42.
- ¹⁷ ό. π. Κεσελόπουλου, Α. (1989), σελ. 196.
- ¹⁸ ό. π. Αγίου Αμβροσίου Επισκόπου Μεδιολάνων (1998), σελ. 94.
- ¹⁹ Μ. Αθανασίου, *Κατά Ειδώλων*, ΕΠΕ1, 206.
- ²⁰ Μ. Βασιλείου, *Εις την Εξαήμερον, Ομιλ. Ε΄*, ΕΠΕ 4, 96.
- ²¹ Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Προς Θεόδωρον επεσόνα*, ΕΠΕ 28, 796.
- ²² Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εις την προς Ρωμαίους, Ομιλ. ΛΔ*, Ε, P.G. 60, 530.
- ²³ Αρχιμ. Χατζηνικολάου, Α. (2001). *Αρχή και τέλος του κόσμου – Κοσμολογία και Αγία Γραφή*. Αθήνα: Εκδ. «ο Σωτήρ», σελ. 227.
- ²⁴ Ζερβός Σπυρίδων Ιερομόναχος (επίμ.) (1986). *Ευχολόγιον το Μέγα*. Αθήνα: Εκδ. ΑΣΤΗΡ.
- ²⁵ Βαρβούνη, Μ.Γ. (2014). Ο καθαγιασμός της φύσης στην ελληνική λατρευτική παράδοση. *ΡΩΜΙΟΣΥΝΗ*, 14-8-14.
- ²⁶ Κείμενο Μαρίας Πρίσκα ανασύρθηκε από το διαδίκτυο, στις 14-8-14 : http://naturahellas.blogspot.com/2013/05/blog-post_1399.html , <http://geovolosnea.blogspot.gr/>

²⁷ Ιωσήφ Κωνσταντινίδη – Δημητρίου Παλαβίδη, *Το Άγιο Μύρο στο Οικουμενικό Πατριαρχείο (Επιστήμη και θρησκευτική παράδοση – Παρασκευή – Έψηση – Καθαγίαση)*, σελ. 53.

²⁸ Ανασύρθηκε από http://www.egolpion.com/agio_muro.cl.aspx, 14-8-14

²⁹ ό. π. Κεσελόπουλου, Α. (1989), σελ. 201.

Εικ. 3: Τα δάκρυα της Παναγίας (Αραβίς η προροφυρή – *Arabis purpurea*).
Η ομορφιά και το κάλλος των φυτών είναι ένας δοξολογικός ύμνος
προς τον Δημιουργό.

Η σχέση του ανθρώπου με τα φυτά στην Ορθοδοξία

Πάμπολλες είναι οι αναφορές στα ιερά βιβλία για τα φυτά. Μετά τη δημιουργία του ανθρώπου στο βιβλίο της Γενέσεως αναφέρεται: «Καὶ ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδὲμ κατὰ ἀνατολὰς καὶ ἔθετο ἐκεῖ τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔπλασε. καὶ ἐξανέτειλεν ὁ Θεὸς ἔτι ἐκ τῆς γῆς πᾶν ξύλον ὠραῖον εἰς ὄρασιν καὶ καλὸν εἰς βρώσιν καὶ τὸ ξύλον τῆς ζωῆς ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου καὶ τὸ ξύλον τοῦ εἰδέναι γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ» (Γεν. Β', 8-9). Στο Δευτερονόμιο ο Θεός παραγγέλλει την προστασία των δέντρων: «Όταν πολιορκεῖς κάποια πόλη για πολλές ἡμέρες, πολεμώντας την για να την ἐξουσιάσεις, δεν θα ἐξολοθρεύσεις τα δέντρα της, καταφέροντας ἐπάνω τους πέλεκυ». Το Ευαγγέλιο του Θωμά (β' αἰώνας) ἀναφέρει: «Κόψε το ξύλο στα δύο και να, ἐγὼ εἶμαι ἐκεῖ».¹ Στην Αποκάλυψη

αναφέρεται: *«μη ἀδικήσητε τὴν γῆν μήτε τὴν θάλασσαν μήτε τὰ δένδρα* (Αποκ. Ζ', 3). Επίσης, στην Αποκάλυψη γίνεται αναφορά εις το δένδρο της ζωῆς από το οποίο θα τρέφονται οι πολίτες της νέας Ιερουσαλήμ: *«ἐν μέσῳ τῆς πλατείας αὐτῆς καὶ τοῦ ποταμοῦ ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν ξύλον ζωῆς, ποιοῦν καρποὺς δώδεκα, κατὰ μῆνα ἕκαστον ἀποδιδούσιν τὸν καρπὸν αὐτοῦ, καὶ τὰ φύλλα τοῦ ξύλου εἰς θεραπείαν τῶν ἐθνῶν»* (Αποκ. ΚΒ', 2).

Γενικά, στη Βίβλο αναφέρεται ένας πολύ μεγάλος αριθμός φυτῶν, πέραν των 130, γεγονός που αποδεικνύει τη βαθιά σχέση της χριστιανοσύνης με τα φυτά. Μεταξύ αυτῶν περιλαμβάνονται μερικά πολύ γνωστά ὅπως εἶναι: ἡ Ἀλόη, ἡ Ἄμπελος, ἡ Ἀμυγδαλιά, ἡ Βελανιδιά, τὰ Γαῖδουράγκαθα, ἡ Ελιά, τὸ Λιβάνι, τὸ Λινάρι, ἡ Μυρική, ὁ Πάπυρος, ἡ Ροδιά, τὸ Σιτάρι, ὁ Κέδρος τοῦ Λιβάνου, ὁ Κίστος, ὁ Κυπάρισσος, ἡ Συκιά, ἡ Συκομουριά καὶ ὁ Φοῖνιξ. Αυτὲς οἱ αναφορὲς σε πολλὲς περιπτώσεις γίνονται γιατί τὰ φυτὰ χρησιμοποιοῦνται ὡς σύμβολα.

Τα φυτὰ ὡς σύμβολα

Ὁ Ἅγιος Νικόλαος Βελιμίροβιτς ἀναφέρει ὅτι τὸ βιβλίον τῆς φύσης δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ ἓνα βιβλίον ἠθικῆς.² Γι' αὐτὸ τὸν λόγο καὶ τὰ φυτὰ χρησιμοποιοῦνται πολὺ

συχνά ως σύμβολα. Για να μπορεί το δέντρο να βλαστήσει, πρέπει να ριζώσει στη γη. Έτσι και η ψυχή, πρέπει να είναι ριζωμένη στην πνευματική Βασιλεία των Ουρανών, γιατί εκείνη είναι η δική της γη στην οποία ριζώνει και βλαστάνει. Για να μπορέσει το δέντρο ν' αναπτυχθεί πρέπει να ποτίζεται με νερό. Το ίδιο και η ψυχή, πρέπει να αρδεύεται από τη χάρη του Αγίου Πνεύματος για να είναι υγιής και ισχυρή. Λέει ο Άγιος Αντώνιος: «καθώς τα δέντρα, αν δεν ποτίζονται με το φυσικό νερό δεν μπορούν να αναπτύσσονται, το ίδιο και η ψυχή, δεν μπορεί ν' αναπτυχθεί αν δεν πίνει από τις ουράνιες απολαύσεις. Για να μπορεί το δέντρο να δέσει καρπό, πρέπει να έχει φως και θερμότητα από τον ήλιο. Το ίδιο και η ψυχή, πρέπει να φωτίζεται και να θερμαίνεται από τον Θεό, τον Ήλιο της αιώνιας δικαιοσύνης. Γιατί μονάχα μέσα στο φως και τη ζεστασιά -που πηγάζουν από τον Θεό τον ζώντα και ζωοποιό- μπορεί ή ψυχή να ζήσει, να βλαστήσει και να δώσει καρπό».

Ο ίδιος ο Λόγος του Θεού παρομοιάζεται σαν τον σπόρο σινάπεως. Ο Άγιος Μάξιμος ερμηνεύει: Πριν καλλιεργηθεί φαίνεται εξαιρετικά μικρός, όταν όμως καλλιεργηθεί με τον σωστό τρόπο, μεγαλώνει τόσο ώστε

οι υψηλότερες αρχές (λόγοι) τόσο της αισθητής όσο και της λογικής κτίσεως πηγαίνουν σαν τα πουλιά να αναζωογονηθούν σε αυτό. Διότι ο Λόγος περικλείει τους λόγους όλων των πραγμάτων, Εκείνος όμως δεν περικλείεται από κανέναν. Το παγκόσμιο δέντρο είναι ο Χριστός, ο Δημιουργός Λόγος, ενώ τα πουλιά στα κλαδιά του είναι ο λόγος ο δικός σου, ο δικός μου και όλων των κτισμάτων.³ Ο Επίσκοπος Διοκλείας Κάλλιστος Ware, παραφράζοντας τον Άγιο Λεόντιο Κύπρου αναφέρει: «εμείς είμαστε η φωνή της δημιουργίας, μέσω ημών τα δέντρα, το χορτάρι, τα λουλούδια, υμνούν και λατρεύουν τον Θεόν».

Η ελιά είναι το σύμβολο της εν χάριτι εκλογής. Ο Κύριος επέλεξε τον λαό του Ισραήλ σαν ελαία ανάμεσα στα άγρια δέντρα για να γίνει ο εκλεκτός Του λαός (Ιερεμ. ΙΑ', 16). Ακόμα, ελαία ονομάζεται ο Ηλίας και ο Ενώχ οι οποίοι θα εμφανιστούν ως πρόδρομοι της Δευτέρας Ελευσεως του Χριστού. Αυτούς προείδαν, ο προφήτης Ζαχαρίας και ο Αγ. Ιωάννης σε όραμα, καθώς ίστανται ενώπιον του θρόνου της δόξης στους ουρανούς με τη μορφή δύο ελαιοδέντρων (Ζαχ. Δ', 3 - Αποκ. ΙΑ', 4). Ως το δέντρο που δίνει το λάδι η ελιά συμβολίζει και κάθε χαριτωμένο άνθρωπο που φωτίζεται με το έλεος και την αλήθεια του

Πνεύματος του Θεού και διά της πίστεως ριζωσε τον εαυτό του στην αιώνια ζωή.

Η άμπελος⁴ είναι σύμβολο του Χριστού, το φυτό του σιναπιού είναι σύμβολο της βασιλείας των ουρανών, ο φοίνικας και ο κέδρος του Λιβάνου είναι σύμβολα των δικαίων ανθρώπων. *«Δίκαιος ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει, ὡσεὶ ἡ κέδρος ἢ ἐν τῷ Λιβάνῳ πληθυνθήσεται. πεφυτευμένοι ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου, ἐν ταῖς ἀλάτῃς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐξανθήσουσιν· ἔτι πληθυνθήσονται ἐν γῆρει πίονι καὶ εὐπαθοῦντες ἔσονται τοῦ ἀναγγεῖλα»* (Ψαλμ. 91, 13-15). Το χορτάρι συμβολίζει τους αμαρτωλούς. *«Ἐν τῷ ἀνατεῖλαι ἀμαρτωλοὺς ὡσεὶ χόρτον καὶ διέκνυψαν πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, ὅπως ἂν ἐξολοθρευθῶσιν εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος»* (Ψαλμ. 91, 8). Και πάλι σε άλλο σημείο λέει: *«μη παραζήλου ἐν πονηρευομένοις μηδὲ ζήλου τοὺς ποιῶντας τὴν ἀνομίαν· ὅτι ὡσεὶ χόρτος ταχὺ ἀποξηρανθήσονται καὶ ὡσεὶ λάχανα χλόης ταχὺ ἀποπεσοῦντα»* (Ψαλμ. 36, 1-2).⁵ Η Μυρική, που είναι ένα θαμνώδες φυτό παρόμοιο με το παραθαλάσσιο αρμυρίκι, φύεται τόσο κοντά στο νερό όσο και σε ξηρές περιοχές. Αυτό το φυτό μας θυμίζει, σύμφωνα με τον Ιερεμία, τον χαρακτήρα των πονηρότερων ανθρώπων. Αυτῶν που στρέφονται και προς το καλό και προς το κακό.⁶

Ο ίδιος ο Κύριος μάς προτρέπει «καταμάθετε τὰ κρινα τοῦ ἀγροῦ» (Ματθ. Στ', 28). «Οὐδὲ Σολομών ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο ὡς ἐν τούτῳ» (Ματθ. Στ', 29). Τόση ομορφιά, τόση λεπτομερὴ διακόσμηση και δημιουργικὴ χάρη ἔχουν τὰ ἀνθὴ του αγροῦ, ὥστε οὔτε ο Σολομών, ἕνας πλουσιότατος και σοφότατος βασιλιάς, σε ὅλη του τη μεγαλοπρέπεια, δεν μπορεῖ να ντυθεῖ ὅπως ἕνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἀνθὴ του αγροῦ. Τόσο μεγάλη εἶναι ἡ Δύναμη και ἡ Δημιουργικὴ τέχνη του Θεοῦ μας. Σύμφωνα με τον Μέγα Αθανάσιο, το κάλλος των κτισμάτων ἀντανακλά τον προσωπικὸ χαρακτήρα της θείας ἐνέργειας, που φανερώνεται Τριαδική, ὄντας ταυτόχρονα ενιαία και ἀδιαίρετη.⁷ Αὐτὸν τον παντοδύναμο Θεὸ ἔχουμε για πατέρα μας. Γι' αὐτὸ ας μην ἔχουμε ἀγχος για το αὐριο, για το «τι θα φάμε» ἢ «τι θα πιούμε» ἢ «τι θα ντυθούμε», γιατί για ὅλα αὐτὰ αγωνιοῦν ὅσοι δεν ἐμπιστεύονται τον Θεό. Ὅμως ο ουράνιος Πατέρας μας ξέρεῖ καλὰ ὅτι ἔχουμε ἀνάγκη ἀπ' ὅλα αὐτὰ και θα μεριμνήσει. Φτάνει να παραδώσουμε τον εαυτὸ μας, ὅπως τὰ ἀνθὴ του αγροῦ, σε Αὐτὸν, τον Δημιουργό, Συντηρητὴ, Ζωοποιό και Ἀνακαινιστὴ του σύμπαντος κόσμου.

Ο «συμβολικὸς κήπος» ἢ «θεωρητικὸν παραδείσιον», που πρόκειται για τον κήπο των ἀρετῶν, τον κήπο του

Παραδείσου, τον κήπο της Εδέμ, σύμφωνα με ένα σπάνιο βυζαντινό χειρόγραφο του 13^{ου} αιώνα, περιλαμβάνει δεκατέσσερα (14) φυτά καθένα από τα οποία συμβολίζει και μια αρετή: Άμπελος: πνευματική ευφροσύνη, Βάτος: υπακοή, Ελαία: ελεημοσύνη, Κέδρος, Κυπάρισσος και Πεύκη: εγκράτεια, Κίτριον: αγνότητα και σωφροσύνη, Κρίνον: ακτημοσύνη, Περσία (ροδακινιά): μετριοφροσύνη, Ρόα (ροδιά): ανδρεία, Σμίλαξ (σμιλάγγι): γνώση, Στύραξ (υγράμβαρα): ευχή, προσευχή, Συκή: πραότητα και Φοίνιξ (το είδος της χουρμαδιάς): δικαιοσύνη.⁸ Ποια σχέση είχαν οι άγιοι και οι σύγχρονοι γέροντες με τα φυτά;

Η σχέση των αγίων και σύγχρονων γερόντων με τα φυτά

Σύμφωνα με τον Άγιο Συμεών τον Νέο Θεολόγο, ο άνθρωπος που έχει τη δυνατότητα αντιριζοντας ένα φυτό, ή οποιοδήποτε άλλο στοιχείο της δημιουργίας, να διακρίνει τη «φύσιν των όντων», νιώθει κατάπληξη και θαυμασμό, ενώ αυτόματα και ανώδυνα τού έρχονται δάκρυα, με τα οποία καθαρίζεται ο λογισμός και βαπτίζεται έτσι στο δεύτερο βάπτισμα.⁹ Ο Άγιος Νικόλαος Βελιμίροβιτς τονίζει ότι «η φύση παρατηρεί όχι την εξωτερική ομορφιά του ανθρώπου αλλά την καλοσύνη

του. Όχι μόνο τα ζώα αλλά και τα φυτά παρατηρούν, με τον δικό τους τρόπο, την καλοσύνη του ανθρώπου, την εσωτερική ομορφιά ή την ασχήμια του». ¹⁰ Ο Άγιος Ιουστίνος Πόποβιτς κήρυττε ότι «ο άνθρωπος επειδή έφερε στην κτίση την αμαρτία είναι πλάσμα ντροπιασμένο μπροστά σε όλα τα ζώα και όλα τα φυτά και όλα τα πετούμενα. Πρέπει να ντρέπεται ο άνθρωπος και να εκλιπαρεί για συγνώμη από το κάθε πουλί για το ότι αυτός είναι που έφερε τον θάνατο στον κόσμο αυτό, έφερε τον θάνατο και στα πουλιά και στα ζώα και στα φυτά». ¹¹

Ένας γέροντας του Αγίου Όρους, σύμφωνα με το Αθωνικό Γεροντικό, έλεγε: «Εκείνος που αγαπά τον Θεόν, αγαπά όχι μόνο τους αδελφούς του ανθρώπου, αλλά και όλη την πλάση: τα δέντρα, τα χόρτα, τα άνθη. Όλα με την ίδια αγάπη». ¹² Στο Άγιον Όρος πολύ συχνά παλαιότερα συναντούσες πινακίδες που έγραφαν «Αγαπάτε τα δέντρα». ¹³ Ο καθηγούμενος της Ιεράς Μονής Σίμωνος Πέτρως Αρχιμ. Αιμιλιανός, ανέφερε ότι ένας Αγιορείτης αναχωρητής των ημερών μας προσευχόταν μια νύχτα κατά τη διάρκεια αγρυπνίας και ο νους του συναρπάγη το πνεύμα του αγνάλιασε τα δέντρα, τα λουλούδια, τα ψάρια, τα βουνά, τις θάλασσες, παρατήρησε τον ουρανό και τη γη, και είδε και άκουσε ότι το σύμπαν ολόκληρο

δοξολογεί τον Θεό.¹⁴ Ο Άγιος Παΐσιος είχε την πεποίθηση ότι και το χορτάρι ακόμα είναι εικόνα μέσα από την οποία μπορούμε να προσκυνήσουμε τον Δημιουργό. Έλεγε: «Ο άνθρωπος που ζει τον Θεό όπου και να κοιτάξει βλέπει τα μεγαλεία του Θεού... ρίχνει μια ματιά στη γη, βλέπει τα πουλιά, τα δέντρα και βλέπει τον Θεό, τον Δημιουργό τους. Αυτό είναι και προσευχή, είναι και μνήμη του Θεού».¹⁵

Ο γέροντας Αμφιλόχιος της Πάτμου συνήθιζε να αναφέρει: «Ξέρετε ότι ο Θεός έχει δώσει κι άλλη μια εντολή, που δεν είναι καταγραμμένη στην Αγία Γραφή; “Αγαπάτε τα δέντρα”. Όποιος δεν αγαπάει τα δέντρα, έτσι πιστεύει, δεν αγαπάει τον Χριστό. «Όταν φυτεύετε ένα δέντρο, φυτεύετε ελπίδα, φυτεύετε αγάπη, φυτεύετε ειρήνη και θα λάβετε την ευλογία του Θεού».¹⁶ Ο γέροντας Αμφιλόχιος επίσης στην Αίγινα, στο Μοναστήρι του Αγίου Μηνά, τελούσε τον Εσπερινό κάτω από τα πεύκα κι έλεγε, όταν ο γκιώνης τραγούδαγε, πως ψέλνει το Κύριε ελέησον».¹⁷

Ο Άγιος Πορφύριος ο Καυσοκαλυβίτης στο μοναστήρι βηματίζε δίπλα από τα δέντρα και τα λουλούδια κι έλεγε: «Απολαμβάνετε την ευωδία των λουλουδιών... κοιτάζετε

αυτό το λουλούδι! Τι καλλιτέχνημα! Δόξαζε τον Θεό για την ομορφιά της δημιουργίας του Θεού».¹⁸ Αλλού έλεγε: «όλα γύρω μας είναι σταλαγματιές της αγάπης του Θεού και τα έμφυχα και τα άφυχα και τα φυτά και τα ζώα... όλα μάς διδάσκουν και μας οδηγούν στον Θεό».¹⁹ «Όταν αγαπήσουμε όλα αυτά... τη φύση, τα δέντρα, τα λουλούδια..., τα άνθη ... και τα τόσα άλλα υπέροχα δημιουργήματά Του..., τότε η αγάπη ανεβαίνει προς τον Δημιουργό μας και έτσι πραγματικά και αληθινά Τον αγαπάμε».²⁰

Ο Άγιος Σιλουανός, μάς λέει να μη θερίζουμε το χόρτο, να μη κόβουμε τα ξύλα του δάσους, αν αυτό είναι «άνευ ανάγκης». Ο πατήρ Σωφρόνιος του Έσσεξ αναφέρει για τον Γέροντα Σιλουανό: «Ο Γέρων εδείκνυε φροντίδα εισέτι και δια τα φυτά. Εθεώρει εναντίαν προς την διδασχὴν της χάριτος πάσαν τραχύτητα, ήτις προξενεί βλάβην εις αυτά. Ενθυμούμαι ότι ημέραν τινά επορευόμην μετ' αυτού την ατραπόν, την άγουσαν εκ της Μονής προς την καλύβην, όπου διήλθον εν έτος. Η καλύβη αύτη απέχει του Μοναστηρίου εν περίπου χιλιομέτρον, και ήρχετο ο Γέρων να ίδη την κατοικίαν μου. Εκρατούμεν ανά χείρας ράβδους, ως είναι σύνηθες εις τας ορεινάς περιοχάς. Από των δύο πλευρών της ατραπού εφύοντο αραιά υψηλά

άγρια χόρτα. Σιεπτόμενος όπως μη αφήσω τα χόρτα να κλείσουν την ατραπόν, εκτύπησα δια της ράβδου ένα βλαστόν προς την κορυφήν ούτως, ώστε να εμποδίσω την ωρίμανσιν των σπόρων. Η χειρονομία μου εφάνη βάνουσος εις τον Γέροντα και μετ' αμηχανίας εκίνησεν ελαφρώς την κεφαλήν. Ηννόησα τι εσήμαινε τούτο και ησθάνθην εντροπήν».²¹

Φυτολατρία – Δεντρολατρία

Πολλές φορές η ανθρώπινη αποστασία οδηγεί τον άνθρωπο σε παραθεώρηση πολλών πραγμάτων, κτισμάτων και συνεπώς και αυτών ακόμα των φυτών. Δεν είναι λίγες οι φορές που γίνονται αναφορές σε λατρεία των φυτών και των δέντρων δηλαδή σε δεντρολατρεία και φυτολατρεία όπως είναι γνωστές. Αυτές οι ειδωλολατρικές εκφάνσεις έχουν τις ρίζες τους σε προϊστορικές προλήψεις και δεισιδαιμονίες (ανιμισμού και τοτεμισμού).²² Οι δρυίδες, οι νεράιδες, οι νύμφες και οι αμαδρυάδες είναι μερικά από τα μυθικά πρόσωπα της αρχαίας ειδωλολατρίας.

Ο Άγιος Συμεών ο Νέος Θεολόγος υπογραμμίζει ότι «όταν οι άνθρωποι βρίσκονται στην κατάσταση αυτή, φθάνουν σε λήθη και άγνοια του Θεού που τους δημιούργησε, και λατρεύουν ως θεούς τα είδωλα και τους

δαίμονες, αλλά και αυτή την άψυχη και άλογη δημιουργία που προσφέρθηκε από τον Θεό για να τους υπηρετεί. Τίποτε δεν μαιίνει και δεν ρυπαίνει τόσο τη Δημιουργία όσο η θεοποίησή της». ²³ Ο Άγιος Σιλουανός ο Αθωνίτης έλεγε ότι κάθε βλάβη που προξενείται στα φυτά ή στα ζώα χωρίς ανάγκη είναι αντίθετη με τον νόμο της Χάριτος, έτσι και κάθε προσκόλληση προς αυτά είναι αντίθετη, προς τις εντολές του Θεού. ²⁴

Τα φυτά εξαφανίζονται ...

Ο πλανήτης μας βρίσκεται στα πρόθυρα μιας νέας (της 6^{ης}) μαζικής εξαφάνισης των ειδών του με τα φυτά (και τα ζώα) να εξαφανίζονται με ρυθμό τουλάχιστον 1,000 φορές πιο γρήγορα σε σχέση με τους φυσιολογικούς ρυθμούς της φύσης. Σύμφωνα με την Διεθνή Ένωση για την Προστασία της Φύσης (IUCN) ²⁵ ένα μεγάλο ποσοστό 22-47% των φυτικών ειδών κινδυνεύουν με εξαφάνιση. Κύριες αιτίες είναι η απώλεια των ενδιαιτημάτων, η παγκόσμια υπερθέρμανση, η εισβολή χωροκατακτητικών ξένων ειδών στα οικοσυστήματα και η υπερεκμετάλλευση της φύσης και των οικοσυστημάτων. Είναι ξεκάθαρο, όσο και επείγον, ότι απαιτείται η λήψη άμεσων μέτρων προστασίας των φυτών και γενικά της φύσης μέσα από μια αναθεώρηση της σχέσης μας με αυτά. Η ορθόδοξη θέση

απέναντι στα φυτά, και στη φύση γενικότερα, μέσα από την όλη ορθόδοξη παράδοση και τα παραδείγματα και τις διδαχές των αγίων μας μπορούν να αποτελέσουν οδοδείκτη για την ορθή πορεία και πρακτική μας, την ορθοπραξία μας.

Στην Ομιλία του Αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου για τη Μεγάλη Παρασκευή, μια ομιλία που δεν είναι τόσο γνωστή, γίνεται αναφορά σε ένα άλλο δέντρο. «Αυτό το δέντρο αποτελεί την αιώνιο σωτηρία μου. Είναι η τροφή, το γαμήλιο δείπνο μου. Ανάμεσα στις δικές του ρίζες ρίχνω και εγώ βαθιά τις δικές μου ρίζες. Κάτω απ' τα κλαδιά του αναπτύσσομαι και ανθίζω. Απολαμβάνω γύρω μου το θρόισμά του. Ξεφεύγω από τον καύσωνα και κατασκηνώνω στη σιά του, στη δροσιά του βρίσκω την ανάπαυση. Ανθίζω με το άνθισμά του, οι καρποί του μου προσφέρουν την τέλεια χαρά... Αυτό το δέντρο είναι γλυκιά τροφή για την πείνα μου, πηγή ύδατος για τη δίψα μου, είναι ένδυμα για τη γυμνότητά μου· τα φύλλα του είναι άρτος ζωής... Είναι ο ευθύς δρόμος μου, η στενή μου οδός· είναι η κλίμαξ του Ιακώβ, άγγελοι την ανεβοκατεβαίνουν, ενώ ο Κύριος, αληθινά, στέκεται στην κορυφή της. Αυτό το Δέντρο, πελώριο όσο και ο ίδιος ο ουρανός, υψώνεται από τη γη ως τους ουρανούς, φυτό

αθάνατο, στέρεα στέκεται μεταξύ ουρανού και γης, βάση για κάθε τι που υπάρχει, θεμέλιο του σύμπαντος, στήριγμα όλου του κόσμου, δεσμός όλης της κτίσεως, αυτό συγκρατεί την πολύπλοκη ανθρώπινη φύση. Με τις ρίζες γερά στηριγμένες στη γη, υψώνεται μέχρι τον έβδομο ουρανό...».²⁶ Αυτό το δέντρο δεν είναι τίποτε άλλο από τον ίδιο τον Χριστό μας. Το δέντρο του Σταυρού. Αυτό το δέντρο ας έχουμε μέσα στην καρδιά μας και έτσι θα μπορέσουμε να αγαπήσουμε και να προστατέψουμε και όλα τα άλλα δέντρα και φυτά της όλης Δημιουργίας.

Βλαστησάτω ή γη (Γεν. Α', 11). Μια φωνή, ένα πρόσταγμα του Θεού, που έγινε νόμος της φύσης και διατηρείται μέχρι σήμερα. Και αυτό γιατί παρά τα εκατομμύρια χρόνια που έχει ακουσθεί συνεχίζει να διατρέχει τον πλανήτη μας και θα συνεχίζει να τον διαπερνά μέχρι τη συντέλεια του σύμπαντος. Γι' αυτό και εμείς, ας έχουμε ως υπόδειγμα την άμπελον την αληθινή, το ρόδο το αμάραντον και όλα τα ευώδη και καλλίμορφα άνθη –τους αγίους μας. Όπως μάς προτρέπει ο Μέγας Βασίλειος, ας ετοιμαζόμαστε γεμάτοι από καρπούς και αγαθά έργα, για να φυτευθούμε «*έν τῷ οἴκῳ Κυρίου, έν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν*» να *έξανθήσωμεν* (Ψαλμ. 91, 14), μαζί με τον Κύριο

ημών Ιησού Χριστό, εις τον οποίον ανήκει η δόξα και το κράτος εις τους αιώνας των αιώνων. Αμήν.²⁷

Πηγές:

¹ Λόγιον 77.

² Αγίου Νικολάου Βελιμίροβιτς (2007). *Στοχασμοί περί καλού και κακού*. Αθήνα: Εκδ. Εν πλω, σελ. 152.

³ Κάλλιστος Ware (2008). *Οικολογική Κρίση και Ελπίδα*, Σειρά Ορθοδοξία και Οικολογία αρ. 1. Αθήνα: Εκδ. ΑΚΡΙΤΑΣ, σελ. 58.

⁴ Ψαλμός 79^{ος}, 9-11.

⁵ Αγίου Νικολάου Βελιμίροβιτς (1999). Όμιλιες και μελέτες για τὰ σύμβολα και σημεῖα, Αγίου Νικολάου Ἀρχίδος. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Ορθόδοξος Κυψέλη, σελ. 232.

⁶ Μ. Βασιλείου, *Εἰς τὴν Ἐξαήμερον*, Ομιλ. Ε', ΕΠΕ 4, 110.

⁷ Μ. Αθανασίου, *Ἐπιστολή Γ' πρὸς Σεραπίωνα 45*, PG 26, 632BC.

⁸ Ριζοπούλου, Σ. (2012). *Κήπος Προσευχῆς*. Αθήνα: Εκδ. Φιλοδοσιακῆς Ἐνώσης Αθηνῶν, σελ. 96.

⁹ Αγίου Συμεών του Νέου Θεολόγου, *Κεφάλαια 1, 35, 51*, SC 51, σελ. 58-60.

¹⁰ ό. π. Αγίου Νικολάου Βελιμίροβιτς (2007), σελ. 175.

¹¹ Ιερά Μονή Παντοκράτορος Μελισσοχωρίου, *Επιλεγμένα κηρύγματα του Αββά Ιουστίνου Πόποβιτς*. Ανασύρθηκε από το διαδίκτυο στις 17-8-2014, <http://www.impantokratoros.gr/B8984782.el.aspx>

¹² Αρχιμ. Ιωαννίκιος Κωτσώνης (1991). *Αθωνικόν Γεροντικόν*. Κουφάλια Θεσσαλονίκης: Ιερών Ησυχαστήριον Αγίου Γρηγορίου Παλαμά, σελ. 28.

¹³ ό. π. Κάλλιστος Ware (2008), σελ. 47.

¹⁴ Αρχιμ. Αιμιλιανός, καθηγούμενος της Ιεράς Μονής Σίμωνος Πέτρως, (1998). *Σφραγίς Γνησία: Κατηχήσεις και Λόγοι, Ι*. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Ορμύλια, σελ. 372.

¹⁵ Γέροντος Παΐσιου Αγιορίτη (2012). *Λόγοι Στ' Περί προσευχῆς*. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Ιερών Ησυχαστήριον Ευαγγελιστῆς Ιωάννης ο Θεολόγος Σουρωτή Θεσσαλονίκης, σελ. 186.

¹⁶ ό. π. Κάλλιστος Ware (2008), σελ. 43.

¹⁷ Ψαριώτη, Θ. (2001). *Οικολογικό Συναξάρι*. Αθήνα: Εκδ. Τήνος, σελ. 30.

¹⁸ ό. π. Ψαριώτη, Θ. (2001), σελ. 66.

- ¹⁹ Πορφύριος Κουσοκαλυβίτης, Γέροντας (2009). *Βίος και λόγοι Γέροντας Πορφύριος Κουσοκαλυβίτης*. Χανιά: Έκδ. Ι.Μ. Χρυσοπηγής, σελ. 514.
- ²⁰ Γέροντος Πορφυρίου Ιερομονάχου (2002). *Αρθολόγιο Συμβουλών*. Μηλιές Αττικής: Έκδ. Η Μεταμόρφωσις του Σωτήρος, σελ. 43.
- ²¹ Αρχ. Σωφρονίου Σαχάρωφ (1995). *Ο Άγιος Σιλωνάνος ο Αθωνίτης*. Έσσεξ Αγγλίας: Έκδ. Ι. Μ. Τιμίου Προδρομού, σελ. 117.
- ²² Πανάρετου, Α. (1978). *Η Δεσπολατρεία από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερα*. Λευκωσία: Έκδ. Φιλοδασικού Συνδέσμου Κύπρου, σελ. 5.
- ²³ Αγίου Συμεών του Νέου Θεολόγου, *Λόγοι Ηθικοί Α*, κεφ. 2, SC 122, σελ. 192-194.
- ²⁴ Αρχιμ. Σωφρονίου (1988). *Ο Άγιος Σιλωνάνος ο Αθωνίτης*, (μεταφρ. Από τα Ρωσικά). Έσσεξ Αγγλίας: Έκδ. Ι.Μ. Τιμίου Προδρομού, σελ. 101.
- ²⁵ Ανασύρθηκε από το διαδίκτυο στις 2-8-2014: <http://www.redlist.org>
- ²⁶ Ιωάν. Χρυσοστόμου, *Ομιλία VI στην Μεγάλη Εβδομάδα 5* (P.G. 59: 743-44).
- ²⁷ Μ. Βασιλείου, *Εις την Εξαήμερον*, Ομιλ. Ε', ΕΠΕ 4, 112.

Εικ. 4: Τουλίπα η κωπρία (*Tulipa cyprica*). «Όταν αγαπήσουμε τα δέντρα, τα λουλούδια, τα άνθη, τότε η αγάπη ανεβαίνει προς τον Δημιουργό μας και έτσι πραγματικά και αληθινά Τον αγαπάμε» (Άγιος Πορφύριος Κουσοκαλυβίτης).

Η θέση των ζώων και η προστασία τους στην Ορθοδοξία

Ζωοφιλία και ζωολατρία

Στις μέρες μας παρατηρούνται κοινωνικά κινήματα για την προστασία των ζώων και των δικαιωμάτων τους. Επίσης, αναπτύσσονται σε παγκόσμιο επίπεδο και φιλοσοφικές συζητήσεις για να δικαιολογήσουν ή όχι την ορθότητα και την αναγκαιότητα της εισαγωγής ενός συστήματος δικαιωμάτων των ζώων, ανάλογα με τα δικαιώματα του ανθρώπου. Η ενοχή που αισθάνεται ο άνθρωπος για την ανικανότητα του να αντικρίσει τα μέλη του ζωϊκού βασιλείου με συναίσθημα και δικαιοσύνη, μέσα στα δυτικά πρότυπα ζωής του σύγχρονου κόσμου, αποτελεί τη γενεσιουργό αιτία των κινήματων ζωοφιλίας αλλά και των πιο πάνω συζητήσεων. Είναι αναμενόμενο σε συστήματα τρόπου ζωής (όπως το σημερινό) όπου, μέσα

στην απέραντη μοναξιά του ανθρώπου, απουσιάζει και η επαφή με τα ζώα, να αναπτύσσονται δύο ακραίες καταστάσεις, είτε των ομάδων εκείνων που συμπεριφέρονται με φόβο, βία και αδιαφορία προς τα ζώα, είτε εκείνων που συμπεριφέρονται μόνο με συναίσθημα, που σε ορισμένες περιπτώσεις όμως φτάνει σε οριακά φαινόμενα ζωοφιλίας, όπως διοργάνωση καλλιστείων, υιοθεσίες, νοσοκομειακή περίθαλψη, κληροδότηση τεραστίων περιουσιών ή ακόμα και ζωολατρίας. Μια ζωολατρία που ξεκινά από την πίστη ότι τα ζώα έχουν ψυχή. Ειδική περίπτωση ζωολατρίας μπορεί να θεωρηθεί και η αποκλειστική χορτοφαγία, όπου εν ονόματι των δικαιωμάτων των ζώων και του αποκαλούμενου δικαιώματος των ζώων για τη ζωή θεωρείται έγκλημα η θανάτωση ζώων για τροφή από τον άνθρωπο.

Πέραν από αυτές τις ξένες προς την ορθοδοξία καταστάσεις υπάρχει σαφώς η αληθινή σχέση του ανθρώπου με τα ζώα, όπως αυτή υπαγορεύεται από τους ορθόδοξους νόμους και κανόνες αλλά και την ιερά παράδοση.

Σκοπός και προσορισμός των ζώων

Μετά τη δημιουργία των φυτών και προ της δημιουργίας του ανθρώπου ο Θεός προχώρησε στη δημιουργία των ζώων. *«Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ θηρία τῆς γῆς κατὰ γένος, καὶ τὰ κτήνη κατὰ γένος αὐτῶν καὶ πάντα τὰ ἔρπετὰ τῆς γῆς κατὰ γένος αὐτῶν. καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλὰ»* (Γεν. Α', 25). Η σειρά που τα εδημιούργησε ο Θεός μετά τα φυτά και πριν τον άνθρωπο φανερώνει, ότι τα ζώα είναι ανώτερα των φυτών αλλά κατώτερα του ανθρώπου στον οποίον έδωσε εξουσία επάνω τους *«καὶ ἄρχετε τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ πάντων τῶν κτηνῶν καὶ πάσης τῆς γῆς καὶ πάντων τῶν ἔρπετῶν τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς»* (Γεν. Α', 28). Τα ζώα είναι ανώτερα ως προς τη δομή και την οργάνωση του σώματός τους, αλλά και ως προς τις ικανότητές τους. Όπως στην περίπτωση του ανθρώπου όπου ο Θεός ετοίμασε πρώτα το «ανάκτορο» του βασιλέα και ύστερα δημιούργησε τον βασιλέα» (Ιωάν. Χρυσοστόμου), έτσι και στην περίπτωση των ζώων. Τα ζώα δημιουργήθηκαν μετά από τα φυτά και συνεπώς μπορούν και χρησιμοποιούν και όλα εκείνα που έχουν προηγηθεί, δηλαδή φυτά και αβιοτικό περιβάλλον. Η σειρά αυτή είναι ενδεικτική της θείας τάξης και ισορροπίας, που πρέπει να υπάρχει ανάμεσα στους διάφορους βιοτικούς παράγοντες του πλανήτη μας,

συμπεριλαμβανομένου και του βιοπνευματικού όντος, του ανθρώπου. Η θεία αυτή τάξη και ισορροπία δεν είναι τίποτε άλλο από αυτό που η επιστήμη της οικολογίας ονομάζει ως τροφικές αλυσίδες και παριστάνει με τις οικολογικές πυραμίδες. Γίνεται πασιφανές έτσι ότι ακραίες καταστάσεις ζωοφιλίας, ζωολατρίας και αποκλειστικής χορτοφαγίας αποτελούν ειτροπές από την ομαλή σχέση ανθρώπου και ζώων σύμφωνα με την ορθόδοξη άποψη. Όπως αναφέρει ο Μέγας Βασίλειος στον «Περί Νηστείας» λόγο του, που μετέφρασε ο Βασίλειος Ψευτογκάς, ενώ δεν υπήρχε στον Παράδεισο οίνος, ούτε σφαγές ζώων, ούτε κρεοφαγία, μετά τον κατακλυσμό η γραφή λέγει «να τρώγετε από όλα ωσάν χλωρά χόρτα».¹

Στη συνέχεια όλα τα ζώα έρχονται έμπροσθεν του διορισμένου βασιλέα της κτίσεως, «του διορισμένου βασιλέα των αλόγων και των αψύχων», για να τους δώσει το όνομά τους. «*Πάντα υπέταξας υποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ, πρόβατα, καὶ βόας ἀπάσας, ἔτι δὲ καὶ τὰ κτήνη τοῦ πεδίου, τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης, τὰ διαπορευόμενα τρίβους θαλασσῶν*» (Ψαλμ. 8, 7-9). Ενός βασιλέα που κατέχει εκείνο το διακριτικό γνώρισμα έναντι της υπόλοιπης δημιουργίας, που τον καθιστά ικανό να εξυψωθεί μέχρι τον ουρανό. Τον «κατ' εἰκόνα Θεοῦ»

πλασθέντα (Γεν Α', 27) βασιλέα που κατέχει, σύμφωνα με τον Μέγα Βασίλειο, «το λογικόν και το ελεύθερον». Τον βασιλέα που μπορεί να εξυψώσει μαζί του όλη τη κτίση. Κατά τον Κάλλιστο Wear, Επίσκοπο Διοκλείας, ο άνθρωπος, ζωντανή εικόνα του ζώντος Θεού, μπορεί να κάνει δύο πράγματα που κανένα από τα άλογα ζώα δεν μπορεί: πρώτα μπορεί να διαμορφώσει και να αλλάξει τον κόσμο, δίνοντάς του ένα καινούργιο νόημα και σκοπό και ύστερα μπορεί να δοξολογήσει και να ευχαριστήσει τον Θεό για τον κόσμο. Όπως πιστεύουν σύγχρονοι φιλόσοφοι, προκύπτει ηθικό πρόβλημα για την προτεραιότητα στοργής ανάμεσα στους ανθρώπους και στα ζώα, μετά την υιοθέτηση μιας χάρτας δικαιωμάτων των ζώων. Αυτό όμως για την Ορθοδοξία, αποτελεί ψευδοδίλημμα. Ο Άγιος Παΐσιος, παρά τη απέραντη αγάπη που έτρεφε προς τα ζώα, όταν ερωτήθηκε για το θέμα είπε ότι η αγάπη του ανθρώπου πρέπει πρώτα να εξαντλείται για τον άνθρωπο και όταν περισσεύει να πηγαίνει και προς τα ζώα.² Εξάλλου στο θαύμα της θεραπείας του δαιμονιζομένου ο Χριστός προστάζει τα δαιμόνια να βγούν από τον άνθρωπο και να πάνε στους χοίρους, που πέφτουν στη λίμνη και πνίγονται. Ο υποβιβασμός λοιπόν του ανθρώπου στο επίπεδο των αλόγων ζώων, με την επέκταση μερικών τεχνητών

νομοθετημάτων για τα ζώα, αποτελεί άλλη μια αποστασία από την Ορθόδοξη χριστιανική θέση και δεν αποτελεί λύση για την εξισορρόπηση των σχέσεων ανθρώπου και ζώων. Η εξίσωση αυτή αποτελεί μάλλον βιολογική ουτοπία ή μια νέα βιολογική απειλή.

Τα ζώα στερούμενα της ελευθερίας και του λογικού, έχουν ως σκοπό της παρουσίας τους και της δημιουργίας τους όχι μόνο την εξυπηρέτηση των αναγκών του ανθρώπου, όπως τα ζώα που χρησιμεύουν ως τροφή ή ως μέσα βοηθητικά, αλλά χρησιμοποιούνται και ως μέσα για την ωφέλεια της ψυχής μας. Βασική ιδέα της διδασκαλίας της Εκκλησίας, είναι ότι ο Θεός δημιουργεί το χρήσιμο και αναγκαίο για τον άνθρωπο έτσι που, όπως λέγει ο Ι. Δαμασκηνός δεν υπάρχει κανένα ζώο ή φυτό που να μην έβαλε μέσα του ο Δημιουργός κάποια χρήσιμη ενέργεια για την ικανοποίηση των αναγκών των ανθρώπων *«οὐκ ἔστιν οὐδὲν ζῶον, οὐδὲ φυτόν, ἐν ᾧ οὐκ ἐνέργειάν τινα τῆ τῶν ἀνθρώπων χρεία χρησιμεύουσιν ὁ Δημιουργὸς ἐναπέθετο»*. Επιπλέον, τα δημιούργησε και ως δώρα για την ευχαρίστησή μας *«πρὸς τέρψιν ἡμῶν δεδωρημένα»* για την αληθινή ψυχαγωγία, χαρά και ευφροσύνη του ανθρώπου, ώστε με τη μελέτη του πλήθους, του μεγέθους και της ομορφιάς των δημιουργημάτων να οδηγείται ο άνθρωπος

στην αληθινή γνώση του Θεού, αναδεικνύοντας το σύμπαν σ' ένα απέραντο σχολείο θεογνωσίας.³

Τα ζώα χρησιμοποιούνται για την ωφέλεια της ψυχής μας και με άμεσες επεμβάσεις του Θεού.

Πάμπολλα είναι τα παραδείγματα στην Παλαιά Διαθήκη των περιπτώσεων που τα ζώα χρησιμοποιούνται από το Θεό για τιμωρία των ανθρώπων. Στο ιερό ψαλτήρι στον 104^ο Ψαλμό, εξιστορούνται και οι εξής πληγές κατά της Αιγύπτου όπου χρησιμοποιήθηκαν τα ζώα για τις διάφορες σωφρονιστικές τιμωρίες που έθεσεν ο Θεός: *«μετέστρεψε τὰ ὕδατα αὐτῶν εἰς αἷμα, καὶ ἀπέκτεινε τοὺς ἰχθύας αὐτῶν. ἐξήρπεν ἡ γῆ αὐτῶν βατράχους ἐν τοῖς ταμείοις τῶν βασιλέων αὐτῶν. εἶπε, καὶ ἦλθε κυνόμοια καὶ σκνῖπες ἐν πᾶσι τοῖς ὄρειοις αὐτῶν. ... εἶπε καὶ ἦλθεν ἀκρίς, καὶ βροῦχος, οὗ οὐκ ἦν ἀριθμός, καὶ κατέφαγε πάντα τὸν χόρτον ἐν τῇ γῆ αὐτῶν, καὶ κατέφαγε τὸν καρπὸν τῆς γῆς αὐτῶν».*

Αλλά και για την εξυπηρέτηση των ανθρώπων.

Στην Παλαιά Διαθήκη είδαμε να φυλάγονται αβλαβείς αλλά και να υπηρετούνται από ζώα άγιοι και δίκαιοι, όπως ο Προφήτης Ηλίας με τον κόρακα, ο Δανιήλ στο λάκινο των λεόντων και ο Ιωνάς που παραμένει στην κοιλία του κοίτους για τρεις μέρες. Σημαντική επίσης αναφορά είναι

και η σχετική με την όνο του Βαλαάμ, η οποία δεν εξυπηρέτησε μόνο αγίους και δικαίους αλλά τον ίδιο τον Θεό ο οποίος έβαλε στο στόμα της όνου να εξαγγείλει το θέλημά Του.

Η έναρξη της Καινής Διαθήκης με την ενσάρκωση του Ιησού Χριστού συνοδεύεται από μια ιερή εικόνα με τα ζώα. Οι γκαμήλες των μάγων, τα πρόβατα των ποιμένων, το βόδι και ο ημίονος, σε πλήρη αρμονία και γαλήνη μπροστά στην παναγιότητα του θείου βρέφους, ζεσταίνουν με τα χνώτα τους Τον νεογέννητο βασιλέα πάντων των ορατών και αορατών. Τον οποίο ήδη η Παναγία Μητέρα Του είχε σπαργανώσει και Τον τοποθέτησε σαν σε λίκνο στη φάτνη των ζώων *«καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτὸν καὶ ἀνέκλινεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτνῃ»* (Λουκ. Β', 7).

Επίσης, η φανέρωση του Αγίου Πνεύματος, του ενός εκ των τριών προσώπων της Αγίας Τριάδας, κατά τη βάπτιση του Ιησού Χριστού με τη μορφή ενός πτηνού, του περιστεριού, δείχνει ότι δεν μπορεί να θεωρείται προσβλητική μια τέτοια προσομοίωση. Φανερώνει επίσης ότι ο Δημιουργός Θεός περιβάλλει με ασύλληπτη αγάπη και καταδεικτικότητα ακόμα και τα άλογα πτηνά, κάθε κτίσμα του. Και όταν ο Θεός καταδέχεται και αγαπά με

αυτό τον τρόπο τα ζώα, πόση καταδεικτικότητα και αγάπη θα πρέπει να δείχνει ο άνθρωπος; Τα ζώα παρουσιάζουν φυσικά προσόντα φρονήσεως, που είναι διδακτικά για τους ανθρώπους *«γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστέραί»* (Ματθ. Γ', 16). Πρέπει να φυλάττουμε την ψυχή μας από τη θανατηφόρα αμαρτία, όπως οι ὄφεις την κεφαλή τους, καθαρή και λευκή, όπως οι περιστερές.⁴

Οι ἅγιοι και τα ζώα

Τα διάφορα συναξάρια των αγίων είναι κατάσπαρτα από εικόνες και διηγήσεις με ζώα. Το ανθρώπινο σώμα αλλοιώνεται με την ευεργετική δράση της νηστείας και γίνεται διαφανές και ανάλαφρο κατά τον Άγιο Σεραφεΐμ του Σάρωφ. Σε αυτή την κατάσταση το ανθρώπινο σώμα έχει κάτι από την προπρωτική κατάσταση του Αδάμ και τα ζώα οσφραίνονται στον άνθρωπο την παραδείσια ευωδία του Αδάμ. Σε μια τέτοια διήγηση που περιλαμβάνεται στο βιβλίο «Θηβαΐδα του Βορρά» αναφέρεται ο Σ. Λυσίατος στο άρθρο του οι Άγιοι και τα ζώα. Κάποιος επισκέφθηκε τον Όσιο Παύλο της Ομπνόρας, που ζούσε σε μια απρόσιτη περιοχή των Ρωσικών δασών. Όταν τον είδε, αντίκρισε το εξής θέαμα: «Ένα πλήθος από πουλιά περικύλωνε τον Όσιο. Τα μικρότερα μάλιστα ανέβαιναν στους ώμους του και το

κεφάλι του και αυτός τα έτρεφε με τα χέρια. Κοντά του ήταν μια αρκούδα που περίμενε την τροφή της. Αλεπούδες, κουνέλια και άλλα ζώα περιφέρονταν χωρίς έγχθρα μεταξύ τους. Ήταν μια θαυμαστή εικόνα του πρωτόπλαστου αθώου Αδάμ στον κήπο της Εδέμ». ⁵

Ο Άγιος Μόδεστος, που μαζί με τον Άγιο Μάμα θεωρούνται οι προστάτες των ζώων, έγραψε μάλιστα και ειδική ευχή για τα ζώα την «*Εύχή εις κτήνη*». Ο Άγιος Μάμας, δεχόταν καθημερινά τις επισκέψεις άγριων ζώων τα οποία με πολλή φυσικότητα του πρόσφεραν το γάλα τους. Ο Άγιος Μάμας όχι μόνο έπινε το γάλα των αγριών ζώων αλλά και παρασκευάζε από αυτό τυρί, το οποίο μοίραζε στους φτωχούς της γύρω περιοχής. Σημαντική είναι και η αναφορά του Αγίου Βλασίου, που ακόμα και τα ζώα αισθάνονταν ασφάλεια μαζί του και τα θηρία όταν τον πλησίαζαν ημέρωναν. Γι' αυτό αξιώθηκε να θεωρηθεί ποιμενικός άγιος, προστάτης των ποιμένων, αλλά και «του λογικού και αλόγου ποιμνίου». ⁶

Οι σύγχρονοι γέροντες έχουν ακλόνητη την πεποίθηση ότι ο άνθρωπος του Θεού, ο άνθρωπος μακριά από την αμαρτία και σε κοινωνία με το Θεό, βρίσκεται σε πλήρη αρμονία και αγάπη με τα ζώα.

Τα ζώα επιδέχονται και την ενέργεια του διαβόλου

Ο όφις είναι εκείνος που κατελιημμένος από το διάβολο χρησιμοποιείται ως μέσο για την προσέγγιση της Εύας. Παρασύροντας στην αμαρτία τους πρωτόπλαστους, και μαζί μ' αυτούς και όλη τη κτίση, μια και *«πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει καὶ συνωδίνει»*, τούς αποστέρησε τη Θεία χάρη, τούς απογύμνωσε από τη δοτή δόξα τους, με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζονται εχθρικά από τα άλογα ζώα. *«Τά θηρία καί πάντα τά ζῶα τῆς γῆς, γυμνωθέντα τοῦτον τῆς πρώην θεασάμενα δόξης καταφρονήσαντα αὐτοῦ, ἐτραχύνθησαν ἅπαντα εὐθύς κατ' αὐτοῦ»*.⁷ Τα ζώα ετραχύνθησαν κατά του ανθρώπου, γιατί ο άνθρωπος με την αμαρτία διέρρηξε την ενότητα του με το Θεό, αιτία που διέρρηξε και τη σχέση του και με τα ζώα. Διότι τα ζώα και όλα τα όντα αναβλύζουν από μέσα τους τον ενοποιητικό λόγο, την αιτία της δημιουργίας τους. Όπως ο Άγιος Μάξιμος αναφέρει «με διαφορετική σε κάθε ον μορφή η αιτία που τα δημιούργησε τα ενοποιεί όλα, καθένα ξεχωριστά και μεταξύ τους».⁸

Άλλο περιστατικό από τα πολλά που δείχνουν την επήρεια του διαβόλου στα ζώα είναι και το επόμενο: Ο Άγιος Μόδεστος, πατριάρχης Ιεροσολύμων, όταν δηλητηριάστηκαν τα ζώα ενός Ιεροσολυμίτη με τη

συνέργεια του δαίμονος, μετά από προσευχή, τα ανέστησε, θανάτωσε το φίδι, που δηλητηρίασε το νερό τους, και έδειξε το δαίμονα στους παρευρισκόμενους ο οποίος εμφανίσθηκε ως σκύλος.⁹

Τα ζώα εξαφανίζονται ...

Η μέριμνα του Θεού για τα ζώα δεν σταματά στη δημιουργία τους. Αυτός ως ο δωρητής της ζωής, έχει τη δύναμη της διατήρησής τους ή του πλήρους αφανισμού τους. Κατά τον ψαλμικό λόγο *«άντανελείς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν»* (Ψαλμ. 103, 29) και αλλού *«πάντα πρὸς σὲ προσδοκῶσι, δοῦναι τὴν τροφήν αὐτῶν εἰς εὐκαιρον»* (Ψαλμ. 103, 27).

Στην Παλαιά Διαθήκη είδαμε να μεριμνά και γι' αυτά στον κατακλυσμό, διατάσσοντας τον Νώε *«καὶ ἀπὸ πάντων τῶν κτηνῶν καὶ ἀπὸ πάντων τῶν ἐρπετῶν καὶ ἀπὸ πάντων τῶν θηρίων καὶ ἀπὸ πάσης σαρκός, δύο δύο ἀπὸ πάντων εἰσάξεις εἰς τὴν κιβωτόν ...»* (Γεν. ΣΤ',19).

Μετά την ενσάρκωση του Θείου Λόγου μέσω της αγίας σαρκός της γης, μετουσιωμένης σε ευχαριστία, ανοίγεται η οδός προς τη θέωση (Πατριάρχης Ιγνάτιος). Στη σημερινή εποχή όμως, αντί να εργάζεται γι' αυτό ο

άνθρωπος, μέσα στην πλήρη ελευθερία που του αφήνει ο πάνσοφος Δημιουργός, προχωρεί σε μια άκρατη και αχαλίνωτη χρησιμοποίηση του περιβάλλοντος. Η επιστημονική και τεχνολογική ανάπτυξη, τού έχει δώσει την ικανότητα να επιφέρει στη φύση τόσο συχνές και μεγάλες αλλαγές, με αποτελέσματα άκρως βλαπτικά για το περιβάλλον. Δημιουργήσαμε μια σειρά από περιβαλλοντικά προβλήματα: Όξινη βροχή, παγκόσμια αλλαγή στο κλίμα, διαρροή τοξικών αποβλήτων, ρύπανση του νερού, του αέρα και των εδαφών, καταστροφή βιοτόπων, μείωση της βιοποικιλότητας και εξαφανίσεις ειδών. Σήμερα τα μισά από τα είδη θηλαστικών και το ένα τρίτο των ερπετών, ψαριών και πουλιών χαρακτηρίζονται ως κινδυνεύοντα. Επίσης, ενώ στις αρχές του προηγούμενου αιώνα υπήρχε μια απώλεια σπάνιων ειδών, γύρω στα 10 είδη ανά έτος, στο τέλος του αιώνα εκτιμάται ότι η απώλεια θα ανέλθει γύρω στα 50,000 ανά έτος. Είναι φανερό ότι ο άνθρωπος έχει απομακρυνθεί, με την αμαρτία, κατά πολύ από τον προορισμό του. Υποταγμένος πλήρως στην ύλη και στον αγώνα του να την υποτάξει και να την οικειοποιηθεί μετατρέπεται σύμφωνα με τον Ιερόθεο Βλάχο «σε θηριάνθρωπο που εξαγριώνει τα πάντα. Μολύνει όλη τη δημιουργία και καταστρέφει τον ίδιο τον εαυτό του. Κατατρώνει τις σάρκες του». Η

διάρρηξη της σχέσης του ανθρώπου με τον Θεό, η εωσφορική αποστασία του στο να επαναφέρει πάντα τα κτήνη και πάντα τα ερπετά και πάντα τα θηρία και πάσα σάρκα, και πάσαν την κτίσιν εις κοινωνίαν με τον Θεόν, ένα ακόμα βήμα μπροστά για την ένταξή τους στο σώμα του σαρκωθέντος Λόγου, αποτελεί αιτία επανάστασης για τα ζώα και όλη την κτίση που αναβλύζουν από μέσα τους το Δημιουργικό λόγο «τόν συνέχων τὰ πάντα». Αποτελεί βήμα προς τα πίσω, βήμα προς την καταστροφή και την εξαφάνιση. «*Ἀπὸ κακίας τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ ἠφανίσθησαν κτήνη καὶ πετεινά ... ἀφανισμῶ ἠφανίσθη πᾶσα ἡ γῆ*» (Ιερεμ. ΙΒ', 4,11). Πάμπολλες είναι οι αναφορές στην Παλαιά Διαθήκη περιστατικών όπου έχουμε εξαφανίσεις ειδών και καταστροφικά περιβαλλοντικά φαινόμενα, όπως ανομβρίες, σεισμούς, πυρκαγιές λόγω της αμαρτίας των ανθρώπων. «*Ἐλαφοὶ ἐν ἀγρῶ ἔτεκον καὶ ἐγκατέλιπον ὅτι οὐκ ἦν βοτάνη ὄνοι ἄγριοι ἔστησαν ἐπὶ νάπας εἴλκυσαν ἄνεμον ἐξέλιπον οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ὅτι οὐκ ἦν χόρτος ἀπὸ λαοῦ ἀδικίας*» (Ιερεμ. ΙΔ', 5,6) αλλά και το εξής «*μιάχαιρα τοῦ κυρίου καταφάγεται ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς ἕως ἄκρου τῆς γῆς οὐκ ἔστιν εἰρήνη πάση σαρκί*» (Ιερεμ. ΙΒ', 12). Θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι η κακία και η αμαρτία των ανθρώπων στις μέρες μας έχει πλεονάσει τόσο, ώστε να

επανερχόμεστε σε καταστάσεις παρόμοιες με την Παλαιά Διαθήκη.

Αξιόλογο είναι και το εξής χωρίον «ποιμένες πολλοὶ διέφθειραν τὸν ἀμπελῶνά μου, ἐμόλυναν τὴν μερίδα μου, ἔδωκαν τὴν μερίδα τὴν ἐπιθυμητὴν μου εἰς ἔρημον ἄβατον, ἐτέθη εἰς ἀφανισμόν ἀπωλείας, δι' ἐμὲ ἀφανισμῶ ἠφανίσθη πᾶσα ἡ γῆ, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνὴρ τιθέμενος ἐν καρδίᾳ» (Ιερεμ. ΙΒ', 10, 11). Και όμως ο άνθρωπος έχει καθήκον από την αρχή του κόσμου, σύμφωνα με την εντολή του Θεού «ἐργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάσσειν». (Γεν. Β', 15) Σήμερα, που μεγάλος αριθμός ζωικών και φυτικών ειδών απειλούνται με εξαφάνιση, αυτό το καθήκον καθίσταται μέγιστο καθήκον του ορθόδοξου χριστιανού. Σήμερα η καταστροφή της φύσης, του μέσου που φανερώνει το μεγαλείο του Δημιουργού, αποτελεί ὕβρη κατά «τοῦ Κτίσαντος». Ο άνθρωπος μακριά από τη φύση ασφυιτιά. Περικυκλωμένος από πράγματα τεχνητά, συνθετικά, ανθρωπογενή, που δεν αναβλύζουν το Δημιουργικό λόγο του Θεού, χάνει τη γαλήνη και την ισορροπία του, βιολογική και ψυχική. Το σημαντικότερο όμως είναι ότι δεν αισθάνεται την εξάρτηση του από το Θεό, ούτε τη μέγιστη απόδειξη της αγάπης του Θεού, που είναι η Δημιουργία. Γι' αυτό οι χριστιανοί χρειάζεται να κρατούν θετική στάση για την προστασία του περιβάλλοντος και

των ζώων ειδικότερα. Βέβαια μια ορθόδοξη στάση χωρίς αλλόθρησκεις επιδράσεις και χωρίς υπερβολές. Όπως ο Όσιος Σίλουανός γράφει «*Ένιοι προσκολλῶνται εἰς τὰ ζῶα, ἀλλ' οὕτω προσβάλλουν τὸν Δημιουργόν, διότι ὁ ἄνθρωπος ἐκλήθη ἵνα ζῆ αἰωνίως μετὰ τοῦ Κυρίου, βασιλεύη μετ' Αὐτοῦ καὶ ἀγαπᾷ τὸν Ἔναν Θεόν. Ὁ ἄνθρωπος δὲν πρέπει νὰ ἔχη πάθος πρὸς τὰ ζῶα, ἀλλὰ μόνον καρδίαν οἰκτίρουσαν πᾶν δημιουργήμα*». Διαφορετικά κινδυνεύει να λατρεύσει «*τῆ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα*» (Ρωμ. Α', 25).

Τα ζῶα μετὰ τη δευτέρω παρουσία

Σύμφωνα με τον Πρωτοπρεσβ. Θ. Ζήση η σιοπιμότητα της ύπαρξης στον κόσμο των ζώων δεν υπερβαίνει τα όρια της παρούσης ζωής. Η ανακαινίση σε ένα κόσμο άυλο και άφθαρτο τερματίζει και τη χρησιμότητα των ζώων για τον άνθρωπο.¹⁰ Όπως μάς διδάσκει όμως ο θεοφώτιστος Άγιος Ιω. ο Δαμασκηνός «*ή κτίσις θά διατηρηθῆ*» με νέα μορφή. Αναφέρει συγκεκριμένα «*ή κτίσις ἤρχισεν, ἀλλά δέν θά παύση νά ὑπάρχη*».¹¹ Στην Αποκάλυψη γίνεται αναφορά αρκετές φορές σε τέσσερα ζῶα. Κάθε ζῶο έχει μια διαφορετική όψη και όλα μαζί συμβολίζουν την αντιπροσωπεία της κτίσης ολόκληρης, υλικής και πνευματικής. Πώς θα είναι αυτός ο καινούργιος κόσμος δεν γνωρίζουμε. Όπως αναφέρει ο Αρχιμ. Αστέριος

Χατζηνικολάου στο βιβλίο του «Ο άνθρωπος μέσα στο σύμπαν», όσο θαυμαστά και αν φαίνονται τώρα, «*ώς ἰμάτιον παλαιωθήσονται*» (Εβρ. Α', 11) θα παλαιωθούν όπως το ένδυμα μαζί με όλα τα παρόντα και θα προκύψει ο αιώνιος καινός κόσμος που δεν μπορεί ούτε ο νους του ανθρώπου να τον σκεφθεί, ούτε η γλώσσα να τον περιγράψει.

Εμείς ας αρκεσθούμε στο «*Εὐλόγεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον· ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας*».¹²

Πηγές:

¹ Αρχιμ. Χατζηνικολάου, Α. (1994). *Ο Άνθρωπος μέσα στο Σύμπαν*. Αθήνα: Εκδ. «ο Σωτήρ», έκδοση 2η.

² Λυσίακος Σ. (1999). *Οι Άγιοι και τα Ζώα. Θεοδορμία, αρ. 2/1999*.

³ Δαμασκηνού Ι., *Έκδοσις αριβής της Ορθοδόξου Πίστεως*, ΕΠΕ 1, 196.

⁴ Παναγιωτόπουλου, Δ.Γ. (1996). *Από την Πηγή της Αλήθειας*. Αθήνα: Εκδ. «ο Σωτήρ».

⁵ ό. π. Λυσίακος, Σ. (1999).

⁶ Ψαριώτη, Θ. (2001). *Οικολογικό Συναξάρι*. Αθήνα: Εκδ. Τήνος.

⁷ Αγίου Συμεών του Νέου Θεολόγου. *Βίβλος των ηθικών, Λόγος Β΄: Περί τῆς παραβάσεως καὶ τῆς ἐξορίας τοῦ Ἀδάμ*.

⁸ Πρωτοπρ. Θερμός, Β. (1998) *Οι τρεις σύνοδοι της εν ημίν ελπίδος*, ΚΒ' Θεολογικό συνέδριο, ΠΕΕΘ, Λευκωσία.

⁹ ό. π. Ψαριώτη, Θ. (2001).

¹⁰ Πρωτοπρ. Ζήση, Θ. (1997). *Η σωτηρία του ανθρώπου και του κόσμου. Πατερικά 2*.

¹¹ Δαμασκηνού Ι., Έκδ. Ορθόδοξου Πίστεως, 2, 1, PG94, 864B..

¹² Ύμνος των Τριών Παίδων

Άλλες πηγές:

Δημητρίου Α' Οικουμενικού Πατριάρχη (1989). *Μήνυμα επί τη ημέρα προστασίας του περιβάλλοντος*, 1η Σεπτεμβρίου 1989.

Κεσελόπουλου, Α. (1989). *Άνθρωπος και φυσικό περιβάλλον*. Αθήνα: Εκδ. Δόμος, σελ. 144.

Λάμπρου, Σ. (1999). Αναστάσεις Ζώων στους Βίους των Αγίων. *Θεοδρομία*, αρ. 2/1999.

Μονή Αγ. Νεοφύτου του Εγγλείστου, (1994). *Άνθρωπος και Περιβάλλον: Δοκίμια για τη σχέση του Ανθρώπου με τον Περιβάλλοντα Κόσμο*. Πάφος: Εκδ. Ιεράς Μητρόπολις Πάφου.

Ορθόδοξη Ομάδα Δογματικής Έρευνας, *Τι συμβολίζουν τα τέσσερα ζώα τέσσερα ζώα της Αποκάλυψης*. Ανασύρθηκε από το διαδίκτυο στις 17-12-2014 <http://www.oodegr.co/oode/profities/apokalypsis/zwa1.htm>.

Αρχιμ. Χατζηνικολάου, Α. (1994). *Ο Άνθρωπος μέσα στο Σύμπαν*. Αθήνα: Εκδ. «ο Σωτήρ», έκδοση 2^η.

Χατζηφώτης, Ι.Μ. (2001). *Η προστασία του Περιβάλλοντος στο Βυζάντιο*. Αθήνα: Εκδ. τυπωθήτω.

Χατζηχαμπή Α. (2000). Η σχέση ανθρώπου και φύσης: η πνευματική υπόσταση του οικολογικού προβλήματος. *Ορθόδοξη μαρτυρία*, αρ. 61, Φίλοι του Αγίου Όρους.

Χριστοδουλιδη, Χ. (1999). *Οι Άγιοι και τα Ζώα*. Λεμεσός: Εκδ. Α. Φιλή Λτδ.

Ο Ορθόδοξος χριστιανός και το φυσικό περιβάλλον

Η παράχρηση του κόσμου.

Η περιβαλλοντική κρίση σήμερα.

Η υποβάθμιση του περιβάλλοντος είναι πλέον μια καθημερινή πραγματικότητα που βιώνουν οι σύγχρονες κοινωνίες. Η κλιματική αλλαγή, η ρύπανση, η ενεργειακή κρίση, η υδατική κρίση, η άνοδος της στάθμης των θαλασσών και η οξίνιση των ωκεανών είναι μόνο μερικά από τα παγκόσμια περιβαλλοντικά προβλήματα που βιώνουμε σήμερα. Η βιολογική ποικιλότητα απειλείται. Ένα εκατομμύριο είδη χλωρίδας και πανίδας κινδυνεύουν με εξαφάνιση έως το 2050. Σύμφωνα με μία έρευνα Βρετανών επιστημόνων, που δημοσιεύθηκε στο περιοδικό Nature, εάν μέχρι το τέλος του 21^{ου} αιώνα, η μέση θερμοκρασία του πλανήτη αυξηθεί κατά 4 βαθμούς, θα

προκαλέσει μεγάλη ζημιά στη βιολογική ποικιλότητα του πλανήτη μας. Περίπου το ένα τρίτο των ζώων που ζουν στη γη και πάνω από τα μισά είδη των φυτών ενδέχεται να εξαφανισθούν εξαιτίας της υπερθέρμανσης του πλανήτη. Η ερημοποίηση επηρεάζει το 25% της επιφάνειας του πλανήτη και απειλεί πάνω από ένα δισεκατομμύριο ανθρώπους σε εκατό χώρες, συμπεριλαμβανομένων της Κύπρου και της Ελλάδας. Ένα δισεκατομμύριο άνθρωποι στον πλανήτη δεν έχουν πόσιμο νερό. Τεράστια προβλήματα υγείας αναφέρονται ως αποτέλεσμα των παγκόσμιων αυτών περιβαλλοντικών προβλημάτων. Ποια είναι η σχέση του ανθρώπου με τη συντελούμενη οικολογική καταστροφή;

Ο άνθρωπος ως καταχραστής του φυσικού περιβάλλοντος.

Ο άνθρωπος χρησιμοποιεί τους φυσικούς πόρους της Γης, όσο ποτέ προηγουμένως, καταστρέφοντας το περιβάλλον και θέτοντας την ευημερία των μελλοντικών γενεών σε κίνδυνο. Μεταξύ του 1980 και του 2005 καταγράφηκε μια αύξηση στη χρήση των φυσικών πόρων του πλανήτη μας, της τάξης του 50% (από 40 δισεκατομμύρια τόνους σε 58 δισεκατομμύρια τόνους) ενώ προβλέπεται να φτάσει τα 100 δισεκατομμύρια τόνους μέχρι το 2030.¹ Οι

παγκόσμιες απαιτήσεις για τροφή, ένδυση, στέγαση και μεταφορές επιταχύνονται ραγδαία και ασκούν πιέσεις στα φυσικά οικοσυστήματα, προκαλώντας μεταβολές που συμβαίνουν πέρα από τα όρια στα οποία μπορούν αυτά να λειτουργήσουν, οδηγώντας τα σε σταδιακή υποβάθμιση και καταστροφή. Αυτές οι μεταβολές στα φυσικά οικοσυστήματα έχουν αλυσιδωτές επιπτώσεις στην οικονομία και την κοινωνική συνοχή και εκφράζονται με παγκόσμια περιβαλλοντικά προβλήματα, όπως αυτά που αναφέραμε προηγουμένως.

Είναι χαρακτηριστικό ότι από το 1961 έως σήμερα το οικολογικό αποτύπωμα² του πλανήτη έχει υπερδιπλασιαστεί, εξαιτίας κυρίως της ραγδαίας αύξησης του πληθυσμού της γης και της αύξησης της ατομικής κατανάλωσης. Εκτιμάται ακόμη ότι σήμερα η αλόγιστη εκμετάλλευση του φυσικού περιβάλλοντος υπερβαίνει την ικανότητα αναγέννησης του πλανήτη κατά 30% περίπου, ενώ τα τρία τέταρτα του πληθυσμού της γης ζουν σε χώρες που είναι «οικολογικοί οφειλέτες», δηλαδή η εθνική τους κατανάλωση ξεπερνά τη βιολογική φέρουσα ικανότητα της χώρας.³

Στην Κύπρο η κατάχρηση του φυσικού περιβάλλοντος δεν είναι καλύτερη:

- Όσον αφορά τη χρήση νερού είμαστε στην 27^η χώρα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, λαμβάνοντας υπόψη τον Δείκτη Εκμετάλλευσης του Νερού – (Water Exploitation Index).
- Η 26^η χώρα στην Ευρωπαϊκή Ένωση σε παραγωγή ηλεκτρισμού από ΑΠΕ (η έκθεση αναφέρει ότι θα έχουμε 6% το 2010).
- Είμαστε η 25^η χώρα στην Ευρωπαϊκή Ένωση στην παραγωγή αποβλήτων με 754 κιλά οικιακά απόβλητα ανά κεφαλή από τα οποία στέλνουμε 87.3% σε χωματερές, ενώ ο αντίστοιχος μέσος όρος στην ΕΕ είναι 56.5% και μας κατατάσσει στην 25^η θέση.
- Είμαστε η 23^η χώρα στην Ευρωπαϊκή Ένωση όσον αφορά την έκταση καλλιεργειών με βιολογικά προϊόντα.
- Είμαστε η 22^η χώρα στην Ευρωπαϊκή Ένωση σε εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα ανά κάτοικο, η 18^η σε εκπομπές ανά €1000 του Εθνικού Ακαθάριστου Εισοδήματος (GDP) και η 27^η σε ποσοστιαία αύξηση εκπομπών. Είχαμε αύξηση 66% σε σχέση με το 1990.

- Είμαστε η 16^η χώρα στην Ευρωπαϊκή Ένωση ως προς την κατανάλωση ενέργειας ανά €1000 του Εθνικού Ακαθάριστου Εισοδήματος (GDP).

Ως μικρόκοσμος όμως, όπως ονόμαζε ο Άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός τον άνθρωπο, αφού ο άνθρωπος έχει και ψυχή και σώμα και είναι στο μέσο νου και ύλης και αποτελεί τον σύνδεσμο ανάμεσα στην ορατή και άορατη, την αισθητή και νοητή κτίση, καλούμαστε να μην παραμείνουμε σε αυτή μόνο την καταγραφή αυτών των θλιβερών στοιχείων. Καλούμαστε να προχωρήσουμε, πέρα από τις διαπιστώσεις για την περιβαλλοντική κρίση, ένα βήμα παρακάτω και να αναλογιστούμε ποια είναι η πνευματική υπόσταση της περιβαλλοντικής κρίσης, καθώς επίσης και ποια είναι τα πνευματικά αίτια της περιβαλλοντικής κρίσης.

Η πνευματική υπόσταση της περιβαλλοντικής κρίσης.

Τα πνευματικά αίτια της περιβαλλοντικής κρίσης.

Από πολύ νωρίς άγιοι πατέρες και θεοφώτιστοι θεολόγοι της εκκλησίας μας, έχουν εντοπίσει την πνευματική υπόσταση της σύγχρονης οικολογικής κρίσης. Σήμερα, λόγω της εγωιστικής και ληστρικής εκμεταλλεύσεως της

φύσης από τον «σοφό» άνθρωπο, τον άνθρωπο της πληροφορίας αντί της γνώσης, τον άνθρωπο του ατομισμού αντί της κοινωνίας, του καταναλωτισμού αντί του ασκητισμού, η Γη αγλώσσωσ βοά στενάζουσα «*τι με κακοῖς μαινετε πολλοῖς πάντες ἄνθρωποι,*» (Γροπάριον Θ' Ωδῆς του σεισμού), ὅπως ο ιερὸς υμνογράφος Ἰωσήφ παρουσιάζει. Ἡ φύση, σύμφωνα με τον Ἅγιο Νικόλαο Βελμίροβιτς, εἶναι ἕνας καθρέφτης του ανθρώπου. «Κατὰ τον χαρακτήρα του ανθρώπου και η φύση προσαρμόζει το δικό της χαρακτήρα. Ἡ κακία του ανθρώπου μπορεί να γεμίσει ὅλη τη φύση με κακία και το ἔλεος του ανθρώπου μπορεί να μεταμορφώσει ὅλη τη φύση σε ἔλεος».

Ο εγωκεντρικὸς και ατομιστὴς σύγχρονος ἄνθρωπος αποιέρωσε τη φύση. Αποϊερώνοντας δε τη φύση ο ἄνθρωπος τη βλέπει απομονωμένη, τη βλέπει αποσυνδεδεμένη ἀπὸ τον Θεό, με ἀποτέλεσμα και αὐτὴ να ἀντιστέκεται, να ἐπαναστατεῖ, να συμπεριφέρεται με ἐχθρότητα ἀπέναντι στον ἄνθρωπο λόγω του ὅτι την απομακρύνει ἀπὸ τον προορισμό της, που δεν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τη συνένωση και την κοινωνία με τον Δημιουργό Θεό. Ο Ἅγιος Ἰωάννης ο Χρυσόστομος λέει χαρακτηριστικὰ: «Συμβαίνει στην περίπτωση αὐτὴ ὅ,τι και με τον δούλο, που ὅσο ἔχει την εὐνοια του κυρίου

επιβάλλεται στους συνδούλους του, όταν όμως τη χάσει, φοβάται τον καθένα» (Εις Γένεσιν 9, 3 PG 53, 78-79 και 14,5). Με στενά και ιδιοτελή κριτήρια ο άνθρωπος προσπαθεί να επιβληθεί στο περιβάλλον του, ενώ ταυτόχρονα με τις συνεχείς επεμβάσεις του επιφέρει αντί της αρμονίας τη δυσαρμονία, αντί της συνδημιουργίας επιφέρει την καταστροφή. Ο σύγχρονος άνθρωπος βλέπει το φυσικό περιβάλλον απλώς ως μια πηγή φυσικών πόρων και επιχειρεί να αποκτήσει όλο και μεγαλύτερο ποσό υλικών αγαθών. «Περικλείει με φράκτες και πύργους, αμπαρώνει με μοχλούς και πύλες τους χώρους που είναι κοινοί για όλους» (Συμεών ο Νέος Θεολόγος Κατηχ. 9 SC 104, 112). Συνεπαρμένος από μια απεριόριστη βουλιμία και πλεονεξία περνά σε μια ακατάσχετη και ασύδοτη κακοποίηση και κατάχρηση του φυσικού περιβάλλοντος. Ο αυτονομημένος σημερινός άνθρωπος, μιας και «περιόρισε» τον Θεό στον ουρανό, αποκλείοντάς Τον από τη ζωή του, επιδόθηκε στην πίστη και τη λατρεία προς το εύκολο κέρδος, προς την οικονομική ανάπτυξη, προς τον πλούτο, προς την ιδιοκτησία, με πόρους πάντα τους βιοφυσικούς πόρους της φύσης.⁴

Σύμφωνα με τον Αρχιμ. Πλακίδα Deseille η ανθρώπινη αυτή πρακτική, της χρησιμοθηρικής αντίκρισης του

φυσικού περιβάλλοντος, επέφερε στο πνευματικό επίπεδο μια ακόμη πιο σοβαρή κατάρρευση. Επέφερε αυτό που ο Henri de France, Καθηγητής Οικονομίας στο Πανεπιστήμιο της Grenoble, προτιμά να ονομάζει «πολιτισμό της απληστίας» μάλλον παρά «πολιτισμό της κατανάλωσης». Αφού έδωσε σε μια μειονότητα ένα επίπεδο ζωής και μια υλική ευμάρεια χωρίς προηγούμενο στην ιστορία, συνέβαλε στην εξαθλίωση των ανθρώπινων μαζών, προμήθευσε τους φτωχούς αυτούς με μια ψυχή πλουσίων, αναπτύσσοντας μέσα τους επιθυμίες, που καταπιεζόμενες, δεν είναι λιγότερο καταστρεπτικές για τις ψυχές. Αναπτύσσοντας ανάμεσα στους ανθρώπους την επιθυμία να κατάσχουν όλο και περισσότερα, όλο και πιο σύγχρονα, όλο και πιο εξελιγμένα υλικά αγαθά, με όσο γίνεται λιγότερη φυσική ή ηθική προσπάθεια, «ο πολιτισμός της απληστίας», σύμφωνα με τον Αρχιμ. Πλακίδα Deseille, στείρωσε τις ψυχές και έκλεισε τις καρδιές από την ενέργεια της θείας χάριτος. Είναι σαν να παρέλυσε την εσωτερική ευαισθησία των ανθρώπων στις πνευματικές πραγματικότητες, σαν να τύφλωσε τον μέσα οφθαλμό. Οδήγησε ανθρώπινες μάζες σ' έναν αθεϊσμό, τουλάχιστον πρακτικό αν όχι θεωρητικό, με όλες τις συνέπειες που επιφέρει κάτι τέτοιο σε ηθικό επίπεδο.⁵

Μέσα σε μια εν πολλοίς ασυνειδησία ο σύγχρονος άνθρωπος της απληστίας, παρασυρμένος από τη διαφήμιση και τη μόδα, χάνει την κρίση του, ομογενοποιεί την άποψή του με τις μάζες. Δεσμευμένος βαθιά από τον κόσμο χάνει την ελευθερία του. «Υποβάλλει την ύπαρξή του σε ένα μαρτύριο, είτε με τις καταχρήσεις κάθε λογής, είτε με την παραιτήση, είτε με τις αρρώστιες στις οποίες πέφτει με τις καταχρήσεις, είτε με τις μάχες που δίνει για να κερδίσει και να επικρατήσει, με τα έξοδα που κάνει. Για όλα αυτά γίνεται μάρτυρας του κοσμικού, ευδαιμονιστικού και άπληστου φρονήματός του».⁶

Επιπλέον, αφού το εύκολο κέρδος είναι αυτοσκοπός, η αγνόηση, ο παραμερισμός και η ειμηνδένιση οποιουδήποτε παρεμβάλλεται εμπόδιο στις επιδιώξεις του, έρχεται πλέον ως φυσική συνέπεια. Συνεπώς ο «πλησίον», σύμφωνα με τον μακαριστό Αρχιεπ. Χριστόδουλο (2006), δεν είναι τίποτε άλλο από ένα ενοχλητικό εμπόδιο που όχι μόνο παρεμβάλλεται στην επίτευξη του πολυπόθητου στόχου για αφθονία υλικών αγαθών και υπηρεσιών, για υπερκατανάλωση, για ευμάρεια και υλικές απολαύσεις αλλά και που πρέπει να

καταρρακιωθεί, να εξοντωθεί, να εκμηδενιστεί, αφού αποτελεί ένα εμπόδιο, αφού αποτελεί έναν ανταγωνιστή. Στη συνέχεια ο υπερκαταναλωτής ιεροποιώντας τα υλικά αγαθά που επιθυμεί και που με τόσο κόπο απέκτησε, εις βάρος ασφαλώς της πνευματικής του αυτοβελτίωσης, μετατρέπεται σε έναν άνθρωπο που ζει μέσα σ' ένα κατασκευάσμα δικό του, γι' αυτόν το φυσικό περιβάλλον είναι ξένο, η δημιουργία δεν του «μιλάει», ο κόσμος με τις ομορφιές του δεν του «μιλάει»⁷, δέχεται τη φύση σαν απρόσωπο και ουδέτερο δεδομένο, υπηρετικό των επιθυμιών και των ατέλειωτων αναγών του και συνεπώς δεν έχει κανένα πρόβλημα να την υπερεκμεταλλευτεί και να την καταστρέψει. Η βουλιμία του απεριόριστη, η πλεονεξία του ακατάσχετη και έτσι οδηγείται και πάλι σε ένα φαύλο κύκλο φυσικής καταστροφής και ταυτόχρονα αυτοκαταστροφής. Σύμφωνα με τον Άγιο Συμεών τον Νέο Θεολόγο, η παράχρηση του κόσμου έχει ως επακόλουθα την κενοδοξία, τον φθόνο, τη φιλονικία, τον δόλο, τον γογγυσμό και όλα όσα είναι αποτρόπαια στα μάτια του Θεού και φέρνουν σε κίνδυνο την ψυχή του ανθρώπου (Κατηχήσεις 2, SC 96, σελ. 272).

Σήμερα ο άνθρωπος παραδαρμένος από τις πολλαπλές μέριμνες, πολυάσχολα πνιγμένος δεν ενδιαφέρεται για το τι είναι η φύση, τι είναι το φυσικό περιβάλλον, αλλά τι

κατασκευάζεται από αυτό, σε τι μπορεί να του χρησιμεύσει το φυσικό περιβάλλον, τι μπορεί να κερδίσει από αυτό (Κυριαζόπουλου, Σ. 1965, σ. 275-6). Η φύση κατανοείται ως μια αιτιοκρατικά οργανωμένη μηχανιστική ρύθμιση και δεν εντοπίζεται καμιά σχέση της με τον Θεό από τον σημερινό άνθρωπο.

Ο Άγιος Συμεών ο Νέος Θεολόγος εξόχως υπογραμμίζει ότι σε αυτή την κατάσταση ο άνθρωπος προχωρεί και σε μια ακόμη μορφή παραχρήσεως του φυσικού περιβάλλοντος. Φτάνει στο σημείο να λατρεύει και αυτήν ακόμα την άψυχη και άλογη δημιουργία, που προσφέρθηκε από τον Θεό για να μας υπηρετεί. Προχωρεί στον μiasμό της γης, του αέρα, του ουρανού και όλων των πραγμάτων της κτίσεως του Θεού. Γιατί, συνεχίζει ο Άγιος Συμεών, τίποτε δεν μαινεί και δε ρυπαίνει τόσο το καθαρό έργο του Θεού όσο η θεοποίησή του και η ίση προς τον Θεό λατρεία του, που είναι λατρεία *«παρά τόν πεποιηκότα καί κτίσαντα»*, λατρεία ερήμην Θεού (Λόγοι Ηθικοί Α', Κεφ. 2, SC 122, σελ. 192-194).

Ποια είναι όμως η εναλλακτική και η παραδοσιακή, η χριστιανική και ορθόδοξη αντίκριση του φυσικού

περιβάλλοντος; Πώς αντιλαμβάνεται η ορθοδοξία το φυσικό περιβάλλον; Πώς πρέπει να αντικρίξει ο ορθόδοξος χριστιανός το φυσικό περιβάλλον;

Πώς πρέπει να αντικρίξει ο ορθόδοξος χριστιανός το φυσικό περιβάλλον;

Το φυσικό περιβάλλον ως κτίση

Για μας τους ορθόδοξους χριστιανούς το φυσικό περιβάλλον είναι κτίση. Η κτίση δημιουργήθηκε από τον Θεό Δημιουργό ως ο λαμπρός βιότοπος του ανθρωπίνου είδους. Σύμφωνα με τον Γέροντα Ιωσήφ Βατοπαιδινό, ο Θεός δεν δημιούργησε τον κόσμο κατ' ανάγκη, αλλά κατ' ελευθέρη βούληση και αγάπη. «*Ἐποίησεν ὡς ἀγαθὸς τὸ χρησίμον, ὡς σοφὸς, τὸ κάλλιστον, ὡς δυνατὸς, τὸ μέγιστον*» κατὰ τον Μ. Βασίλειο (Εἰς Ἐξαήμερον 1,7 ΒΕΠΕΣ 51,91). Σύμφωνα με τον Μ. Βασίλειο, κάθε δημιουργήμα του Θεού είναι φύσει καλόν και κανένα δεν είναι ανεπιθύμητον «*πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλόν, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον*» (PG 31, 1145C).

Ο άνθρωπος ως βασιλέας και επόπτης της κτίσεως

Και αφού ο Θεός «*εἶδεν ὅτι καλὸς λίαν ἐστὶν*» ο κόσμος (Γεν. Α', 25) ἔθεσε τον άνθρωπο βασιλέα ολοκλήρου της κτίσεως. Όλα τα ζώα έρχονται έμπροσθεν του

διορισμένου βασιλέα της κτίσεως, «του διορισμένου βασιλέα των αλόγων και των αψύχων» για να τους δώσει το όνομά τους. *«Πάντα υπέταξας υποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ, πρόβατα, καὶ βόας ἀπάσας, ἔτι δὲ καὶ τὰ κτήνη τοῦ πεδίου, τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης»* (Ψαλμ. 8, 7-9). Ενός βασιλέα που κατέχει εκείνο το διακριτικό γνώρισμα έναντι της υπόλοιπης δημιουργίας, που τον καθιστά ικανό να εξυψωθεί μέχρι τον ουρανό, αλλά και να εξυψώσει μαζί του το σύνολο της θεϊκής δημιουργίας. Ενός βασιλέα που δεν θα καταχραστεί το θεϊκό αυτό προνόμιο αλλά θα ενεργεί, θείω ελέει και δυνάμει, ως ένας καλός διαχειριστής του συνόλου της κτίσεως *«ἐργάζεσθαι καὶ φυλάσσειν»* αυτήν (Γεν. Β', 15). Ο βασιλέας αυτός είναι ενδεδυμένος με την πορφύρα της αρετής, έχει το σκήπτρο της αθανασίας και το στέμμα της δικαιοσύνης. Έχει προικιστεί από τον Δημιουργό με ορισμένα χαρακτηριστικά δικά Του, όπως είναι ο νους και ο λόγος αλλά και το κυριότερο γνώρισμα του Θεού που είναι η αγάπη. Γι' αυτό και ο Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος περιγράφει τον άνθρωπο ως επόπτη της ορατής κτίσεως. Ο άνθρωπος είναι επόπτης με την έννοια ότι είναι υπεύθυνος για την υπόλοιπη κτίση, υπεύθυνος για την εσχατολογική προσαγωγή ολοκλήρου της κτίσεως και την ένωσή της με το Θεό. Ο Άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής

ιδιαίτερα, ταυτίζοντας τον κατ' εξοχήν, τον αληθινό άνθρωπο με τον Χριστό, επιμένει ότι τα πάντα δημιουργήθηκαν με στόχο τον άνθρωπο. Σύμφωνα με τον Μητροπολίτη Περγάμου Ιωάννη (2002) χωρίς τον άνθρωπο όλη η κτίση καταρρέει. Η οντολογία, η αλήθεια της κτίσεως δεν είναι ιστορική, πρωτολογική αλλά τελεολογική, εσχατολογική. Και στην έσχατη αλήθεια του κτιστού κόσμου κείται ο άνθρωπος.

Η φύση ως βιβλίο θεογνωσίας

Η φύση, κατά τον Άγιο Εφραίμ τον Σύρο, είναι το δεύτερο βιβλίο που μας έδωσε ο Θεός για να οδηγηθούμε στη θεία θεογνωσία. Διαβάζοντας δε το Βιβλίο της Φύσης πρέπει να αναγνωρίζουμε δια του υλικού το άυλον, δια του ορατού το άορατο, δια του κτιστού το Άκτιστο «*φῶς τὸ ἀληθινόν*» (Ιω. Α', 19). Ο Άγιος Γρηγόριος Νύσσης αναφέρει ότι η σοφία που υπάρχει μέσα στη κτίση είναι λόγος, έστω και αν δεν είναι έναρθρος, «*ή ἐν τῇ κτίσει θεωρουμένη σοφία, λόγος ἐστί, κἂν μὴ ἑναρθρος ᾗ*» (PG44, 73C και 73A). Η δημιουργία κατά το Μ. Βασίλειο έχει τη δυνατότητα και «*σιωπῶσα*» να «*βοᾷ τὸν ἑαυτῆς κτίστην καὶ Κύριον*» (PG31, 393B). Ο Άγιος Συμεών ο Νέος Θεολόγος υπογραμμίζει συχνά τη δοξολογική αναγωγή προς τον Δημιουργό μέσα από το κάλλος των κτισμάτων.

Μέσα από τα κτιστά δημιουργήματα του Θεού ο άνθρωπος ανάγεται με την πάροδο του χρόνου «εις τελειότεραν δόξαν τε καί άλλοίωσιν» (SC 122, σ. 178). Ο Άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής τονίζει ότι όλα τα δημιουργήματα είναι «γράμματα» που μιλούν για Εκείνον στην κοινή γλώσσα όλων των ανθρώπων (PG 91, 1285D), στη γλώσσα που κατανοούν όλοι οι άνθρωποι ανεξάρτητα από την εθνότητά τους, ανεξάρτητα από τη μόρφωσή τους και ανεξάρτητα από το θρήσκευμά τους.

Η σχέση του ορθόδοξου χριστιανού με το φυσικό περιβάλλον.

Ο Άγιος Συμεών ο Νέος Θεολόγος επισημαίνει ιδιαίτερα ότι ο άνθρωπος οδηγείται σε αύξηση της πίστεως και άνοδο της αγάπης του προς τον Θεό μέσω ποικίλων και πολύτροπων σημείων, ανάμεσα στα οποία είναι και η «θεωρία των λόγων τῆς κτίσεως» (SC 122, σ. 110). Γιατί δεν μπορεί να αποκτήσει κανείς αναφαιρετη την τέλεια αγάπη προς το Θεό χωρίς την πνευματική γνώση του λόγου των κτισμάτων της δημιουργίας (SC 51, σ. 58) μέσα από τα οποία «θεωρείται» ο γενεσιουργός και δημιουργός τους, ο Θεός. Η γνήσια σχέση του ανθρώπου με την υπόλοιπη δημιουργία προϋποθέτει την προσωπική ανακάλυψη του λόγου κάθε πράγματος, ενώ ταυτόχρονα οδηγεί στην ευχαριστιακή χρήση του (SC 96, σσ. 388-390). Ο

άνθρωπος εισπνέοντας τον αέρα που υπάρχει στη δημιουργία θα πρέπει να μπορεί να αντιλαμβάνεται τους λόγους των όντων και την ύπαρξη των σχέσεων μεταξύ τους αλλά και να δοξολογεί τον δημιουργό Θεό. Ο πνευματικός ορθόδοξος χριστιανός προσανατολίζεται σωστά απέναντι στη δημιουργία, αναπτύσσει μια σχέση αγάπης με τα πράγματα της δημιουργίας, μια σχέση αγάπης με τα ζώα, τα φυτά, τον αέρα, το νερό, τους βράχους. Η αμαρτωλότητα όμως αποτελεί ένα τεράστιο εμπόδιο που, αφ' ενός εμποδίζει τον ίδιο τον άνθρωπο να προσεγγίσει με αγάπη τη φύση, αλλά και αφ' ετέρου γίνεται αντιληπτή από τα ίδια τα άλογα δημιουργήματα και απομακρύνονται από τον άνθρωπο, εχθρεύονται και εναντιώνονται στον άνθρωπο. Σύμφωνα με τον Άγιο Νικόλαο Βελιμίροβιτς όσο ο άνθρωπος δεν έδειχνε τα νύχια του, η φύση δεν ήξερε ότι κι εκείνη έχει νύχια. Όταν ο άνθρωπος στάθηκε στην άκρη του Παραδείσου κι έδειξε τα νύχια του απέναντι στον Θεό, όλη η φύση σε μια στιγμή έβγαλε τα νύχια της κι άρχισε να πληγώνει τον άνθρωπο. Όταν κάποιος σηκώνει χέρι πάνω στον βασιλιά, τον μαστιγώνουν πολλοί υπηρέτες του βασιλιά και οδηγείται στο απέραντο σκοτάδι». Και αλλού μας λέει «Όταν οι άνθρωποι διψασμένοι αρπάζουν τον χρυσό από τη φύση, η φύση τους δίνει δηλητήριο σε μορφή χρυσού.

Όταν οι άνθρωποι, διψασμένοι αρπάζουν τη γνώση από τη φύση, η φύση τους δίνει παιχνίδι αντί για πραγματική γνώση. Ενώ όταν οι άνθρωποι με πραότητα, και εν ονόματι του Θεού, εν ονόματι του Νοικοκύρη της φύσης, ζητούν τα αγαθά που χρειάζονται, η φύση τους δίνει οτιδήποτε ζητούν».

Ο ορθόδοξος χριστιανός κοντά στο Θεό, σύμφωνα με τον Αρχιμ. Αστέριο Χατζηνικολάου (σελ. 77), από τον εκκλησιασμό, τη θεία Κοινωνία, μέχρι και την πιο μικρή επαφή με τη φύση, έχει διαρκείς αφορμές χαράς. Μια ματιά στον έναστρο ουρανό, το πέταγμα μιας πεταλούδας, το κελάδημα ενός πουλιού, ένα μικρό λουλούδι με τα χρώματα και το άρωμά του, μπορούν να προκαλέσουν κύματα χαράς στο εσωτερικό μας. Ο ορθόδοξος χριστιανός που ζει την κοινωνία του Θεού, που όλα τα ζει θεοκεντρικά, αυτός όλα τα σέβεται, όλα τα χαίρεται, με όλα δοξολογεί το Θεό.⁸

Ο εκκλησιασμός του κόσμου

Για τον ορθόδοξο χριστιανό το νερό δεν είναι απλά η περισσότερο διαδεδομένη χημική ένωση που είναι απαραίτητη σε όλες τις γνωστές μορφές ζωής στον πλανήτη μας. Για τον ορθόδοξο χριστιανό το νερό είναι

ένα εν δυνάμει μέσο σωματικού και πνευματικού καθαρισμού, με την κατάδυση σε αυτό κατά το άγιο βάπτισμα αλλά και ένα μέσο κατακλυσμού εξ αιτίας της ηθικής κατάπτωσης. Για τον ορθόδοξο χριστιανό ο άρτος και ο οίνος δεν είναι απλά ψωμί και κρασί αλλά είναι αντιπροσωπευτικά στοιχεία της υλικής φύσεως που γίνονται Σώμα και Αίμα του σαρκωθέντος Λόγου του Θεού, του Κτίστη και Δημιουργού. Για τον ορθόδοξο χριστιανό το λάδι γίνεται άγιο μύρο και μέσο θεραπείας. Αυτός ο εκκλησιασμός και καθαγιασμός της ύλης, η έντονη συμβολική-πραγματική χρήση της που υπάρχει στην Ορθοδοξία, θα πρέπει να οδηγεί τον ορθόδοξο χριστιανό σε ένα βαθύ σεβασμό του φυσικού περιβάλλοντος.⁹

Ο ρόλος του Ορθόδοξου Χριστιανού στην προστασία του περιβάλλοντος.

Το παράδειγμα των αγίων μας.

Στη σημερινή κατάσταση της αρπαγής από τη φύση, οι άνθρωποι καταστρέφουν τη φύση αλλά και οι ίδιοι οδηγούνται στην αυτοκαταστροφή. Ο άνθρωπος περιουσιλωμένος από τα τεχνητά – ανθρωπογενή έργα, κτίσματα και πράγματα, που δεν αναβλύζουν τον Δημιουργικόν Λόγον του Θεού, ασφουκτιά, χάνει τη

ψυχική του γαλήνη, αγριεύει. Δεν αισθάνεται με αυτά καμιά ενοποιό δύναμη, καμιά σχέση. Αντίθετα ευρισκόμενος μέσα στη φύση, περιτριγυρισμένος από τους ζωντανούς οργανισμούς και το φυσικό περιβάλλον αισθάνεται τη συνεκτική δύναμη που τον συνδέει με τον θαυμαστό κόσμο της Δημιουργίας. Μια συνεκτική δύναμη που δεν είναι άλλη από τον Δημιουργικόν Λόγον του Θεού. Μέσα στη φύση βιώνει την αγάπη του Θεού και η μέγιστη απόδειξη της αγάπης του Θεού, είναι η Δημιουργία. Πόσοι άγιοι και όσοι γέροντες δεν είχαν μια αγαπητική σχέση με τη φύση; Η σχέση αυτή είναι ένα υπόδειγμα για την ορθή και ορθόδοξη προσέγγιση του κτιστού κόσμου και της όλης δημιουργίας. Ο Άγιος Παΐσιος έλεγε «Να μην κάθεται μέσα, να φεύγεις έξω στη φύση». Επίσης, έλεγε ότι «τα ζώα έχουν διαίσθηση και καταλαβαίνουν, αν τα αγαπάς, αν τα πονάς. Όταν ένας άνθρωπος επανέρχεται στην κατάσταση προ της πτώσεως, τα ζώα τον πλησιάζουν ξανά χωρίς φόβο». Ο Άγιος Πορφύριος Κουσοκαλυβίτης έλεγε: «Να χαιρεσθε όσα μάς περιβάλλουν. Όλα μάς διδάσκουν και μάς οδηγούν στον Θεό. Όλα γύρω μας είναι σταλαγματιές της αγάπης του Θεού. Και τα έμφυχα και τα άφυχα και τα φυτά και τα ζώα και τα πουλιά και τα βουνά και η θάλασσα και το ηλιοβασίλεμα και ο έναστρος ουρανός. Είναι οι μικρές

αγάπες, μέσα απ' τις οποίες φθάνομε στη μεγάλη Αγάπη, τον Χριστό. Τα λουλούδια, για παράδειγμα, έχουν τη χάρη τους, μάς διδάσκουν με το άρωμά τους, με το μεγαλείο τους. Μάς μιλούν για την αγάπη του Θεού. Σκορπούν το άρωμά τους, την ομορφιά τους σε αμαρτωλούς και δικαίους. Το λουλουδάκι αυτό με το άρωμά του δοξάζει τον Κύριο». Ο Άγιος Ιουστίνος Πόποβιτς έλεγε ότι «τα παιδιά και τα λουλούδια θα μας σώσουν». Ο γέροντας Ιάκωβος Τσαλίκης μαζί με τις διάφορες διακονίες είχε στις τσέπες του σπόρους από κουκουνάκια των πεύκων και τους έσπερνε σε όλη την περιοχή, ενώ έκανε και προσευχή να διαφυλάσσεται το δάσος. Ο γέροντας Αμφιλόχιος Μακρής έλεγε «Όποιος φυτεύει δέντρο, φυτεύει ελπίδα, ειρήνη, αγάπη και έχει τις ευλογίες του Θεού». Και πόσοι άλλοι άγιοι γέροντες δεν βίωσαν μιαν πέραν από τους φυσικούς νόμους σχέση με τη φύση, όπως ο Άγιος Σεραφείμ του Σάρωφ με την αρκούδα, ο Άγιος Παΐσιος με τα άγρια πουλιά, ο γέροντας Χατζηγεώργης με τον αγριόχοιρο, ο Όσιος Παύλος της Ομπνόρας και ο Γέροντας Θεοφύλακτος της σκήτης του Αγίου Βασιλείου με την παραδείσια σχέση τους με το φυσικό περιβάλλον αλλά και τόσοι άλλοι άγιοι πατέρες. Για τον Γέροντα Θεοφύλακτο διηγούνται το εξής εντυπωσιακό περιστατικό. Κάποτε ήρθε έξω από το

καλυβάκι του και ξάπλωσε ένα πληγωμένο ζαρκιάδι με σπασμένο το πόδι του. Εκείνος το πλησίασε και του μίλησε συμπονετικά σαν σε άνθρωπο: «Κάθισε να σου δέσω το σπασμένο ποδαράκι σου, για να γίνεις καλά!» (του είπε). Το ζαρκιάδι έκανε υπακοή και κάθισε ήρεμα. Ο γέροντας πήρε δύο καλάμια και μια λουρίδα πανί για επίδεσμο, και έδεσε το σπασμένο μέλος του δυστυχημένου πλάσματος, σαν καλός ορθοπεδικός γιατρός. Μετά το χάιδεψε ευσπλαχνικά και του είπε: - Πήγαινε τώρα, καλό μου, στην ευχή της Παναγίας και να έρθεις μετά από 30-40 μέρες να σου το λύσω. Πράγματι, δεν πέρασε η προθεσμία που του καθόρισε, και το ζαρκιάδι ήρθε ξανά στο καλύβι του γέροντος! Του έλυσε τον ορθοπεδικό επίδεσμο. Είχε τελείως θεραπευτεί!

Ο Ορθόδοξος χριστιανός και ο οικολογικός ασκητισμός.

Είναι σαφές ότι η ορθοδοξία διδάσκει ένα διαφορετικό τρόπο ζωής από αυτό που ακολουθεί ο σημερινός άνθρωπος και που οδηγεί στην παρατηρούμενη καταστροφή του περιβάλλοντος. Διδάσκει έναν ορθόδοξο οικολογικό ασκητισμό ο οποίος είναι ικανός να οδηγήσει στην αειφορία της Γης ή ακόμα και στην «ευφορία των καρπών της Γης» όπως ψάλλεται στη θεία λειτουργία. Ο

Οικουμενικός Πατριάρχης κ.κ. Βαρθολομαίος διερωτάται «Πόσοι από εμάς εξετάζουμε τις τροφές που καταναλώνουμε, τα αγαθά τα οποία αγοράζουμε, την ενέργεια την οποία σπαταλούμε; Πόσο συχνά αφιερώνουμε χρόνο για να εξετάσουμε τις καθημερινές επιλογές μας είτε ως άτομα, είτε ως θεσμοί, είτε ως ενορίες, κοινότητες, κοινωνίες, έθνη;» (Μήνυμα Οικ. Πατρ., 2010). Η Ιερά Μητρόπολις Λεμεσού στα πλαίσια του ποιμαντικού της έργου και της όλης προσφοράς της ίδρυσε (το 2004) και λειτουργεί το Κυπριακό Κέντρο Περιβαλλοντικής Έρευνας και Εκπαίδευσης (ΚΥ.Κ.Π.Ε.Ε.) το οποίο είναι το πρώτο περιβαλλοντικό κέντρο που ιδρύθηκε από ορθόδοξη εκκλησία και που δραστηριοποιείται στους τομείς της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, περιβαλλοντικής έρευνας και πληροφόρησης. Μέσα σε 10 χρόνια πάνω από 32,000 μαθητές έχουν συμμετάσχει στα προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης του ΚΥ.Κ.Π.Ε.Ε. Το παράδειγμα της Ιεράς Μητροπόλεως Λεμεσού ακολούθησαν και άλλες τοπικές εκκλησίες στο εξωτερικό. Οι δράσεις αυτές συμβάλλουν ουσιαστικά στην προστασία του περιβάλλοντος και στη σωτηρία του πλανήτη μας.

Η προστασία του περιβάλλοντος ως ένα σημαντικό καθήκον του Ορθόδοξου χριστιανού σήμερα.

Πολλοί μπορεί να θεωρούν ότι η σχέση μας με το φυσικό περιβάλλον δεν είναι και τόσο σημαντική και ότι υπάρχουν πολλά άλλα βήματα, πολλά άλλα στάδια τα οποία πρέπει να εξετάσει ένας ορθόδοξος χριστιανός πριν φτάσει στην τελειοποίηση της σχέσης του με τη κτίση και το φυσικό περιβάλλον. Αρκετοί όμως θεολόγοι και άγιοι πατέρες θα διαφωνήσουν. Η σωστή στάση απέναντι στο φυσικό περιβάλλον, σύμφωνα με τον Ανέστη Κεσελόπουλο (1992, σελ. 118), δεν είναι για την ορθόδοξη θεολογία μια λεπτομέρεια, αλλά ή λυδία λίθος που εξετάζει ολόκληρο το ήθος του ανθρώπου. Οι πατέρες της εκκλησίας επιμένουν να υποστηρίζουν ότι ο άνθρωπος χαρακτηρίζεται ως ενάρετος ή φαύλος από την αντίστοιχη σχέση και χρήση των πραγμάτων της κτίσεως. Ο Άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής αναφέρει *«ἐκ γάρ τοῦ εὐλόγως ἢ παραλόγως τοῖς πράγμασι χρήσασθαι, ἢ ἐνάρετοι ἢ φαῦλοι γινόμεθα»*.

Σύμφωνα με τον Άγιο Νικόλαο Βελιμίροβιτς «δεν υπάρχει αστεφάνωτο κεφάλι επάνω στη γη. Ο πανάγαθος Κύριός μας φρόντισε για τον καθένα μας να υπάρχει ένα στέμμα». Ένα στέμμα πανάκριβο. Ένα στέμμα πολύ

ανώτερο από όλα τα πολύτιμα πετράδια της γης μας. Ο έναστρος ουρανός κρέμεται σαν πολύτιμο στέμμα πάνω από κάθε ανθρώπινο κεφάλι.¹⁰ Ως οι εστεμμένοι βασιλείς και ιερείς της κτίσεως ας αναλάβουμε αυτό το αρχικό, αυτό το πρωτολογικό καθήκον μας που δεν είναι άλλο από τη διαφύλαξη του φυσικού περιβάλλοντος, για να μπορεί η φύση μας να υμνεί καθαρή και αμόλυντη, άθικτη και πανεύοση, το μεγαλείο του Δημιουργού. Ο Άγιος Λεόντιος Κύπρου αναφέρει «ἐγὼ δι' οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάσσης καὶ ξύλων καὶ λίθων καὶ λειψάνων καὶ ναῶν καὶ σταυροῦ καὶ δι' ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων καὶ διὰ πάσης κτίσεως ὁρατῆς τὲ καὶ ἀοράτου, τῶν πάντων Δημιουργὸ καὶ Δεσπότη καὶ Ποιητὴ μόνον τὴν προσκύνῃσιν καὶ τὸ σέβας προσάγω. Οὐ γὰρ δι' ἐαυτῆς ἀμέσως ἢ κτίσις τῷ ποιητῇ προσκυνεῖ, ἀλλὰ δι' ἐμοῦ οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ, δι' ἐμοῦ προσκυνεῖ Θεὸν ἢ σελήνη, δι' ἐμοῦ δοξάζει Θεὸν τὰ ἄστρα». Ας φανούμε ὅλοι μας ἄξιοι να οδηγήσουμε μαζί με τον εαυτό μας και την υπόλοιπη δημιουργία στην αιώνια βασιλεία των ουρανών.

Πηγές:

¹ SERI, GLOBAL 2000, Friends of the Earth Europe (2009). *Overconsumption? Our use of the world's natural resources*. Vienna/Brussels. The report can be

accessed at:

www.foeeurope.org/publications/2009/Overconsumption_Sep09.pdf

² *Οικολογικό αποτύπωμα*: θεωρείται το μέτρο, σύμφωνα με το οποίο προσδιορίζονται οι απαιτήσεις της ανθρωπότητας στη βιόσφαιρα, δηλαδή την έκταση παραγωγικής γης, πόσιμου νερού και θάλασσας που είναι απαραίτητη για την κάλυψη των καθημερινών ανθρωπίνων αναγκών σε ενέργεια και νερό, συνυπολογίζοντας τις εκπομπές ρύπων ανά άτομο και την έκταση που χρειάζεται για την απόθεση των απορριμμάτων του.

³ WWF, Living Planet Report 2008, σ. 2 επ., http://www.wwf.gr/images/stories/docs/lpr_2008.pdf.

⁴ Νοϊτσάκης, Β. (1994).

⁵ π. Πλακιδας Deseille (2004). *Ανατολική και δυτική χριστιανοσύνη, μετάφραση*: Σωτήρης Γουινιάς. Αθήνα: Εκδ. Αρμός, σελ.234.

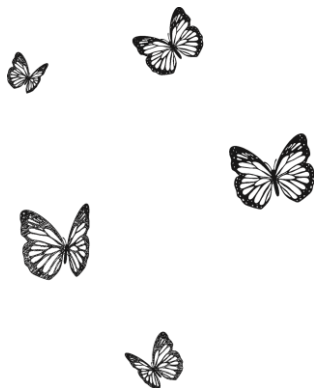
⁶ Γανωτή, Κ. (2005). *Εκκλησία και κόσμος. Περιοδικό «Διάλογος», τ. 40-41*, σελ. 9-11 και σελ. 10-13.

⁷ ό. π. Γανωτή Κ. (2005), σελ. 9-11 και σελ. 10-13.

⁸ Αρχιμ. Χατζηνικολάου, Α. (2007). *Η οδός του Κυρίου, στενή και ευρύχωρος και παράδοξος*. Αθήνα: Εκδ. «ο Σωτήρ», σελ. 77.

⁹ Κεσελόπουλου, Α. (1989). *Άνθρωπος και φυσικό περιβάλλον*. Αθήνα: Εκδ. Δόμος, σελ. 201.

¹⁰ Αγίου Νικολάου Βελιμιροβιτς (2007). *Στοχασμοί περί καλού και κακού*. Αθήνα: Εκδ. Εν πλω, σελ. 152.

Εικ. 5: Σε 10 χρόνια λειτουργίας πάνω από 32,000 μαθητές έχουν συμμετάσχει στα προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης του ΚΥ.Κ.Π.Ε.Ε.

Περιβαλλοντική εκπαίδευση για την αειφορία της γης

Η υποβάθμιση του περιβάλλοντος είναι μια πραγματικότητα που βιώνουν οι σύγχρονες κοινωνίες. Οι παγκόσμιες απαιτήσεις για τροφή, ένδυση, στέγαση και μεταφορές επιταχύνονται. Γενικά, οι επιλογές, οι διαχειριστικές και αναπτυξιακές προσεγγίσεις και πρακτικές των ανθρώπινων κοινωνιών ασκούν πιέσεις στα φυσικά οικοσυστήματα, προκαλώντας μεταβολές που συμβαίνουν πέρα από τα όρια στα οποία μπορούν αυτά να λειτουργήσουν, οδηγώντας τα σε σταδιακή υποβάθμιση και καταστροφή.¹ Αυτές οι μεταβολές στα φυσικά οικοσυστήματα έχουν αλυσιδωτές επιπτώσεις στην οικονομία και την κοινωνική συνοχή και εκφράζονται ως παγκόσμια περιβαλλοντικά προβλήματα. Η κλιματική αλλαγή, η απώλεια της βιοποικιλότητας, η ρύπανση, η

ενεργειακή κρίση, η άνοδος της στάθμης των θαλασσών και η ερημοποίηση είναι μόνο μερικά από τα παγκόσμια περιβαλλοντικά προβλήματα που βιώνουμε σήμερα. Τεράστια προβλήματα υγείας αναφέρονται ως αποτέλεσμα των παγκόσμιων αυτών περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Καθίσταται πλέον επιτακτική η ανάγκη να επαναπροσδιορίσουμε τη σχέση μας με τη φύση και το περιβάλλον, με τρόπο που όχι μόνο θα συμβάλουμε στην άμβλυνση των επιπτώσεων σ' αυτό αλλά και θα οδηγηθούμε σε σύγχρονες και καινοτόμες περιβαλλοντικά αιφροδικές λύσεις. Τι όμως σημαίνει πραγματικά η αιφροδικία που επιδιώκουμε και ποια η σχέση της με την περιβαλλοντική εκπαίδευση που υπήρχε μέχρι σήμερα;

Ο όρος *Αιφροδικία* χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τους δασολόγους και αφορούσε στη διαχείριση των δασών με τρόπο ώστε αυτά να αποδίδουν προϊόντα για πάντα (αεί + φέρω). Στην ελληνική χρησιμοποιείται ως συνώνυμη έννοια με τη βιωσιμότητα. Με απλά λόγια η αιφροδικία μιας πρακτικής ή μιας κοινωνίας ή της φύσης είναι βασικά η ικανότητά της να λειτουργήσει στο διηνεκές.² Από αυτή την περιγραφή προκύπτουν μερικά βασικά ερωτήματα όπως είναι τα επόμενα: Ποια

κατάσταση πρέπει να είναι αειφόρος, για ποιον να διασφαλιστεί η κατάσταση της αειφορίας και με ποιον τρόπο μπορεί να διασφαλιστεί η αειφορία της συγκεκριμένης κατάστασης.³ Πολλοί υποστηρίζουν ότι η έννοια της αειφορίας αναδεικνύει φιλοσοφικές, ηθικές, πολιτικές, περιβαλλοντικές και εκπαιδευτικές διαστάσεις.

Ας αναλογιστούμε όλοι όσοι, ασχολούμαστε με την περιβαλλοντική εκπαίδευση ποιο είναι αυτό που μάς εμπνέει και αποτελεί κινητήρια δύναμη για τις πάμπολλες ώρες ενασχόλησής μας με την καλλιέργεια στους μαθητές μας αξιών, δεξιοτήτων, στάσεων και συμπεριφορών φιλικών προς το περιβάλλον;

Ας διερωτηθούμε: Ποιου επιθυμούμε να διασφαλιστεί η κατάσταση της αειφορίας; Όντως επιθυμούμε να διασφαλιστεί η αειφορία για την ανάπτυξη; Είναι η αειφορία της ανάπτυξης που είναι το κρίσιμο ζητούμενο στη σύγχρονη περιβαλλοντική κρίση ή μήπως η αειφορία του πλανήτη μας, η αειφορία της Γης;

Η επικέντρωση στις ανάγκες και η επίδοση στη φύση μιας αιχραίας εργαλειοκτότητας για κάλυψη των αναγκών των υπαρχουσών και των μελλοντικών γενεών, κατά πολλούς,

ξεφεύγει από τις φιλοπεριβαλλοντικές αξίες που σήμερα καλείται η εκπαίδευση να καλλιεργήσει. Από ηθικής πλευράς σηματοδοτεί τη μετάβαση από τον οικοκεντρισμό της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στον ακραίο ανθρωποκεντρισμό της κάλυψης καταναλωτικών αναγκών σε μια συνεχή και διαρκή βάση.

Στη σημερινή πραγματικότητα της εξαθλίωσης και της απαξίωσης απαιτείται οι μαθητές μας να είναι περιβαλλοντικά ευαίσθητοποιημένοι και να έχουν τη θέληση προκειμένου να γίνουν παράγοντες αλλαγών για την επίλυση των περιβαλλοντικών προβλημάτων. Στη σημερινή εποχή της ιδιοτέλειας και της αγανάκτησης απαιτείται επίσης η νέα γενιά να μην ανταποκρίνεται παθητικά και να μην προσαρμόζεται σε επιλογές και επιταγές διαφόρων κέντρων εξουσίας, αλλά να διερευνά και να σκέπτεται κριτικά, να συμμετέχει στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, να παρεμβαίνει δυναμικά και δημοκρατικά στα κοινωνικά δρώμενα με στόχο τις αλλαγές που απαιτούνται για τη διαμόρφωση συνθηκών αειφορίας. Σήμερα χρειάζεται ακόμα οι νέοι μας να σπάσουν τα δεσμά που αλυσόδεσαν τα όνειρά τους, να έχουν οράματα και αξίες που θα τους βοηθήσουν να διαπραγματεύονται και να σχεδιάζουν ατομικά και

συλλογικά τους κοινωνικούς όρους της αειφορίας, προσδιορίζοντας αυτόνομα το παρόν τους και επαγρυπνώντας για το μέλλον, το δικό τους αλλά και των γενεών που θα έρθουν.⁴

Σήμερα, όσο ποτέ άλλοτε, είναι ανάγκη να ενισχύσουμε την κατανόηση των βασικών οικολογικών συστημάτων και βιοκοινοτήτων του πλανήτη μας. Να προωθήσουμε τη συναισθηματική σύνδεσή μας με τον πλανήτη και τους ζωντανούς οργανισμούς του και να εκπαιδεύσουμε τους μαθητές μας για την αναζήτηση ενός διαφορετικού τρόπου ζωής, πιο φιλικού προς το περιβάλλον.

Η *Εκπαίδευση για την Αειφορία της Γης*, αναγνωρίζοντας την ανθρώπινη δραστηριότητα ως την κύρια αιτία για τη σύγχρονη περιβαλλοντική κρίση, οργανώνει το περιεχόμενό της γύρω από τις έννοιες των οικολογικών ορίων και της συμμετοχής των «προσώπων» στα περιβαλλοντικά ζητήματα, επιδιώκοντας την οικοδόμηση μιας στενής σχέσης μεταξύ του ανθρώπου, της φύσης και του περιβάλλοντος. Εμπεριέχει την έννοια της φέρουσας ικανότητας των οικοσυστημάτων, του οικολογικού αποτυπώματος και των ορίων αντοχής των οικοσυστημάτων. Επιδιώκει τη βελτίωση της ποιότητας

ζωής του ανθρώπου, η οποία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ποιότητα του περιβάλλοντος και την ισορροπία των οικολογικών διεργασιών. Η ευημερία του ανθρώπου έχει άμεση σχέση με το περιβάλλον και τα όρια που θέτουν οι οικολογικές διεργασίες εντός και μεταξύ των φυσικών συστημάτων και μπορούν να αποτελέσουν τον γνώμονα για τις ανθρώπινες επιλογές. Η φύση και οι οικολογικές διεργασίες μπορούν να θεωρούνται ως μοντέλο για τον σχεδιασμό και την εφαρμογή αναπτυξιακών έργων σε πολλαπλά επίπεδα.

Η συμμετοχικότητα, η δημοκρατικότητα και η περιβαλλοντική δράση είναι αναγκαία στοιχεία για την προστασία του πλανήτη μας. Με καινοτόμα εκπαιδευτικά προγράμματα τα οποία θα προωθούν μέσα από τη γνωστική σύγκρουση την εννοιολογική και την ολιστική κατανόηση των περιβαλλοντικών ζητημάτων. Επιστρατεύοντας περιπετειώδεις εξερευνήσεις για την ανακάλυψη της φύσης και την επίλυση σημαντικών και υπαρκτών περιβαλλοντικών προβλημάτων της καθημερινότητας, μπορεί να επιτευχθεί μια αλλαγή στις περιβαλλοντικές στάσεις των μαθητών, οι οποίοι σίγουρα θα κληθούν να επιδείξουν την ετοιμότητά τους για να

αναλάβουν προσωπική και συλλογική δράση, ώστε να ελαττώσουν την αρνητική επίδρασή τους πάνω στη Γη.⁵ Είναι αναγκαίο σήμερα να μεταβούμε από την απλή γνώση του περιβάλλοντος, της φύσης και της Γης, στην εξοικείωση και στην εμπειρία μέσα από πιο βιωματικές προσεγγίσεις, πιο πραγματικές και καθημερινές καταστάσεις και περιβάλλοντα, όπου θα επιδιώκουμε να κάνουμε κτήμα μας κάτι από την εμπλουτισμένη και ζωντανεμένη αίσθηση της γνώσης, κάτι από τον ουσιώδη, ποιητικό χαρακτήρα αυτού που εννοούσε ο ποιητής και φιλόσοφος Henry Thoreau όταν έγραφε:

*Ζήσε κάθε εποχή του χρόνου, καθώς περνά.
Ανάπνευσε τον αέρα, πιες το ποτό, δοκίμασε τα φρούτα και
άφησε τον εαυτό σου στις επιρροές κάθε ενός από αυτά...
Άνοιξε όλους τους πόρους του δέρματός σου
και λούσου σε όλες τις παλίρροιας της Γης,
σε όλα τα ρεύματα και τους ωκεανούς της,
σε όλες τις εποχές της...
Να πρασινίσεις με τον χειμώνα, να ανθίσεις με την άνοιξη, να
κιτρινίσεις με το καλοκαίρι
και να ωριμάσεις με το φθινόπωρο
(Thoreau, 1962, τομ.1, σσ.394-5).*

Αν ζητούμενο είναι να καλέσουμε όχι μόνο τους εκπαιδευτικούς αλλά και τους ίδιους τους μαθητές μας να γίνουν φορείς μετασχηματισμού και ελπίδας για τον πλανήτη μας που «*συστενάζει και συνωδίνει*»,⁶ τότε χρειάζεται να θέσουμε την κριτική περιβαλλοντική εκπαίδευση υψηλά στις προτεραιότητές μας. Μια περιβαλλοντική εκπαίδευση προσανατολισμένη στις αξίες και στη δράση, ολιστική και συστημική, διεπιστημονική και διαθεματική. Μια περιβαλλοντική εκπαίδευση όπου κάθε ον έχει αξία, έχει τη δική του αξία και χρειάζεται τον σεβασμό μας. Μια περιβαλλοντική εκπαίδευση στηριζόμενη στη διαφάνεια και τη μοναδικότητα όλων των όντων, των θαλασσών, των ποταμών και του κόσμου ολόκληρου. Μια περιβαλλοντική εκπαίδευση που δεν δέχεται τον πόνο στον κόσμο. Μια *περιβαλλοντική εκπαίδευση για την αειφορία της Γης*.

Το περιβάλλον δεν είναι απλώς το άθροισμα των μερών του, όπως οι νευτώνειες αντιλήψεις εξυπακούουν. Οι όποιες λύσεις στα περιβαλλοντικά προβλήματα δεν μπορεί να είναι μόνο η ορθολογική εξισορρόπηση των κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών αναγκών, όπως ευαγγελίζεται η ουτοπική κατά πολλούς αειφορική ανάπτυξη. Το περιβάλλον είναι πολύ περισσότερο από το

άθροισμα των μερών του και είναι μεταβαλλόμενο και μη απόλυτα ελεγχόμενο. Το ίδιο και οι κοινωνίες, το ίδιο και οι οικονομίες. Συνεπώς, δεν είναι προβλέψιμες και ελεγχόμενες όλες οι δραστηριότητες του ανθρώπου και οι συνέπειές τους όπως και εν γένει οι περιβαλλοντικές μεταβολές. Η αβεβαιότητα μπορεί να αντιμετωπιστεί ως ευκαιρία για την ανάπτυξη δημιουργικής και κριτικής σκέψης, νέων ιδεών και αναθεώρησης του τρόπου ζωής μας.⁷ Οι γνώσεις, οι δεξιότητες, οι στάσεις, οι αξίες και οι συμπεριφορές που θα πρέπει να προωθούνται μέσα από την περιβαλλοντική εκπαίδευση χρειάζεται να αποκαλύπτουν αυτή την ολότητα του περιβάλλοντος και του κόσμου. Η *περιβαλλοντική εκπαίδευση για την αειφορία της γης* καλείται να προχωρεί πέραν από τον ατομισμό, τον κατακερματισμό, τη στείρα προβλεψιμότητα, τη μονοπώληση της δύναμης και της εξουσίας. Αυτή η περιβαλλοντική εκπαίδευση απαιτείται να καλλιεργεί επίσης τη δημιουργικότητα και τη φαντασία, την εσωτερική καλλιέργεια των προσώπων, των ταλέντων και των κλίσεών τους.

Η περιβαλλοντική αυτή εκπαίδευση θα αξιοποιεί και δεν θα παραγνωρίζει την τεχνολογία η οποία δίνει δυνατότητες ανάπτυξης της επικοινωνίας, μετάδοσης της

πληροφορίας, μελέτης του περιβάλλοντος και πρόκλησης ενδιαφέροντος για το περιβάλλον.⁸

Χρειάζεται να επανεύρουμε και να αποδώσουμε και πάλι την αξία και την εκτίμηση στους εμπνευσμένους εκπαιδευτικούς της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης που ενστερνίζονται τις αρχές, τις αξίες και τη φιλοσοφία της εκπαίδευσης για την αειφορία της γης. Να αποδώσουμε στο σχολείο την ελευθερία και την ευελιξία, τη συνεργατικότητα των μελών του, τον διαμοιρασμό της εξουσίας και της δύναμης σε αυτό και τη δυνατότητα ανάπτυξης συνεργασιών και συνεργιών με άλλες οντότητες της κοινωνίας.

Έτσι θα μπορέσουμε να μεταβούμε από τη διαλογική αντιπαράθεση (debate) στον πραγματικό διάλογο, από τις δοσμένες απαντήσεις-λύσεις στις ερωτήσεις, στον πειραματισμό και στην κριτική εξέταση των εναλλακτικών λύσεων και επιλογών, από το «κερδίζω» και «χάνω» στον διαμοιρασμό και από την υποστήριξη παγιωμένων θέσεων στη διερεύνηση νέων καινοτόμων προσεγγίσεων, λύσεων και απόψεων και σε δρόμους συναίνεσης. Θα φτάσουμε έτσι σε ελεύθερα σκεπτόμενους ενεργούς πολίτες που αναπτύσσουν δράση αφού έχουν πρώτα συνειδητοποιήσει

τι προτείνουν, γιατί το προτείνουν και γιατί απορρίπτουν τις εναλλακτικές επιλογές.⁹

Ας συνεχίσουμε όλοι μας να αγωνιζόμαστε για την αειφορία της Γης ή ακόμα καλύτερα για την ευφορία της Γης και των καρπών της.

Κι αν ανταριάζει η θάλασσα και κόντρα άνεμοι αν λυσομανούν, σαν τα θαλασσοπούλια εμείς, ας συνεχίσουμε να επιμένουμε για τη γνώση αντί για την πληροφορία, για την κοινωνία αντί για το άτομο, για τον οικολογικό ασκητισμό αντί για τον καταναλωτισμό, για το πράσινο αντί για το μαύρο.

Όμως χρειάζεται να επιδείξουμε δύναμη στους δύσκολους και επίπονους καιρούς που περνούμε.

*Πόση δύναμη χρειάζεται άραγε
ν' ανυψωθείς απ' τη θάλασσα,
να γίνεις κύμα,
και σαν σταγόνα να ξεπεράσεις το βράχο σου
κι' έπειτα σαν ένα μικρό φωτάκι, ταπεινό,
λαμπυρίζοντας ν' αντιφεγγίζεις το φωτεινό ηλιοτρόπιο.
(Για μια σταγόνα, Απ' τ' αλωνάκι της σιγής 2002)¹⁰*

Εμείς σήμερα χρειαζόμαστε όσο ποτέ άλλοτε πολίτες που έχουν αυτή τη δύναμη.

Ας αφουγκραστούμε τη μελωδία της δικής μας άνοιξης και ας δώσουμε όλοι μας ό,τι καλύτερο μπορούμε για τη *σπορά της άνοιξης, για των πουλιών την ατάραχη μετανάστευση*.¹¹

Πηγές:

¹ Το ευρωπαϊκό περιβάλλον — Κατάσταση και προοπτικές 2010: Συγκεφαλαϊακή έκθεση, Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος, Κοπεγχάγη.

² Φλογαΐτη, Ε. (2006). *Εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία*. Αθήνα: Εκδ. Ελληνικά Γράμματα.

³ Δημητρίου, Α. (2009). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Περιβάλλον, αειφορία θεωρητικές και παιδαγωγικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Εκδ. Επίκεντρο.

⁴ Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού (2010). *Αναλυτικά Προγράμματα Περιβαλλοντική Εκπαίδευση / Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη*. Εκδ. Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων, σελ. 249-262.

⁵ Van Matre, S. and Johnson, B. (1987). *Earthkeepers: Four keys for helping young people live in harmony with the earth*. Cedar Cove, Greenville, West Virginia: The Institute for Earth Education.

⁶ Ρωμ. η', 22.

⁷ Κορφιάτης, Κ. (2013). Τάσεις και Προσανατολισμοί της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στον 21ο Αιώνα: Πλουραλισμός, Κριτική Σκέψη και Σύνδεση με την Κοινωνία. *Για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, Τεύχος: 4(49)*.

⁸ ό. π. Κορφιάτης Κ. (2013).

⁹ Wals, A.E.J. (2010). Between knowing what is right and knowing that is it wrong to tell others what is right: on relativism, uncertainty and democracy in environmental and sustainability education. *Environmental Education Research*, 16(1), 143-151.

¹⁰ Χατζηχαμπής, Α. (2002), Χατζηχαμπής, Α. (2002). *Ποιητική Συλλογή Απ' τ' αλωνάκι της σιγής* Λεμεσός, Κύπρος: Αυτοέκδοση, *Ποίημα: Για μια σταγόνα*, σελ. 16.

¹¹ Χατζηχαμπής, Α. (2002). *Ποιητική Συλλογή Απ' τ' αλωνάκι της σιγής* Λεμεσός, Κύπρος: Αυτοέκδοση, *Ποίημα «Η άρνηση ενός νέου»*, σελ. 24.

Εικ. 6: Σήμερα, όσο ποτέ άλλοτε, είναι ανάγκη να ενισχύσουμε την κατανόηση των βασικών οικολογικών συστημάτων και βιοκοινοτήτων του πλανήτη μας (Αλυκή Αζρωτηρίου).

Η Ορθόδοξη προσέγγιση στις σύγχρονες εφαρμογές της Βιοτεχνολογίας και της Γενετικής Μηχανικής στα φυτά και στα ζώα.

Ο σύγχρονος άνθρωπος δεν περιορίστηκε μόνο στην κατάχρηση του κόσμου, μέσα από τον υπεριαναλωτισμό, την υπεράντληση των φυσικών πόρων, την καταστροφή και την υποβάθμιση των οικοσυστημάτων, την εξαφάνιση των ειδών και τη ρύπανση του περιβάλλοντος. Η αλαζονική μανία του, τον οδήγησε στις μέρες μας και σε ένα ακόμη μεγαλύτερο, βαθύτερο και πιο επικίνδυνο τρόπο εκμετάλλευσης του περιβάλλοντος και της φύσης. Προχώρησε στην αλλοίωση των ίδιων των γενετικών χαρακτηριστικών των ειδών,

φυτών και ζώων ακόμα και αυτού του ανθρώπου. Η επέμβαση αυτή έχει ως αποτέλεσμα τα είδη να μην είναι πλέον τα ίδια όπως τα γνωρίζαμε μέχρι τώρα. Ο σύγχρονος βιολογικός κλάδος της Γενετικής Μηχανικής δημιουργεί σύγχρονες χίμαιρες που καλούνται διαγονιδιακοί οργανισμοί. Οι πρώτοι διαγονιδιακοί οργανισμοί δημιουργήθηκαν από τις αρχές της δεκαετίας του 1980. Η Γενετική Μηχανική έχει τη δυνατότητα ανασυνδυασμού του γενετικού υλικού (συνήθως DNA) ενός οργανισμού, με την εισαγωγή ξένου γενετικού υλικού, που προέρχεται από οργανισμούς του ίδιου ή και διαφορετικού είδους, σπάζοντας το φράγμα των ειδών και δημιουργώντας οργανισμούς με γενετικό υλικό προερχόμενο από διαφορετικά είδη φυτών, ζώων ή ακόμα και μικροοργανισμών.¹ Αποτέλεσμα αυτής της επέμβασης είναι η αλλοίωση των χαρακτηριστικών των οργανισμών με την ενσωμάτωση νέων χαρακτηριστικών τα οποία είναι επιθυμητά από τον άνθρωπο και εξυπηρετούν τις πραγματικές ή τις εικονικές του ανάγκες. Οδηγούν μεταξύ άλλων σε αυξημένη παραγωγή, σε ανθεκτικότητα έναντι των ζιζανίων, σε ανθεκτικότητα έναντι ασθενειών, σε καλύτερο άρωμα, χρώμα ή μέγεθος ή ακόμα σε ανθεκτικότητα στη ξηρασία ή σε άλλες περιβαλλοντικές συνθήκες. Η εωσφορική αυτολατρεία του ανθρώπου, τόν

οδηγεί ακόμα και στο να παίζει τον ρόλο του Θεού, δημιουργώντας συνθετικά γονίδια, συνθετικά χρωματοσώματα ακόμα και ολόκληρους συνθετικούς οργανισμούς, στα πλαίσια ενός νέου κλάδου της Βιολογίας που ονομάζεται Συνθετική Βιολογία.

Αυτοί οι Γενετικά Τροποποιημένοι Οργανισμοί ή οι Συνθετικοί Οργανισμοί και τα προϊόντα τους (μεταλλαγμένα) προστατεύονται από δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας (πατεντάρονται) και τυγχάνουν εκμετάλλευσης από μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες. Αυτό μπορεί να οδηγήσει την ανθρωπότητα στην οικονομική και άλλη εξάρτηση από τις μεγάλες αυτές εταιρείες με ολέθρια αποτελέσματα. Ένα άρθρο στο *Scientific American Magazine* καταλήγει: «Η αγροτική επανάσταση είναι πολύ σπουδαία για να εγκλωβιστεί πίσω από κλειστές πόρτες». ² Επιπλέον, μια σειρά από μελέτες, η ανασκόπηση των οποίων δεν εμπίπτει στους σκοπούς αυτής της εργασίας, αναδεικνύουν τις επιπτώσεις των οργανισμών αυτών στην υγεία και το περιβάλλον. Ενώ τα οικονομικά οφέλη που ευαγγελίζονταν λόγω της υποσχόμενης αύξησης της αγροτικής παραγωγής, με βάση άλλες ανεξάρτητες επιστημονικές εργασίες, φαίνεται να αποτελούν άνθρακα αντί θησαυρό. ³

Πέραν όμως από τις όποιες περιβαλλοντικές επιπτώσεις, τις συνέπειες στην υγεία και τις οικονομικές συνιστώσες του ζητήματος της γενετικής τροποποίησης φυτών και ζώων, παραμένει ουσιαστικό και βαθύτερο το ζήτημα των πνευματικών διαστάσεων του εγχειρήματος αυτού από τον σύγχρονο άνθρωπο. Η ορθόδοξη βιοηθική δεν εστιάζει απλώς στις επιπτώσεις στην υγεία και το περιβάλλον του ανθρώπου όπως η σύγχρονη Βιοηθική πράττει. Η ορθόδοξη βιοηθική απορρέει από τον Θεό και προς Αυτόν αναφέρεται. Έτσι καθίσταται πνευματική και διαφοροποιείται από κάθε άλλη μορφή ηθικής.⁴ Η ορθόδοξη βιοηθική χρειάζεται και σε αυτό το μείζον ζήτημα να έχει συμβουλευτικό, καθοδηγητικό, προσωπικό και φιλόανθρωπο χαρακτήρα. Σύμφωνα με τον Νικόλαο Κόϊο, πρέπει να συνδυάζει τη φανέρωση της ορθόδοξης θεολογίας χωρίς να αφαιρεί κάτι από την αλήθεια της, ενώ παράλληλα θα αφήνει χώρο για την άσκηση της οικονομίας και της ποιμαντικής διακονίας.⁵ Οι αρχές της δεν θα πρέπει να καθορίζουν συγκεκριμένα δικαιώματα και υποχρεώσεις, ούτε να επιβάλλουν κυρώσεις για τους παραβάτες, αλλά θα σηματοδοτούν τον βαθμό απομάκρυνσης του ανθρώπου από τον Θεό, δίνοντάς του ταυτόχρονα την ευκαιρία για επιστροφή και μετάνοια.⁶

Η αρχή της ανιδιοτελούς αγάπης, η οποία επεκτείνεται πέραν από τον άνθρωπο και στα φυτά και στα ζώα και σε όλη τη κτίση, αποτελεί ένα μέτρο της απομάκρυνσης του ανθρώπου από τον Θεό. Με την ωφελιμιστική και χρηστική εκμετάλλευση του περιβάλλοντα κόσμου, των φυτών και των ζώων, μέσω της γενετικής μηχανικής και της συνθετικής βιολογίας, προς επίτευξη ιδίου οφέλους, ο άνθρωπος ξεφεύγει της αυθεντικής ορθόδοξης στάσης. Γι' αυτόν τα φυτά και τα ζώα δεν είναι ζωντανοί οργανισμοί δημιουργημένοι από τον Θεό «καλοί λίαν» αλλά είναι μέσα επίτευξης προσωπικής ωφέλειας και συμφέροντος. Για τον σύγχρονο άνθρωπο της γενετικής μηχανικής και της συνθετικής βιολογίας τα φυτά και τα ζώα, αλλά και όλο το περιβάλλον εν γένει, αποτελούν απλώς εργαλεία προς τέρψη και ικανοποίηση των πολλών και εξεζητημένων αναγκών και προτιμήσεων του αλλά και εργαλεία ακόμα και για την εξόντωση του πλησίον (βιολογικά όπλα).

Ξεφεύγει ο σημερινός άνθρωπος από τον σεβασμό και την ιερότητα της ζωής. Ξεχνά ο σημερινός άνθρωπος ότι τα φυτά και τα ζώα και όλοι οι ζωντανοί οργανισμοί έχουν μια μοναδική βιολογική συγκρότηση που είναι δώρο της άπειρης ευσπλαχνίας του Θεού. Βέβαια η ζωή του

ανθρώπου δεν θεωρείται υπό το ίδιο πρίσμα που θεωρείται η ζωή των φυτών, των ζώων και των άλλων ζωντανών οργανισμών καθότι στον κόσμο υπάρχει μια θεία τάξη. Ωστόσο και τα φυτά και τα ζώα και όλοι εν γένει οι ζωντανοί οργανισμοί φυλάσσουν μέσα τους τον δημιουργικό προαιώνιο Λόγο του Θεού, όντας δομημένα από την ένθεη λογική του Λόγου. Σύμφωνα με τον Αρχιμ. Χρυσόστομο Διονυσιάτη η ζωή τους πρέπει να αντιμετωπίζεται με σεβασμό που πηγάζει από το γεγονός ότι ενυλώνουν τη δημιουργική θεία βούληση.⁷ Ο ορθόδοξος χριστιανός αντικρίζοντας τους ζωντανούς οργανισμούς διακρίνει σε αυτούς τους λόγους των όντων και ανάγεται στον Θεό Δημιουργό. Αντίθετα ο υπερήφανος και αλαζονικός άνθρωπος των ημερών μας όχι μόνο δεν διακρίνει τους λόγους των όντων σε κάθε δημιούργημα αλλά και επιχειρεί να αλλάξει και τους βιολογικούς νόμους, διαρρηγνύοντας το βιολογικό φράγμα των ειδών και αλλάζοντας τον γενετικό κώδικά τους. Έτσι, τοποθετεί στη θέση του Θεού δημιουργού, το θεόρατο και υπερήφανο εγώ του. Έτσι ο άνθρωπος, παίρνει τη θέση του δημιουργού καταδεικνύοντας ασέβεια τόσο προς τον Δημιουργό όσο και προς τα δημιουργήματα. Ο άνθρωπος αντικαθιστά τους δημιουργικούς Λόγους με ανθρώπινους λόγους, όπως

αιριβώς θέλησε να πράξει και ο διάβολος. Ο κόσμος του Θεού ... «διορθώνεται» από τον άνθρωπο, σημειώνει ο Μητροπολίτης Μεσογαίας και Λαυρεωτικής κ.κ. Νικόλαος. Το περιβάλλον ανάπτυξής μας παύει να είναι φυσικό γίνεται και αυτό τεχνητό. Ο διά της φύσεως λόγος του Θεού στον άνθρωπο αντικαθίσταται από την υποχρεωτική σιωπή και την αναπόφευκτη αβουλία που επιβάλλουν τα τετελεσμένα των τεχνολογικών αιφνιδιασμών.⁸

Τα φυτά και τα ζώα υποβιβάζονται ως χρηστικά αντικείμενα για το όφελος μιας μερίδας ανθρώπων, των ιδιοκτητών τους. Παραβιάζεται έτσι η αρχή της δικαιοσύνης αφού τα διάφορα είδη των ζωντανών οργανισμών τα οποία δημιούργησε ο Θεός, γίνονται αντικείμενα με πνευματικά και οικονομικά δικαιώματα, τα οποία δεν μπορούν να ανήκουν πλέον στους οικονομικά ασθενέστερους, στις πιο αδύναμες ομάδες των ανθρώπων. Όμως τα φυσικά πράγματα του κόσμου ανήκουν στον Θεό. Σύμφωνα με τον Άγιο Συμεών τον Νέο Θεολόγο, ο Θεός τα έδωσε κοινά σε όλους τους ανθρώπους παρέχοντάς τους μόνο το δικαίωμα να τα χρησιμοποιούν, με σκοπό να καλύπτουν όλες τις ανάγκες τους και όχι για να τα υποτάσσουν στην κατοχή και τη μόνιμη κτήση

τους.⁹ Η ανισοκατανομή οφείλεται στους ανθρώπους που διατάραξαν την αρχική ισονομία του Θεού.¹⁰ Για την ορθόδοξη βιοηθική, η δικαιοσύνη, εκτός από κοινωνικό έχει και οντολογικό περιεχόμενο. Ονομάζεται και θεία Δικαιοσύνη και ταυτίζεται με τη θεία Τάξη, η οποία συντηρεί εν εαυτή τους λόγους των όντων.¹¹ Είναι σημαντικό, με βάση την αρχή της δικαιοσύνης, η ορθόδοξη βιοηθική να φωτίσει όχι μόνο την αδικία που προκαλείται αλλά και τη διατάραξη της ένθεης τάξης από τις σύγχρονες εφαρμογές της γενετικής μηχανικής.

Αντί της παράχρησης της φύσης και της παραβίασης των φυσικών και βιολογικών της νόμων, η ορθόδοξη αντίκριση αναδεικνύει τον οικολογικό ασκητισμό. Το ασκητικό πνεύμα της ορθόδοξης παράδοσης έρχεται να αντικρίσει τον κόσμο μας με λιτότητα, με εκούσιο αυτοπεριορισμό των επίπλαστων και κίβδηλων αναγνών μας, αποκαλύπτοντας την υπερηφάνεια, τη φιλαυτία και την εκζήτηση των ηδονών που κρύβονται πίσω από το μεγάλο πρόβλημα του σύγχρονου καταναλωτισμού.

Αντί της θεοποίησης και αποϊέρωσης του κόσμου και της αποσύνδεσής του από τον Θεό, ο ορθόδοξος χριστιανός δεν αυτονομεί τα φυτά, τα ζώα και όλους τους ζωντανούς

οργανισμούς αλλά τα αντικρίζει με πνεύμα ευχαριστιακό. Η κτίση αντιμετωπίζεται από τον ορθόδοξο χριστιανό ως θείο δώρο το οποίο αντιπροσφέρεται πίσω στον Δημιουργό με τη μορφή των Τιμίων Δώρων. «*Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν Σοὶ προσφέρομεν*» αναφέρουμε στη Θεία Λειτουργία του Ιωάννου του Χρυσοστόμου. Ο ορθόδοξος χριστιανός, διαφυλάσσει τους λόγους των όντων και γίνεται Ιερέας της Κτίσεως κατά τον Μαντζαριδη.¹²

Αντί της παραβίασης της ένθεης τάξης, ο ορθόδοξος χριστιανός επιλέγει την πνευματική ενεργοποίηση με την προσευχή. Επιλέγει δηλαδή εκείνο το οντολογικό γεγονός κατά το οποίο η ανθρώπινη-κτιστή ενέργεια ενώνεται με τη θεία-άκτιστη ενέργεια, σύμφωνα με τον Γέροντα Σωφρόνιο.¹³ Επιλέγει την προσευχή προς τον Τριαδικό Θεό σε κάθε του βήμα που σχετίζεται με τη χρήση, την διαμόρφωση ή τη δημιουργία της ζωής και των ζωντανών οργανισμών.

Ποια είναι τα όρια όμως που θέτει η ορθόδοξη βιοηθική αντίκριση απέναντι στις σύγχρονες εφαρμογές της Βιοτεχνολογίας και της Γενετικής Μηχανικής στα φυτά και στα ζώα; Η ορθόδοξη βιοηθική δεν αντιτίθεται δογματικά σε κάθε εφαρμογή των τεχνικών της γενετικής

τροποποίησης σε φυτά και ζώα και σε όλους τους ζωντανούς οργανισμούς. Από την άλλη όμως, σύμφωνα με τον Μητροπολίτη Περγάμου Ι. Ζηζιούλα, δεν μπορούν να συνάδουν με το ορθόδοξο χριστιανικό πνεύμα εικόνες παραμορφωμένων ζώων και φυτών, όπου δυσχεραίνεται η στοιχειώδης διαβίωσή τους.¹⁴ Επιπλέον, στο βιβλίο της Γένεσης πάμπολλες φορές επαναλαμβάνεται η φράση **«κατά γένος»**, τόσο κατά τη δημιουργία των φυτών όσο και κατά τη δημιουργία των ζώων. Διαβάζουμε σχετικά στη Γένεση: *«καὶ εἶπεν ὁ Θεός· βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου σπείρον σπέρμα **κατά γένος** καὶ καθ' ὁμοιότητα, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιῶν καρπὸν, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ **κατά γένος** ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ ἐγένετο οὕτως. καὶ ἐξήνεγκεν ἡ γῆ βοτάνην χόρτου σπείρον σπέρμα **κατά γένος** καὶ καθ' ὁμοιότητα, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιῶν καρπὸν, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ **κατά γένος** ἐπὶ τῆς γῆς.»* (Γεν. Α', 11-12). Επίσης διαβάζουμε: *«καὶ ἐποίησεν ὁ Θεός τὰ κήτη τὰ μεγάλα καὶ πᾶσαν ψυχὴν ζώων ἐρπετῶν, ἃ ἐξήγαγε τὰ ὕδατα **κατά γένος** αὐτῶν, καὶ πᾶν πετεινὸν πτερωτὸν **κατά γένος**. καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλὰ».* (Γεν. Α', 21). Στη συνέχεια διαβάζουμε: *«Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν **κατά γένος**, τετράποδα καὶ ἐρπετὰ καὶ θηρία τῆς γῆς **κατά γένος**. καὶ ἐγένετο οὕτως»* (Γεν. Α', 24). Τέλος διαβάζουμε: *«καὶ ἐποίησεν ὁ Θεός τὰ θηρία τῆς γῆς **κατά γένος**, καὶ τὰ κτήνη*

κατά γένος αὐτῶν καὶ πάντα τὰ ἔρπετὰ τῆς γῆς *κατά γένος* αὐτῶν. καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλὰ» (Γεν. Α', 25). Αυτή η επανάληψη του «*κατά γένος*», ουδόλως επουσιώδης και περιττή είναι. Μήπως μάς υπενθυμίζει και μήπως θέλει να μάς υποδείξει τους βιολογικούς νόμους και τους νόμους της γενετικής;¹⁵ Οι αναφορές αυτές ενδεχομένως να μάς καλούν να σεβαστούμε τους βιολογικούς νόμους που καθορίζουν ότι υπάρχει ένα φράγμα μεταξύ των ειδών. Όπως τονίζει ο Μητροπολίτης Περγάμου Ι. Ζηζιούλας, είναι απαραίτητο να συγκρατήσουμε το όριο της διαφοράς του είδους.¹⁶ Ιδιαίτερα η δημιουργία χιμαιρικών οργανισμών είναι προβληματική στην ορθόδοξη βιοηθική.

Χρέος του ανθρώπου είναι η διαφύλαξη και η προστασία της ένθεης τάξης που ετέθη από τον Δημιουργό του κόσμου μας. Ο σύγχρονος άνθρωπος καλείται να είναι φύλακας της γης και των οργανισμών της, φύλακας των λόγων της κτίσεως και ιδιαίτερα των ζωντανών οργανισμών. Σύμφωνα με τον Νικόλαο Κόϊο, η δημιουργία διαγονιδιακών οργανισμών είναι προβληματική ακόμα και όταν πρόκειται για σημαντικά θέματα όπως η θεραπεία ασθενειών ή για βασικές ανθρώπινες ανάγκες όπως είναι η διατροφή και η ένδυση. Πόσο μάλλον για την παραγωγή προϊόντων για τον

καλλωπισμό και την εξωτερική εμφάνιση όπου θεωρείται εντελώς απαγορευτική. Προβληματική είναι επίσης η απελευθέρωση διαγονιδιακών οργανισμών στο περιβάλλον, αφού μια τέτοια απελευθέρωση μπορεί να προκαλέσει γενετική μόλυνση. Επιπλέον, η πρακτική αυτή έρχεται σε αντίθεση με το ασκητικό πνεύμα και την ευχαριστιακή θεώρηση του κόσμου.¹⁷ Η διαπίστωση ότι το φαινόμενο της ζωής δεν μπορεί να ερμηνευθεί μονοδιάστατα στην βάση ενός γονιδιακού ντετερμινισμού, αλλά είναι «ένα πλέγμα σχέσεων και αποτελεί περιεκτικά μια πολύπτυχη σύνθεση βιολογικών, κοινωνικών, περιβαλλοντικών και άλλων στοιχείων»¹⁸ μπορεί να αποτελέσει μία αφετηρία για τη νηφάλια αποτίμηση όχι μόνον των κινδύνων, αλλά και των ωφελειών της.¹⁹

Καθίσταται πλέον σαφές ότι η σύγχρονη γενετική μηχανική και η βιοτεχνολογία απειλούν να ασελήσουν επί της φύσης, αν δεν το έχουν πράξει ήδη. Απειλούν να αλλοιώσουν τους μυστικούς νόμους της και ριζικά να μεταβάλουν τις μορφές και εκφράσεις της να παρεμβούν στις μη γνωστές κληρονομικές διαδικασίες και να προκαλέσουν αποτελέσματα μεταφερόμενα στους απογόνους, μή αντιστρεπτά και μή ελεγχόμενα.²⁰ Η δημιουργία διαγονιδιακών οργανισμών, η διάρρηξη του

φράγματος των ειδών, η πατεντοποίηση γενετικών χαρακτηριστικών, η ορθολογιστική διατροφική εξάρτηση από γεωργικές καλλιέργειες που «βιάζουν» τη φύση και η δημιουργία μιας φύσης που είναι εντελώς διαφορετική από ότι την γνώριζε ο άνθρωπος από την εποχή του Αδάμ μέχρι σήμερα, είναι συμπτώματα των σύγχρονων εφαρμογών της Βιοτεχνολογίας και της Γενετικής Μηχανικής στα φυτά και στα ζώα. Όλα αυτά δείχνουν ότι ολοένα και περισσότερο ο άνθρωπος διεισδύει στις αρμοδιότητες του Θεού, Τον υποκαθιστά και τελικά Τον αρνείται. Όμως η ανάγκη του Θεού αποτελεί το αίμα του οργανισμού μας, τη σπονδυλική στήλη της ύπαρξής μας, το DNA της υπόστασής μας, το μυστικό της επιβίωσής μας.²¹

Είναι ουσιαστικής σημασίας να αντιληφθούμε ότι στόχος της ορθόδοξης βιοηθικής δεν είναι να θέσει νομοτελειακά όρια και περιορισμούς στην πρόοδο της επιστήμης και στην αναίρεση των επιτευγμάτων που αυτή ευαγγελίζεται. Ουσιαστικό είναι να μην ξεχνάμε ότι ο άνθρωπος δεν είναι ένα απλώς βιολογικό στοιχείο, δεν είναι απλώς μια βιολογική παράμετρος μέσα στον κόσμο, που κατόρθωσε να επιβληθεί στους υπόλοιπους ζωντανούς οργανισμούς. Ουσιαστικό είναι επίσης ο άνθρωπος να απεγκλωβιστεί

από το περίκλειστο σύμπαν του εγώ του, να αγγίζει τ' αστέρια, να πιάσει το άπειρο, να ενωθεί μαζί Του. Να επιδιώξει όχι την υλιστική αναδημιουργία του κόσμου γύρω του αλλά να κατορθώσει την πνευματική αναδημιουργία του κόσμου μέσα του. Μια αναδημιουργία που θα του επιτρέψει να ακούσει τη φωνή Του, που θα του επιτρέψει να Τον δει, που θα του επιτρέψει να Τον αγγίξει. Εκείνον, τον Τριαδικό Θεό της αγάπης, που αγκαλιάζει το σύμπαν, που αγκαλιάζει κάθε μικρό ή μεγάλο πλάσμα στον κόσμο και μέσα στην άπειρη αγάπη Του, αυτό ζωογονεί. Ως εικόνα δική Του, ως ένα αιώνιο πρόσωπο, ας πορευτούμε μέσα στον κόσμο του Θεού απελευθερωμένοι από την εγωκεντρική αλαζονεία μας και τη βιολογική φιλοζωία μας και ας ξανοιχτούμε στο άχρονο, στο άπειρο, στο αιώνιο.

Σε ψάχνω κάτω απ' το δέρμα μου,
μέσα σε μια θάλασσα από λυπημένες τρικυμίες,
στους έρημους λόφους της ιλαρής σιωπής,
στους θεσπέσιους ουρανούς των ονείρων.

Σε ψάχνω στα θεόρατα βάθη του κόσμου μου,
μέσα στα κρυμμένα φαράγγια των οδυνηρών σκιών,
στους ανέμους που ξεφυσούν το ανείπωτο,
στους γαλαξίες των οραματισμών.

Σε βρίσκω διάφανο
να ταξιδεύεις στα έγκατα της ψυχής μου,
 Άχρονο,
 Άπειρο,
 Αιώνιο,
 Αρχαίο Φως,
 Παντουργό,
 Διάπυρη λάμψη,
που αναβλύζει απ' τις κρήνες της αγάπης
και χρυσώνει με αιωνιότητα
το πολύπαθο της ύπαρξης.²²

Πηγές:

- ¹ Παναγοπούλου, Ε.Δ. (2011). Χίμαιρες. *Περιοδικό «Η Δράσις μας»*. Ανακτήθηκε από το διαδίκτυο στις 29-12-2014: <http://www.xfd.gr/?p=768>
- ² Do Seed Companies Control GM Crop Research? Editorial. *Scientific American Magazine*. August 2009 <http://www.scientificamerican.com/article.cfm?id=do-seed-companies-control-gm-crop-research>
- ³ Failure to Yield. Evaluating the Performance of Genetically Engineered Crops. Doug Guran-Sherman. Union of Concerned Scientists. April 2009 http://www.ucsusa.org/assets/documents/food_and_agriculture/Oxfam-statement-on-FYU.pdf
- ⁴ Αρχιμ. Χατζηνικολάου, Ν. (2002). *Ελεύθεροι από το γονιδίωμα*. Αθήνα: Κέντρο Βιοϊατρικής Ηθικής και Δεοντολογίας.
- ⁵ Κόϊος, Ν. (2003). *Ηθική Θεώρηση των τεχνητών παρεμβάσεων στο ανθρώπινο γονιδίωμα*. Αθήνα: Κέντρο Βιοϊατρικής ηθικής και δεοντολογίας.
- ⁶ Engelhardt, H.T. (2000). *The Foundation of Christian Bioethics*. Lisse.
- ⁷ Χρυσοστόμου Διονυσιάτου (1998). *Θεός Λόγος και ανθρώπινος λόγος*. Άγιον Όρος: Ι.Μ. Αγίου Διονυσίου.
- ⁸ ό.π., Αρχιμ. Χατζηνικολάου, Ν. (2002), σελ. 27.
- ⁹ Συμεών του Νέου Θεολόγου, *Κατηχήσεις 9, SC 104*, 110-112.
- ¹⁰ Κεσελόπουλου, Α. (1989). *Άνθρωπος και φυσικό περιβάλλον*. Αθήνα: Εκδ. Δόμος.
- ¹¹ ό.π., Χρυσοστόμου Διονυσιάτου (1998), σελ. 186.
- ¹² Μαντζαρίδη, Γ. (1994). *Η εμπειρική θεολογία στην οικολογία και την πολιτική*. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Πουρναράς, Π.Σ.
- ¹³ Αρχιμ. Σωφρονίου Σαχάρωφ. (1994). *Περί προσευχής*. Έσσεξ, Αγγλία: Εκδ. Τεράς Μονής Τιμίου Προδρόμου.
- ¹⁴ Ζηζιούλας, Ι. (2001). Το πρόσωπο και οι γενετικές παρεμβάσεις. *Τινδικτος*, τ. 40, σελ. 63-72.
- ¹⁵ Παπαδημητρίου, Απ. Επιστήμη, σελ. 210 και Νικ. Βασιλειάδη, Ο Δαρβίνος, σελ. 102.
- ¹⁶ ό.π., Ζηζιούλας, Ι. (2001), σελ. 72.
- ¹⁷ ό.π., Κόϊος, Ν. (2003), σελ. 288.
- ¹⁸ Τσιρώνη, Χρ. (2010). Η «συνθετική ζωή» ως σύνθεση: Ηθικές και κοινωνικές προκλήσεις της συνθετικής βιολογίας. *Ιατρικό Δίκαιο και Βιοηθική*, τ. 12, Οκτ.-Νοε.-Δεκ. 2010, σ. 1-2.

- ¹⁹ Καραούλη, Σ. (2014). Συνθετική Βιολογία: η Ορθόδοξη Προσέγγιση. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Ανακτήθηκε από το διαδίκτυο στις 29-12-2014: <http://www.pemptousia.gr/2014/10/sintheticki-viologia-i-orthodoxi-prosege/>
- ²⁰ ό.π., Χατζηνικολάου, Ν. (2002), σελ. 28.
- ²¹ ό.π., Χατζηνικολάου, Ν. (2002), σελ. 37.
- ²² Χατζηχαμπή Α., Αδημοσίευτη ποιητική συλλογή, Ποίημα: *Ο έσω πλανήτης*.

Εικ. 7: Ο σύγχρονος άνθρωπος καλείται να είναι φύλακας της γης και των οργανισμών της, φύλακας των λόγων της κτίσεως και ιδιαίτερα των ζωντανών οργανισμών.

Η Ορθόδοξη προσέγγιση στις σύγχρονες εφαρμογές της Βιοτεχνολογίας και της
Γενετικής Μηχανικής στα φυτά και στα ζώα.
